

Rapport inventarisatie Erasmus+ Beelden en praktijken in de lerarenopleidingen

Nijmegen: februari 2021

Uitvoering onderzoek vanuit
Kenniscentrum Kwaliteiten van Leren
Academie Educatie
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
Dr. Gerda Geerdink (projectleider)
Drs. Edwin Buijs

In samenwerking met:

Dr. Pascale Emons (onderzoeker Erasmus+)
Marianne Driessen, MA (beleidsmedewerker thema 'Professionalisering' Erasmus+)

In opdracht van het Nationaal Agentschap Erasmus+ Onderwijs & Training

Erasmus+

Dit project werd gefinancierd met de steun van de Europese Commissie. De verantwoordelijkheid voor deze publicatie ligt uitsluitend bij de auteurs. De Commissie kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik van de informatie die erin is vervat.

Copyright

Op de inhoud van dit rapport is de Creative Commons Naamsvermelding-GelijkDelen 4.0 Internationaal (CC BY-SA 4.0) van toepassing. Zie <https://www.erasmusplus.nl/privacy-cookies> voor meer informatie over de licentievoorwaarden van dit rapport.

Inhoud

Samenvatting.....	1
Inleiding.....	9
Aanleiding.....	9
Over het programma Erasmus+	9
Wat levert internationale mobiliteit op?	10
Minder internationalisering dan gewenst op lerarenopleidingen	11
Welk internationaliseringsbeleid en -activiteiten zijn er op lerarenopleidingen?	12
Onderzoeksvragen.....	13
Onderzoeksopzet.....	14
Fase 1: betreft beantwoording vraag 1.....	14
De vragenlijst.....	14
De respondenten.....	14
Fase 2: betreft beantwoording vraag 2, 3 en 4.....	16
Instrumenten.....	16
Participanten	16
Resultaten	18
Resultaten vragenlijst.....	18
Respondenten	18
De pabo's.....	19
De resultaten van de vragenlijst van alle opleidingssoorten samengevat.....	24
Resultaten inventarisatie beleidsplannen.....	30
Resultaten interviews.....	32
Conclusies.....	48
Literatuur.....	56
Bijlage 1: online vragenlijst voor lerarenopleidingen (offline versie in Microsoft Word).....	57
Bijlage 2: Interviewleidraad.....	62
Bijlage 3: Resultaten vragenlijsten per opleidingssoort.....	64
De tweedegraads lerarenopleidingen	64
Academies voor lichamelijke opvoeding.....	69
Universitaire lerarenopleidingen.....	70
De lerarenopleidingen voor de kunsten (KVDO).....	72
Basiskwalificatie/Senior kwalificatie Onderwijs	72

Samenvatting

Dit rapport is het verslag van een onderzoek dat we hebben gedaan naar internationalisering op lerarenopleidingen in Nederland. Op verzoek van het Nationaal Agentschap Erasmus+ (NA) is geïnterviewd op welke wijze het programma Erasmus+ ingezet wordt op lerarenopleidingen – zowel in omvang als inhoudelijk – of ingezet zou kunnen worden opdat het bijdraagt aan de ontwikkeling van internationale competenties bij lerarenopleiders en hun studenten (toekomstige leraren).

Aanleiding

Het programma Erasmus+ wil bijdragen aan het ontwikkelen van internationale competenties door onder andere internationale uitwisseling en samenwerking mogelijk te maken. Jaarlijks gaan meer dan vijftienduizend leerlingen en studenten uit alle onderwijssectoren met een ‘Key Action 1’ subsidie van Erasmus+ naar het buitenland. Diezelfde actielijn maakt het ook mogelijk dat meer dan vierduizend onderwijsprofessionals naar het buitenland gaan voor een beroepsrelevante uitwisselingsactiviteit. Daarnaast subsidieert Erasmus+ voor de docenten en medewerkers van onderwijsinstellingen het opzetten van internationale strategische samenwerkingsverbanden met subsidies uit de zogenaamde actielijn Partnerschappen (Key Action 2). Het programma Erasmus+ wil met deze twee actielijnen bijdragen aan de ontwikkeling van internationaal competente onderwijsprofessionals.

Zeker voor toekomstige leraren, hun opleiders en iedereen die betrokken is bij de opleiding en verdere professionalisering van (toekomstige) leraren lijkt het belangrijk internationaal competent te zijn. Internationaal competent zijn betekent: de kennis, houding en vaardigheden hebben om succesvol om te gaan met kinderen en mensen van andere (talige en culturele) achtergronden; bekend en betrokken zijn bij internationale thematieken, instanties en perspectieven; en persoonlijk ontwikkelingsgericht zijn. Specifiek voor de (toekomstige) leraar betekent dit kunnen omgaan met de toenemende internationale en interculturele diversiteit van de leerlingen en studenten in alle onderwijssoorten en al deze leerlingen en studenten op maat kunnen bedienen.

Uit eerder onderzoek is bekend dat internationale mobiliteit bijdraagt aan het verwerven van internationale competenties bij onderwijsprofessionals en een positieve invloed heeft op de betrokken onderwijsinstellingen. Aandacht voor internationalisering binnen lerarenopleidingen lijkt daarom van groot belang. De indruk bestaat echter dat juist binnen die opleidingen studenten in vergelijking met andere studenten uit het hoger onderwijs minder ‘internationaal’ gaan. Lerarenopleidingen lijken de minst internationaal, en de meest nationaal en regionaal georiënteerde hbo-opleidingen zijn. De vraag is waarom studenten van lerarenopleidingen dat niet doen en wat eventuele belemmeringen zijn.

Voor zover onderzocht is duidelijk dat lerarenopleidingen internationalisering wel belangrijk vinden voor de persoonlijke en professionele ontwikkeling van hun studenten. Ook bekend is dat er een groot verschil is in de mate waarin internationalisering onderdeel is van het beleid van de instelling en/of feitelijk deel uitmaakt van het curriculum binnen lerarenopleidingen. Er zijn opleidingen die internationalisering hoog op de agenda hebben staan, maar bij andere is formeel niets vastgelegd. Ook in uitvoering zit veel variatie.

Samenvattend kunnen we stellen dat het ontwikkelen van internationale competenties zeker voor (toekomstige) leraren van groot belang wordt geacht. Daarvoor lijkt binnen lerarenopleidingen minder aandacht dan gewenst. Het programma Erasmus+ wil internationalisering vooral ook bij

lerarenopleidingen stimuleren. Ze kan daarbij financiële ondersteuning bieden en ook daarvan is het idee dat er minder dan gebruik van wordt gemaakt dan mogelijk is. Het Nationaal Agentschap Erasmus+ wil daarom meer inzicht in de wijze waarop zij als organisatie kan bijdragen aan meer internationalisering en meer inzet van Erasmus+ subsidies binnen de lerarenopleidingen. Het is daarom belangrijk kennis te krijgen over de inhoud, organisatie, geschikte vormen van internationalisering en beoogde impact van internationaliseringsactiviteiten op de lerarenopleidingen.

Omdat het Nationaal Agentschap Erasmus+ subsidies verdeelt over de verschillende hogescholen en universiteiten, is er geen zicht op welk deel daarvan specifiek gebruikt wordt door de lerarenopleidingen van die instellingen. De vraag hoeveel docenten en studenten via Erasmus+ 'international gaan', is nog niet beantwoord. Het verkrijgen van meer kennis daarover is een belangrijke aanleiding voor dit onderzoek.

Voor het onderzoek zijn de volgende vier onderzoeksvragen leidend geweest:

1 Wat is de huidige stand van zaken binnen lerarenopleidingen met betrekking tot Erasmus+ projecten, zowel wat betreft KA1-projecten (docenten- en studentenmobiliteit) als KA2-projecten (strategische partnerschappen met een focus op de lerarenopleiders) in cijfers (omvang, verdeling naar opleiding/studie)?

2 Welk beeld bestaat er binnen lerarenopleidingen van internationalisering, en hoeveel belang wordt er gehecht aan internationalisering?

3a Wat is het beleid met betrekking tot internationalisering binnen de lerarenopleidingen en hoe is Erasmus+ in deze beleidsplannen opgenomen? Als Erasmus+ niet in de beleidsplannen is opgenomen, wat is hier de reden voor? Hoe zou Erasmus+ wel in de beleidsplannen en in het onderwijsprogramma kunnen passen? 3b Wat willen lerarenopleidingen bereiken met Erasmus+? 3c In hoeverre draagt Erasmus+ bij aan de professionalisering van opleiders?

4 Wat zijn bevorderende (en belemmerende) factoren binnen het Programma Erasmus+ die ertoe leiden dat lerarenopleiders en studenten (leraren in opleiding) veel (of weinig) leren van een internationale ervaring? Zijn er goede voorbeelden die als inspiratie voor de hele sector zouden kunnen gelden?

Onderzoeksopzet

Het onderzoek waarover gerapporteerd wordt, is uitgevoerd tussen september 2020 en maart 2021. Voor het onderzoek zijn alle bekostigde lerarenopleidingen van hogescholen en universiteiten benaderd evenals de afdelingen van de universiteiten die verantwoordelijk zijn voor professionalisering ten behoeve van de basis en senior kwalificaties onderwijs (BKO/SKO).

Voor het in kaart brengen van de mate waarin internationalisering deel uitmaakt van de verschillende opleidingen (eerste onderzoeksvraag) is een digitale vragenlijst uitgezet bij medewerkers die – voor zover bij ons bekend – betrokken zijn bij internationalisering van alle lerarenopleidingen en afdelingen die betrokken zijn bij de onderwijsprofessionalisering voor de basis- en seniorkwalificatie onderwijs (BKO/SKO) van de docenten op de universiteiten.

De drie andere onderzoeksvragen zijn beantwoord door bij een selectie van de genoemde lerarenopleidingen een kwalitatief vervolgonderzoek te doen. Van zeventien opleidingen die

verschillen in opleidingssoort¹, locatie en omvang zijn beleidsplannen internationalisering geanalyseerd en in totaal dertig medewerkers geïnterviewd. Van deze opleidingen was op basis van de resultaten van de vragenlijst bekend dat ze gebruikmaakten van het programma Erasmus+.

Opbrengsten en conclusies

De opbrengsten en conclusies van het onderzoek worden per onderzoeksvraag gerapporteerd. Citaten zijn afkomstig uit de transcripten van de interviews.

1 Wat is de huidige stand van zaken binnen lerarenopleidingen met betrekking tot Erasmus+ projecten, zowel wat betreft KA1-projecten (docenten- en studentenmobiliteit) als KA2-projecten (strategische partnerschappen met een focus op de lerarenopleiders) in cijfers (omvang, verdeling naar opleiding/studie)?

Op basis van dit onderzoek hebben we niet kunnen vaststellen hoe vaak opleidingen gebruikmaken van Erasmus+ en hoe de omvang is in relatie tot het totale budget voor internationalisering. Dat heeft te maken met de zeer verschillende manieren waarop instellingen voor hoger onderwijs uitvoering geven aan hun 'internationaliseringsbeleid'. Grotere instellingen hebben vaak een bureau of kantoor internationalisering met een eigen begroting. Die bureaus doen ook de financiën voor de opleidingen en in zo'n situatie is niet altijd op opleidingsniveau bekend wat de herkomst van de subsidie is. Op opleidingsniveau zijn het vaak docenten die taakuren krijgen voor de coördinatie van internationalisering. Het aantal daarvoor beschikbare uren varieert van nul tot veertig uur per week en heeft invloed op de mate waarin ze kennis hebben van financieringsbronnen voor internationaliseringsactiviteiten. Een aantal van hen is bekend met Erasmus+ en weet de condities die gelden bij een KA1- en KA2-aanvraag. Voor anderen geldt dat niet. Zij zijn internationaal actief op plan- en uitvoeringsniveau en 'vragen' geld van het bureau dat de begroting en financiële afhandeling doet.

De meeste lerarenopleidingen geven aan dat ze veel gebruikmaken van Erasmus+ voor zowel studenten als docenten die internationaal gaan. Studenten van de tweedegraads lerarenopleidingen gaan volgens de schattingen van de respondenten het vaakst met een Erasmus+ beurs naar het buitenland. De percentages studenten die volgens de respondenten gebruikmaken van Erasmus+ zijn zeer divers en lijken daardoor niet geheel betrouwbaar. Studenten gaan vaker voor een deel van hun studie dan voor een stage omdat ze bij dat laatste de moedertaal van het bezoekende land moeten kennen en die kennis ontbreekt vaak.

Docenten van de pabo's, de tweedegraads opleidingen en de ALO's gaan nog het meest met een Erasmus+ beurs naar het buitenland maar ook hier variëren de genoemde aantallen sterk. Relatief vaak zijn precieze gegevens hierover bij de respondenten niet bekend. De helft van de opleidingen zegt gebruik te maken van KA2-subsidies voor strategische partnerschappen. Van de andere helft geven weer veel respondenten aan dat ze niet weten of daar gebruik van is gemaakt.

2 Welk beeld bestaat er binnen lerarenopleidingen van internationalisering, en hoeveel belang wordt er gehecht aan internationalisering?

Als het gaat over internationalisering op de lerarenopleidingen gaan gesprekken vaak over studenten die naar het buitenland gaan. Participanten geven aan dat ook hun collega's dat belangrijk vinden en vaak wordt dat gekoppeld aan de noodzaak dat studenten kennismaken met het 'vreemde'.

¹ Pabo, tweedegraads voor avo/(v)mbo en voor het beroepsgerichte en groene onderwijs, Academie voor Lichamelijke Opvoeding, kunstvakdocentenopleiding, universitaire lerarenopleiding en afdeling BKO/SKO.

“Als het gaat over de studenten, dan gaat het over breder kijken dan de plek die ze nu kennen. Wij hebben als hogeschool veel te maken met studenten die uit kleine dorpen komen. De stad waar wij zitten is de grootste stad die zij kennen, met veel multiculturele wijken. Voor sommigen is dat echt wel een nieuw beeld. Dus als het gaat over internationalisering, dan gaat het ook heel erg over verder kijken dan de plek die je kent.”

De deelnemers aan het onderzoek vinden zelf internationalisering heel belangrijk en zijn daarin vaak voortrekker. Hoe belangrijk internationalisering door collega's en management wordt gevonden, verschilt per opleidingssoort. Pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen vinden dat belangrijker dan bijvoorbeeld de universitaire lerarenopleidingen. Op de laatste opleiding is internationalisering vooral belangrijk als onderdeel van de onderzoeksactiviteiten binnen de universiteit en het 'internationaal' op de kaart willen staan.

Aan internationalisering wordt veel belang gehecht maar aandacht daarvoor moet gedeeld worden met veel andere thema's die aandacht eisen van lerarenopleiders of binnen het curriculum.

“Ik geef het aanbod wel aan, maar niet iedereen wil daar gebruik van maken. Ik durf het niet heel goed te zeggen. Ik denk dat het ook wel te maken heeft met werkdruk in het algemeen, ons curriculum zit al best wel vol. Dit betekent ook dat het een verhoogde werkdruk oplevert. En ik kan mij voorstellen dat als dat niet primair in je baan of in je curriculum hoort, dat je dan denkt van: ja, het is al best veel. En er zijn collega's die daar wat voortvarender in zijn, die zijn er avontuurlijker in. En er zijn ook collega's die daar wat conservatiever in zijn, van hen hoeft het niet zo. Dus daarin zie je ook verschil tussen collega's en mensen.”

Studenten van de lerarenopleidingen kunnen als ze dat willen bijna altijd voor een onderdeel van hun studie naar het buitenland behalve binnen de universitaire lerarenopleidingen. Redenen voor studenten om toch niet te gaan zijn de angst voor het oplopen van studievertraging en ook financiële overwegingen. Ook met subsidie is het duur om internationaal te gaan en het betekent vaak de bijbaan opgeven en daarmee de inkomsten van die bijbaan. Niet van huis weg willen of kunnen is ook een reden om niet te gaan. Voor deeltijdstudenten speelt dat laatste vaker mee vanwege zorgverantwoordelijkheden en vaak ook omdat ze een baan hebben.

Docenten van lerarenopleidingen krijgen vrijwel altijd toestemming om naar het buitenland te gaan als onderdeel van hun professionele ontwikkeling of werk. Niet veel docenten maken daar gebruik van volgens de deelnemers aan het onderzoek omdat de werkdruk hoog is en docenten geen tijd hebben om te gaan. Het is ook (tegenwoordig meer dan vroeger) lastig om dagen vrij te roosteren door dat zelf met studenten te regelen.

“... waar we nu heel erg tegenaan lopen is: vroeger mochten wij onze lessen gewoon zelf verzetten. Als ik dan zag dat ik bijvoorbeeld drie lessen had op die dagen dat ik in het buitenland moest zijn, ging ik dat verzetten. Dat mag allemaal niet meer. Dat moet je allemaal wel tig weken van tevoren aankondigen. Dus je bent niet meer zo flexibel.”

Behalve de toestemming die meestal wel gegeven wordt zijn medewerkers die 'gaan voor internationalisering' afhankelijk van de morele en financiële ondersteuning van het management. Ze willen dat hun inzet beloond wordt. Er zijn ook managers die erg enthousiast zijn en aanzetten tot veel activiteiten op het terrein van internationalisering.

3a Wat is het beleid met betrekking tot internationalisering binnen de lerarenopleidingen en hoe is Erasmus+ in deze beleidsplannen opgenomen? Als Erasmus+ niet in de beleidsplannen is opgenomen, wat is hier de reden voor? Hoe zou Erasmus+ wel in de beleidsplannen en in het onderwijsprogramma kunnen passen?

Alle hogescholen en universiteiten waarvan medewerkers geïnterviewd zijn, hebben een beleidsplan internationalisering op instellingsniveau maar het bestaan daarvan blijkt niet altijd bekend bij de deelnemers aan het interview. Op de pabo's is het vaakst daarnaast internationaliseringsbeleid beschreven op opleidingsniveau en dat is wel altijd bekend bij participanten. Internationalisering wordt in de beleidsplannen geformuleerd als onderdeel van de kwaliteit die de instelling wil leveren. Kwaliteitsaspecten zijn: bijdragen aan diversiteit, aan de interculturele samenleving en aan het wereldburgerschap. Instellingen willen studenten afleveren die daarin kunnen participeren.

Op beleidsniveau wordt internationalisering vaak gelinkt aan professionalisering van hun medewerkers. Genoemde doelen zijn taalvaardig zijn (voor Engelstalig onderwijs), het kunnen omgaan met diversiteit en het ontwikkelen en onderhouden van een internationaal netwerk binnen hun vakgebied. In de meeste beleidsdocumenten wordt expliciet verwezen naar het programma Erasmus+ en dan meestal ook naar de wijze waarop het wordt ingezet. De meeste instellingen zetten het in voor studentmobiliteit en een minderheid voor docent- en/of medewerkersmobiliteit.

3b Wat willen lerarenopleidingen bereiken met Erasmus+?

Omdat niet alle participanten van het interview bekend zijn met Erasmus+ gaat het ook om de vraag wat lerarenopleidingen willen bereiken met internationaliseringsactiviteiten. Vastgesteld is dat internationalisering vaak deel uitmaakt van het voor iedere student verplichte deel van het curriculum zoals de verplichting een week in het buitenland door te brengen. Andere keren gaat het om *internationalisation@home*.

"Internationalisering wordt vaak gezien als mobiliteit, maar is ook inclusiviteit en diversiteit en interculturele competenties, en wij zijn een ontzettend diverse school en een diverse opleiding en een stad waar ook van alles gebeurt. Dus het inzicht groeit dat internationalisering niet per definitie mobiliteit is, maar ook juist zeg maar internationalization@home."

De leerdoelen die opleidingen koppelen aan internationalisering raken aan het al genoemde internationaal competent zijn. Het spreekt voor iedereen vanzelf dat het dan ook gaat om leerkrachtvaardigheden.

"... interculturele competenties zijn heel belangrijk is voor een aankomend docent, om ook met de eigen klas goed om te kunnen gaan, daar begrip voor te hebben, bewust te zijn dat er verschillende culturen zitten, en om daar wat meer gevoel bij te hebben en ook te weten van: ja, dit wel en dat moet je zeker niet doen, en hoe je daar mee om moet gaan. Dus ik denk toch wel uiteindelijk omdat het aankomend docenten zijn, dat zij beter met hun klas kunnen omgaan. En om beter gereedschap te hebben om daar naar te kijken en om daar op te handelen."

Naast een verplicht onderdeel in het curriculum is er binnen opleidingen veel mogelijk binnen de vrije keuzeruimte die er in het hbo is. Er is bijna altijd een minor internationalisering (met een geplande studieduur van een half jaar) en daarin past altijd een buitenlandverblijf.

Internationalisering heeft volgens de participanten voor studenten altijd een fantastische meerwaarde, zowel persoonlijk als professioneel. Studenten worden wijzer, volwassener; ze doen nieuw ideeën op en het is verrijkend. Het gaat om winst voor de student als toekomstig leraar. Ze leren van andere inhouden en andere didactische aanpakken. In alle gevallen is het ook persoonlijk zeer waardevol.

3c In hoeverre draagt Erasmus+ bij aan de professionalisering van opleiders?

Anders dan de beleidsplannen beloven geeft minder dan de helft van de participanten aan dat internationalisering formeel deel uitmaakt van het professionaliseringsbeleid van de opleiding. Maar het is wel altijd mogelijk voor eigen verdere professionele ontwikkeling naar het buitenland te gaan. Opbrengsten die daarbij genoemd worden zijn het opbouwen van een internationaal netwerk, het ontwikkelen van internationale competenties, kennisdeling met internationale partners, en het verbinden van kennisdeling, onderzoek en onderwijs. Docenten vinden het belangrijk maar noemen ook belemmeringen voor het niet gaan zoals een te vol programma. Op de universitaire lerarenopleidingen wordt bij professionalisering en internationaal gaan vooral gedacht aan het (internationale) onderzoek.

“Internationalisering wordt wel gekoppeld aan de professionele ontwikkeling van de medewerkers maar dan vooral het bezoeken van buitenlandse conferenties. Verder wordt het echt aan de medewerkers zelf overgelaten. Het is natuurlijk wel dat als je promotieonderzoek succesvol wilt uitvoeren, dan moet je wel bijvoorbeeld het onderzoek hebben gepresenteerd in een internationale setting. Dus dat wordt wel gestimuleerd. Ook voor promovendi om naar buitenlandse conferenties te gaan. En natuurlijk voor medewerkers die een onderzoekstaak hebben. Maar verder niet echt. Dat moet de medewerker dan zelf aangeven.”

4 Wat zijn bevorderende (en belemmerende) factoren binnen het programma Erasmus+ die ertoe leiden dat lerarenopleiders en studenten (leraren in opleiding) veel (of weinig) leren van een internationale ervaring? Zijn er goede voorbeelden die als inspiratie voor de hele sector zouden kunnen gelden?

Het programma Erasmus+ past altijd in de beleidsplannen waarin – zo stellen we vast – op strategisch niveau is beschreven wat de instelling wil zijn en wil uitdragen met betrekking tot internationalisering. En Erasmus+ biedt ook voldoende voor lerarenopleiders en studenten (leraren in opleiding) om veel te leren van een internationale ervaring. Het bevordert internationalisering en leeropbrengsten omdat er altijd een *follow up* zit aan een buitenlandreis. Studenten kunnen presenteren aan anderen wat ze hebben meegemaakt en wat dat voor hen heeft opgeleverd.

“...ik zeg: ‘En deze student is net uit Noorwegen en gaat vertellen hoe geweldig hij het daar heeft gehad. Luister vooral naar zijn verhaal.’ Dan zitten ze ademloos te luisteren. Dan wil iedereen naar Noorwegen. Dan denk ik: Dat is de kracht van internationalisering. Ik denk dat die kracht meer bij studenten moet liggen, misschien wel, dan bij ons. En tuurlijk, wij moeten het ze vertellen, ze er bewust van maken. Onbekend maakt onbemind. Maar ik denk ook dat ik als coördinator daar te weinig gebruik van maak. Gebruik klinkt een beetje als een naar woord, maar studenten willen dat ook graag delen, die willen ook graag inspireren.”

Voor medewerkers zijn de netwerken met andere Europese partners die via Erasmus+ worden opgebouwd heel waardevol. Internationale ontmoetingen leiden altijd tot veel enthousiasme.

“We hebben met zes internationale lerarenopleidingen besproken welke leraren we als opleiding nu eigenlijk afleveren. Dat was heel waardevol. Dan zie je hoe verschillend dat is en tegelijk dat ze dan toch overal wel les kunnen geven. Mooie voorbeelden zijn de samenwerkingsverbanden met een aantal landen die we hebben. Bij de start was Erasmus+ betrokken. We hebben gewoon gekeken waar liggen onze Erasmus partners en dat heeft geleid tot die drie landen.”

Voor de participanten zitten er aan het programma Erasmus+ ook factoren die maken dat het minder dan eigenlijk gewenst, ingezet wordt. Aangegeven is ook wat Erasmus+ kan doen om meer ingezet te worden of aantrekkelijker te worden.

Erasmus+ is minder bekend dan eigenlijk gewenst is. Veel meer collega's zouden moeten weten van het bestaan en de mogelijkheden. Promotiemateriaal van Erasmus+ kan daarbij heel behulpzaam zijn, zoals filmpjes of publicaties.

Specifiek voor KA2 geldt als grote drempel de omvangrijke administratie die een aanvraag ervan met zich meebrengt, gerelateerd aan een geringe slaagkans. Een aanvraag doen vraagt veel expertise en feitelijk meer dan er bij geïnteresseerden is. Dat ontmoedigt. Daarnaast is ook de gevraagde co-financiering bij een partnerschap hoog en de dagvergoeding laag. Managers zijn daarom niet altijd enthousiast. Een oplossing is in ieder geval de informatie rondom aanvragen en de vereiste administratie minder omvangrijk en minder complex maken.

“Nou, voor mij zou het heel handig zijn als ik beter wist hoe zo'n KA2-aanvraag ging. Ik heb ontzettend gezocht en ook van dat oude project, die mevrouw wist heel veel, gevraagd van: 'Joh, waar kan ik nou weten hoe het werkt?' En ik heb ook de penhouder in Engeland heel vaak gebeld van: 'Je moet me toch even helpen.', want begrotingen en allemaal dat soort dingen. En ook bij ons intern, het viel zelf onder een groot project, dus daar is ook weer een afdeling voor, die kijken mee, en onze eigen financiële afdeling, en projectnummers. Het zou heel erg zou helpen als er een beetje een handzame handleiding is, want het is echt wel heel erg divers en ingewikkeld.'”

Speciaal voor studenten is het programma Erasmus+ niet altijd aantrekkelijk omdat het om een relatief lang verblijf gaat (van minimaal twee maanden). Studenten die kiezen voor een langere tijd weggaan willen verder weg dan Europa. Participanten vinden dat Erasmus+ ook kortere (en daardoor intensievere) uitwisseling voor studenten mogelijk zou moeten maken. Volgens de participanten is de leeropbrengst vergelijkbaar of hoger en dan kunnen meer studenten profiteren van een buitenlandverblijf.

“Waar Erasmus+ te weinig op inspeelt zijn nieuwe ontwikkelingen. Studenten hebben veel meer aan kortere verblijven in het buitenland. Vroeger was een korter verblijf wel onderdeel van Erasmus. En ik zie gewoon, als je het over Europese identiteit hebt, hoe de onderlinge samenwerking aangewakkerd wordt door studenten drie weken rond één onderdeel onder te dompelen en intensief te laten samenwerken. De resultaten daarvan zijn daarbij veel groter en het lukt beter een langdurige samenwerking op te zetten. Als je ergens een paar maanden gaat studeren als student, bouw je geen binding op met andere studenten. Als je drie weken studenten bij elkaar zet en intensief laat samenwerken, op een onderdeel van het onderwijs en vaak gekoppeld aan de praktijk, dan zie je gewoon hele lange intensieve internationale samenwerking ontstaan. Bij het nieuwe Erasmusprogramma is dat korte verblijf niet meer mogelijk en dat is echt een doodssteek.”

De kosten voor een buitenlandverblijf houdt studenten in een aantal gevallen thuis. Een Erasmus+ beurs is een mooie aanvulling maar internationaal gaan vraagt ook altijd extra eigen geld. Daarmee blijft met een Erasmus+ beurs naar het buitenland gaan toch iets voor een selecte groep studenten.

Tot slot

Een zeer diverse groep mensen heeft de vragenlijst heeft ingevuld en/of is geïnterviewd. Dat maakt het op basis van dit onderzoek lastig betrouwbaar vast te stellen in welke mate studenten en/of collega's internationaal gaan en in hoeverre daarbij ook gebruik wordt gemaakt van het programma Erasmus+. Het onderzoek heeft wel een realistisch, genuanceerd en veelzijdig beeld opgeleverd van de wijze waarop en de mate waarin internationalisering deel uitmaakt van de lerarenopleidingen en

wat het volgens respondenten/participanten oplevert. Daarnaast is aangegeven wat er gedaan kan worden opdat internationalisering en Erasmus+ meer worden ingezet.

Internationalisering is binnen de lerarenopleidingen belangrijk voor zowel de persoonlijke als professionele ontwikkeling van de toekomstige leraren. 'Internationaal gaan' of 'internationalisering' kan en moet meer op de lerarenopleidingen. Voor een deel ligt de bal bij de lerarenopleidingen zelf, voor een deel ook bij het Nationaal Agentschap Erasmus+.

Inleiding

Dit rapport is het verslag van een onderzoek dat we hebben gedaan naar internationalisering op lerarenopleidingen in Nederland, in het bijzonder het gebruik en de impact van het Europese programma Erasmus+. Op verzoek van het Nationaal Agentschap Erasmus+ (NA) is onderzoek gedaan naar de wijze waarop het programma Erasmus+ ingezet wordt op lerarenopleidingen – zowel in omvang als inhoudelijk – of ingezet zou kunnen worden opdat het bijdraagt aan de ontwikkeling van internationale competenties bij lerarenopleiders en hun studenten (toekomstige leraren). Een onderliggende vraag is of opvattingen en ideeën over opbrengsten (de impact) van internationale mobiliteit en samenwerking gedeeld worden door de lerarenopleidingen. Wat zijn beoogde doelen van internationalisering bij opleidingen en hoe wordt er ingezet op realisering daarvan?

Het onderzoek is uitgevoerd tussen september 2020 en maart 2021. Voor het onderzoek zijn alle bekostigde lerarenopleidingen van hogescholen en universiteiten benaderd. Daarnaast ook de afdelingen van de universiteiten die verantwoordelijk zijn voor professionalisering ten behoeve van de basis en senior kwalificaties onderwijs (BKO/SKO). Een vragenlijst is breed uitgezet. Op basis van de resultaten daarvan zijn respondenten van zeventien lerarenopleidingen benaderd voor een vervolgonderzoek door middel van interviews. Vanwege privacy overwegingen worden bij de rapportage geen namen van instellingen of personen genoemd.

Aanleiding

Over het programma Erasmus+

Het programma Erasmus+ wil bijdragen aan het ontwikkelen van internationale competenties door onder andere internationale uitwisseling en samenwerking mogelijk te maken. Jaarlijks volgen meer dan vijftienduizend leerlingen en studenten uit alle onderwijssectoren (po, vo, mbo, hbo en wo) een stage of studie in het buitenland door gebruik te maken van een subsidie uit de actielijn Mobiliteit (Key Action 1). Diezelfde actielijn maakt het ook mogelijk dat meer dan vierduizend docenten en overige onderwijsmedewerkers (teamleiders, managers, instructeurs, assistenten) naar het buitenland gaan voor een uitwisselingsactiviteit (een training geven of volgen, een stage lopen, 'job shadowing'). Studenten kunnen binnen het programma Erasmus+ drie tot twaalf maanden (inclusief een aanvullende stageperiode, indien gepland) voor een deel van hun studie in het buitenland verblijven. Voor stagedoeleinden is een verblijf variërend van twee tot twaalf maanden mogelijk. Docenten en medewerkers kunnen een beroep doen op het programma Erasmus+ voor een reis variërend van twee dagen tot twee maanden. De lengte en subsidie voor het verblijf zijn afhankelijk van de activiteiten/werkzaamheden die in het buitenland worden gedaan. Daarnaast zet Erasmus+ in op het aangaan van internationale strategische samenwerkingsverbanden met subsidies uit de zogenaamde actielijn Partnerschappen (Key Action 2). In deze projecten kunnen onderwijsmedewerkers internationaal samenwerken en elkaar ook bezoeken en trainingen (en andere activiteiten) ontwerpen en uitvoeren.

Erasmus+ wil met dit programma bijdragen aan de ontwikkeling van internationaal competente onderwijsprofessionals. Internationaal competent zijn betekent (zie ook Onderwijsraad, 2016):

Intercultureel competent zijn. Dat wil zeggen beheersen van de kennis, houding en vaardigheden waardoor je succesvol kunt omgaan met mensen van andere (talige en culturele) achtergronden.

Op te delen in:

- Een open en geïnteresseerde *houding*.
- (Algemene) *kennis* van taal, cultuur en communicatie.
- *Vaardigheden* voor communiceren en samenwerken in internationale contexten.

Internationaal georiënteerd zijn. Dat wil zeggen bekend en betrokken met en bij internationale thematieken, instanties en perspectieven. Op te delen in:

- Betrokkenheid en bewustzijn van ontwikkelingen in de *maatschappij en wereld*.
- Bekend met internationale ontwikkelingen in de uitoefening van *vak en beroep*.

Persoonlijk ontwikkelingsgericht zijn. Dat wil zeggen individuele competenties die niet alleen worden verworven in, of relevant zijn voor, internationale contexten maar wel cruciaal zijn voor het functioneren in die contexten en ook daardoor worden bevorderd.

Zeker voor toekomstige leraren, hun opleiders en betrokkenen bij professionalisering van leraren lijkt het beschikken over, dan wel verwerven van internationale competenties van belang. De internationale en interculturele diversiteit van de leerlingen/studenten in alle onderwijssoorten neemt toe, evenals het verlangen en de ervaren noodzaak dat al die leerlingen op maat worden uitgedaagd en bediend door hun leraren en docenten. Daarnaast neemt de internationale samenwerking en uitwisseling toe en daarvoor zijn wereldburgers nodig: mensen die niet hun eigen land en stek maar de wereld zien als de samenleving waaraan ze willen bijdragen en waarvoor ze zich inzetten.

Voor internationalisering is het belangrijk dat docenten en leraren beschikken over een internationale oriëntatie en over didactische vaardigheden die specifiek nodig zijn voor internationaal gericht onderwijs. Over de noodzaak internationalisering dan ook juist vorm te geven in het onderwijs en dan vooral ook in de lerarenopleidingen bestaat veel overeenstemming (Messelink, 2019; Onderwijsraad, 2016). En er is een breed gedeelde indruk dat internationale mobiliteitservaring de professionele ontwikkeling van deze onderwijsmedewerkers op een positieve manier kan beïnvloeden.

Wat levert internationale mobiliteit op?

Er is in de afgelopen jaren, ook op initiatief en in opdracht van Erasmus+ al vaker onderzoek gedaan naar inzet en impact van internationalisering en mobiliteit. Verbeek (2019) onderzocht welke invloed internationale mobiliteit van onderwijsmedewerkers heeft op hun eigen professionele ontwikkeling en op de ontwikkeling van de school waar zij werken. Het onderzoek richtte zich onder andere op door Erasmus+ gesubsidieerde mobiliteit maar omdat medewerkers niet altijd kunnen aangeven via welke financieringsbron hun buitenlandervaring is ondersteund zijn ook andere vormen van mobiliteit voor onderwijsmedewerkers ter vergelijking meegenomen. Internationale mobiliteit lijkt bij te dragen aan interculturele, professionele en persoonlijke ontwikkeling, de samenwerkingscapaciteit is toegenomen omdat het netwerk is vergroot en internationale mobiliteit heeft een positieve impact op de eigen onderwijsorganisatie. Wat precies de rol daarbij is van Erasmus+ is op basis van het onderzoek van Verbeek (2019) niet duidelijk geworden. Geadviseerd is daarvoor meer op opleidingsniveau te onderzoeken.

Als vervolg op dit onderzoek is in 2020 een kwalitatieve case studie uitgevoerd (Kans, Driessen, Achterbosch, & Gremmen, 2020). Onderzocht is per casus wat de opbrengsten zijn van

internationaliseringsactiviteiten met betrekking tot het professioneel handelen van de onderwijsmedewerkers en wat de impact is op de onderwijsorganisatie. Het gaat om de opbrengsten en impact zoals ervaren door de professionals die bij het onderzoek betrokken waren. De opbrengsten voor professionals stemmen overeen met de resultaten uit het onderzoek van Verbeek. Internationaliseringsactiviteiten dragen bij aan hun professionele en persoonlijke ontwikkeling, ze worden intercultureel competent, voelen zich sterker in samenwerkingscompetenties en ervaren ook dat hun ontwikkeling invloed heeft op hun organisatie. Het zijn juist die opbrengsten die individuen noemen die volgens hen ook impact hebben op de organisatie. Uit deze inventarisatie blijkt eveneens dat de impact op de organisatie vergroot wordt door factoren als: enthousiasme bij en ondersteuning door het management, inbedding in het beleid van de school, het kiezen van de juiste internationale partners en enige focus daarop en monitoren van de opbrengst.

Minder internationalisering dan gewenst op lerarenopleidingen

Mobiliteit draagt – zo is duidelijk – bij aan het verwerven van internationale competenties bij onderwijsprofessionals en heeft impact op de betrokken onderwijsinstellingen. Aandacht voor internationalisering binnen lerarenopleidingen lijkt daarom van groot belang. Echter de indruk bestaat dat juist binnen die opleidingen studenten minder ‘internationaal’ gaan dan andere studenten uit het hoger onderwijs.

Uit *Feiten en cijfers uit het onderwijs. Internationalisering in beeld* van het Nuffic (2018) blijkt dat de lerarenopleidingen de meest nationaal en regionaal georiënteerde hbo-opleidingen zijn. Ze trekken maar bijzonder weinig buitenlandse studenten en tegelijk is het zo dat er relatief weinig studenten in het buitenland verblijven voor hun studie. Volgens de inventarisatie van het Nuffic gaat het om slechts 13 procent van de studenten uit de hbo-lerarenopleidingen en 6 procent van de studenten van de universitaire lerarenopleidingen. Van de tweedegraads lerarenopleidingen gaan de talenstudenten het meest naar het buitenland als onderdeel van hun opleiding (Cijfers van DUO 2019 in Bos, 2020). Uit de DUO-cijfers blijkt eveneens dat studenten van de lerarenopleidingen voor de beroepsgerichte vakken het minst internationaal gaan, gevolgd door studenten van de tweedegraads bachelor voor avo en (v)mbo en de pabostudenten.

De *Teaching and Learning International Survey* (TALIS) is een internationaal surveyonderzoek van de OESO onder leraren en hun schoolleiders. Daarin wordt geïnventariseerd hoe het zit met hun werktevredenheid maar eveneens in welke mate ze zich op verschillende aspecten van hun werkzaam leven voelen voorbereid. De uitkomsten die gerelateerd zijn aan internationalisering vallen tegen. Slechts 17 procent van de leraren voortgezet onderwijs voelt zich goed tot zeer goed voorbereid op het lesgeven aan multiculturele/meertalige groepen versus bijvoorbeeld 83 procent die zich wat betreft vakkennis goed tot zeer goed voorbereid voelt. Van de leraren basisonderwijs voelt maar 15 procent zich goed tot zeer goed voorbereid op het lesgeven aan multiculturele/meertalige groepen (Talis, 2019).

De Nuffic rapportage geeft belangrijke informatie over mobiliteit maar gaat niet specifiek over het programma Erasmus+ . Het rapport maakt ook niet duidelijk waarom lerarenopleidingen wel of niet kiezen voor mobiliteit en/of Erasmus+ middelen. Er is meer inzicht nodig in vormen van internationalisering die goed passen bij lerarenopleidingen, de internationale competenties die zij willen realiseren en eventuele hindernissen die zij bij Erasmus+ ervaren.

Eerder is er door het Nationaal Agentschap Erasmus+ een verkenning uitgevoerd naar de stand van zaken in alle onderwijssectoren in Nederland met betrekking tot het thema *Professionalisering en internationalisering, in het bijzonder stafmobiliteiten* (Driessen et al., 2018). Uit deze verkenning

kwam naar voren dat in het programma Basis Kwalificatie Onderwijs (BKO) voor onderwijzend personeel in het wetenschappelijk onderwijs bij de universiteit waar dat geïnventariseerd is, (nog) niets is opgenomen over internationalisering of internationale competenties. Daarnaast bleek dat bij de universitaire lerarenopleiding op diezelfde universiteit eigenlijk geen mogelijkheden zijn om buitenlandervaring op te doen. In het pedagogisch-didactische onderdeel van deze lerarenopleidingen komen internationalisering of internationale competenties niet aan bod.

Welk internationaliseringsbeleid en -activiteiten zijn er op lerarenopleidingen?

Van den Bos (2020) heeft onderzocht hoe internationalisering wel een plaats krijgt binnen lerarenopleidingen, zowel in beleid als in activiteiten. Daaruit blijkt dat lerarenopleidingen internationalisering wel belangrijk vinden voor de eigen ontwikkeling van de studenten alsook om ze voor te bereiden op de culturele diversiteit waarmee ze in hun toekomstig werk als leraar te maken krijgen. Studenten moeten interculturele competenties ontwikkelen en daarmee wordt bedoeld de kennis, houding en vaardigheden die nodig zijn in de omgang met kinderen en mensen met een andere internationale of culturele achtergrond. Wat betreft de activiteiten wordt duidelijk dat er vaak wordt ingezet op *'internationalisation@home'*. Daarbij gaat het om onderwijsonderdelen met als doel de studenten kennis te laten maken met het andere: het internationale, het culturele zonder dat je daarvoor afreist naar die andere plek.

Er is volgens Van den Bos een groot verschil in de mate waarin internationalisering onderdeel is van het beleid en/of feitelijk deel uitmaakt van het curriculum binnen lerarenopleidingen. Er zijn opleidingen die internationalisering hoog op de agenda hebben staan, maar bij andere is formeel niets vastgelegd. Ook in uitvoering zit veel variatie. Daarnaast blijkt dat er op de onderzochte lerarenopleidingen geen specifieke doelen beschreven zijn voor de verschillende internationaliseringsactiviteiten. Wellicht is de gebruikte onderzoeksmethodiek hier debet aan.

Samenvattend kunnen we stellen dat het ontwikkelen van internationale competenties zeker voor (toekomstige) leraren van groot belang wordt geacht. Juist op lerarenopleidingen zou er veel aandacht voor internationalisering moeten zijn. Het programma Erasmus+ maakt het mogelijk dat studenten en medewerkers voor hun opleiding en/of verdere professionalisering financieel gesteund worden bij internationaliseringsactiviteiten. Gedeeld uitgangspunt is dat mobiliteit in belangrijke mate bijdraagt aan het ontwikkelen van internationale competenties, maar juist studenten van lerarenopleidingen blijken relatief weinig 'internationaal' te gaan. Omdat studenten van lerarenopleidingen weinig 'internationaal' gaan is het belangrijk beter zicht te krijgen op vormen van internationaliseringsactiviteiten die geschikt zijn voor lerarenopleidingen. Het NA wil meer inzicht in de wijze waarop zij als organisatie optimaal kan bijdragen aan het meer toegankelijk maken van de mogelijkheden die het programma Erasmus+ biedt aan lerarenopleidingen (de lerarenopleiders en leraren-in-opleiding). Wat zijn de kansen en mogelijkheden van de lerarenopleidingen om internationalisering in te zetten voor de professionele ontwikkeling van lerarenopleiders en leraren-in-opleiding?

Het Nationaal Agentschap Erasmus+ wil meer te weten komen over de inhoud, organisatie en beoogde impact van internationaliseringsactiviteiten op de lerarenopleidingen. De lerarenopleidingen zijn meestal onderdeel van een hogeschool of universiteit. Omdat het Nationaal Agentschap Erasmus+ namens de Europese Commissie subsidies verdeelt over de verschillende hogescholen en universiteiten, is er geen zicht op wat daarvan specifiek gebruikt wordt door de lerarenopleidingen van die instellingen. Hierdoor is er ook geen zicht

op de aantallen docenten en studenten van lerarenopleidingen die via Erasmus+ een bezoek aan het buitenland brengen en de aantallen projecten op lerarenopleidingen die gesubsidieerd worden via Erasmus+. Het verkrijgen van meer inzicht hierin vormt voor het Nationaal Agentschap Erasmus+ de *directe* aanleiding voor dit onderzoek.

Het onderzoek is verder opgezet om meer inzicht te krijgen in de manier waarop Erasmus+ nu wordt ingezet op lerarenopleidingen – zowel in omvang als inhoudelijk – of ingezet zou kunnen worden opdat het bijdraagt aan de ontwikkeling van internationale competenties bij (toekomstige) leraren en een toename van de internationalisering(sactiviteiten) binnen lerarenopleidingen. Worden ideeën over opbrengsten van mobiliteit en samenwerking gedeeld door opleidingen of zijn daar juist heel andere ideeën over? Wat zijn beoogde doelen van internationalisering bij opleidingen en hoe wordt er ingezet op realisering daarvan? Daarvoor zijn onderstaande onderzoeksvragen opgesteld.

Onderzoeksvragen

1 Wat is de huidige stand van zaken binnen lerarenopleidingen met betrekking tot Erasmus+ projecten, zowel wat betreft KA1-projecten (docenten- en studentenmobiliteit) als KA2-projecten (strategische partnerschappen met een focus op de lerarenopleiders) in cijfers (omvang, verdeling naar opleiding/studie)?

2 Welk beeld bestaat er binnen lerarenopleidingen van internationalisering, en hoeveel belang wordt er gehecht aan internationalisering? *Is er hierbij verschil tussen lerarenopleidingen die wel of geen gebruik maken van Erasmus+?*

3a Wat is het beleid met betrekking tot internationalisering binnen de lerarenopleidingen en hoe is Erasmus+ in deze beleidsplannen opgenomen? *Als Erasmus+ niet in de beleidsplannen is opgenomen, wat is hier de reden voor? Hoe zou Erasmus+ wel in de beleidsplannen en in het onderwijsprogramma kunnen passen?*

3b Wat willen lerarenopleidingen bereiken met Erasmus+?

3c In hoeverre draagt Erasmus+ bij aan de professionalisering van opleiders?

4 Wat zijn bevorderende (en belemmerende) factoren binnen het programma Erasmus+ die ertoe leiden dat lerarenopleiders en studenten (leraren in opleiding) veel (of weinig) leren van een internationale ervaring? Zijn er goede voorbeelden die als inspiratie voor de hele sector zouden kunnen gelden?

Onderzoeksopzet

We hebben een gecombineerd kwantitatief-kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Een eerste, kwantitatief deel is gericht op het in kaart brengen van de mate waarin internationalisering deel uitmaakt van de verschillende opleidingen. Daarnaast is gevraagd of en hoe Erasmus+ subsidies worden aangevraagd en gebruikt op de lerarenopleidingen in Nederland ten behoeve van de professionalisering voor docenten. Het tweede deel van het onderzoek betreft het kwalitatieve deel bij een selectie van lerarenopleidingen naar beelden, beleid, beoogde opbrengsten en wat door de respondenten wordt gezien als belemmerende en bevorderende factoren. We maken een onderscheid tussen fase 1 (de vragenlijst) en fase 2 (beleidsdocumenten en interviews) van het onderzoek. De tweede fase van het onderzoek heeft ook gegevens opgeleverd voor het antwoord op de eerste onderzoeksvraag.

Fase 1: betreft beantwoording vraag 1

1 Wat is de huidige stand van zaken binnen lerarenopleidingen met betrekking tot Erasmus+ projecten, zowel wat betreft KA1-projecten (docenten- en studentenmobiliteit) als KA2-projecten (strategische partnerschappen met een focus op de lerarenopleiders) in cijfers (omvang, verdeling naar opleiding/studie)?

De vragenlijst

Er is een digitale vragenlijst ontwikkeld en verspreid waarin gevraagd is naar beleid voor internationalisering, inzetten van mobiliteit door docenten en studenten als onderdeel van internationalisering en naar de inzet van Erasmus+ middelen bij internationalisering. Er zijn vragen gesteld over het wel of niet aanwezig zijn van internationaliseringsbeleid en of dit ook in praktijk wordt gebracht, en de mogelijkheden die er zijn voor studenten en medewerkers om naar het buitenland te gaan als onderdeel van studie of werk. Een tweede deel van de vragenlijst betreft de inzet van het programma Erasmus+ met daarbij vragen als: wordt hier gebruik van gemaakt, hoe vaak wordt er gebruik van gemaakt en wat zijn de beoogde opbrengsten. Het ging om gesloten vragen met veel mogelijkheden om een antwoord toe te lichten.

Omdat er vooral in de naamgeving van activiteiten en onderwijsmedewerkers veel verschillen zijn tussen enerzijds de lerarenopleidingen en anderzijds de afdelingen binnen universiteiten die verantwoordelijk zijn voor de professionalisering ten behoeve van de Basis en Senior Kwalificaties Onderwijs hebben we twee vragenlijsten ontwikkeld. De eerste voor alle lerarenopleidingen (zie bijlage 1) en een tweede voor de afdelingen binnen de universiteiten die verantwoordelijk zijn voor de Basis en Senior Kwalificaties Onderwijs (BKO en SKO) binnen de universiteiten. Wat betreft aantal en soort vragen zijn de vragenlijsten vergelijkbaar.

De respondenten

De vragenlijsten zijn uitgezet bij alle publiek bekostigde lerarenopleidingen en bij de afdelingen die binnen de universiteiten verantwoordelijk zijn voor de Basis en Senior Kwalificaties Onderwijs (BKO en SKO).

Bij het inventariseren van adressenbestanden is gebruikgemaakt van het hogescholenoverzicht van de website van de Vereniging Hogescholen. Er zijn 24 hogescholen die onderwijs aanbieden binnen het domein hoger pedagogisch onderwijs. Dat zijn de opleidingen voor: leraar primair onderwijs (pabo's); leraar algemeen vormend voortgezet onderwijs en (voorbereidend) middelbaar

beroepsonderwijs; leraar voor de beroepsgerichte vakken in het beroepsonderwijs; leraar voor de groene beroepsgerichte vakken; leraar lichamenlijk onderwijs; en leraar voor de kunstvakken. Bijna alle hogescholen hebben een pabo waarvan een aantal ook op verschillende locaties. Soms hebben die pabo's wel en soms niet gemeenschappelijke centrale diensten waaronder een bureau of coördinatiepunt internationalisering. Bij het samenstellen van een adressenlijst zijn we voor zowel de pabo's als andere opleidingen uitgegaan van de namen die op de lijst van het Centrum Internationalisering Lerarenopleidingen staan (CILO). Hogescholen zijn aangesloten bij het CILO. De namenlijst die we van CILO kregen, betreft medewerkers van hogescholen die variërend van één keer of altijd aanwezig zijn (of zijn geweest) op de bijeenkomsten van het CILO. Dat betekent ook voor sommige hogescholen één naam, voor andere hogescholen meer namen. Een actief lid van het CILO heeft op ons verzoek de namenlijst doorgenomen en enkele namen geschrapt van leden die niet meer werkzaam zijn binnen hun hogeschool of niet meer bij internationalisering betrokken zijn. Van de hogescholen die niet zijn aangesloten bij het CILO hebben we op een andere manier namen en e-mailadressen geïnventariseerd. Via de website van de hogeschool, mails naar directie of het secretariaat is gevraagd ons voor dit onderzoek een naam en e-mailadres te geven van de persoon die verantwoordelijk is voor, dan wel betrokken is bij internationalisering.

Op vergelijkbare wijze is gehandeld bij de universiteiten. We zijn gestart met een overzicht van alle Nederlandse universiteiten. Een deel daarvan heeft ook een universitaire lerarenopleiding waarvan weer een aantal is aangesloten bij het CILO. Van universiteiten die wel een lerarenopleiding hebben maar geen CILO-lid zijn, is weer via de website, via contacten gevraagd ons de naam en het e-mailadres te geven van de verantwoordelijke voor internationalisering. Van alle universiteiten zijn via websites en contacten namen en e-mailadressen verworven van coördinatoren of directeuren van de afdelingen die binnen de verschillende universiteiten de BKO/SKO verzorgen. Uiteindelijk was de lijst volledig, dat wil zeggen dat we van alle hogescholen en universiteiten minimaal één en soms meerdere namen en e-mailadressen hadden. Aan hen is de digitale vragenlijst gestuurd. In de begeleidende brief is toegelicht hoe we aan hun naam zijn gekomen en tevens gevraagd de vragenlijst door te sturen als we bij de betreffende persoon toch niet aan het goede adres waren.

Er zijn 24 hogescholen met in totaal 34 pabo's (op verschillende locaties). Acht van die hogescholen hebben ook een tweedegraads en eerstegraads lerarenopleiding avo en (v)mbo. In een aantal gevallen maken lerarenopleidingen voor de beroepsgerichte vakken en academies voor lichamenlijke opvoeding daar deel vanuit. Er zijn twee hogescholen benaderd die alleen een tweedegraads lerarenopleiding voor de beroepsgerichte vakken/groene sector hebben. De lerarenopleidingen voor de kunstvakken maken in een aantal gevallen deel uit van een bredere hogeschool en soms deel uit van een hogeschool voor de kunsten. Er zijn negen universiteiten met een lerarenopleiding. Alle dertien Nederlandse universiteiten zijn benaderd om te inventariseren of er bij de voorbereiding op de BKO en/of SKO aandacht is voor internationalisering.

De lerarenopleidingen en professionaliseringsbureaus die de vragenlijst hebben gekregen:

de pabo's
de hbo lerarenopleidingen voor vo en (v)mbo, voor de beroepsgerichte vakken (Lerarenopleiding Gezondheidszorg & Welzijn; Pedagogisch Technische Hogeschool) en de groene sector
de academies voor lichamenlijke opvoeding (ALO)
de universitaire lerarenopleidingen (ULO)
de lerarenopleidingen voor de kunsten (KVDO)
de bureaus binnen de universiteiten die verantwoordelijk zijn BKO en SKO

Fase 2: betreft beantwoording vraag 2, 3 en 4

2 Welk beeld bestaat er binnen lerarenopleidingen van internationalisering, en hoeveel belang wordt er gehecht aan internationalisering?

3a Wat is het beleid met betrekking tot internationalisering binnen de lerarenopleidingen en hoe is Erasmus+ in deze beleidsplannen opgenomen? Als Erasmus+ niet in de beleidsplannen is opgenomen, wat is hier de reden voor? Hoe zou Erasmus+ wel in de beleidsplannen en in het onderwijsprogramma kunnen passen?

3b Wat willen lerarenopleidingen bereiken met Erasmus+?

3c In hoeverre draagt Erasmus+ bij aan de professionalisering van opleiders?

4 Wat zijn bevorderende (en belemmerende) factoren binnen het Programma Erasmus+ die ertoe leiden dat lerarenopleiders en studenten (leraren in opleiding) veel (of weinig) leren van een internationale ervaring? Zijn er goede voorbeelden die als inspiratie voor de hele sector zouden kunnen gelden?

Instrumenten

Per opleiding is, tegelijk met het maken van een afspraak voor het interview, gevraagd naar een beleidsplan internationalisering. Gevraagd is, op de eerste plaats, naar een beleidsplan van de opleiding zelf en als dit er niet was naar een beleidsplan van de instelling.

Op basis van dat beleidsplan is met behulp van een *analysekamer* vastgesteld of de opleiding of de instelling/opleiding internationaliseringsbeleid heeft, of daarin beoogde opbrengsten zijn beschreven uitgesplitst naar medewerkers en studenten en of in de beleidsplannen op enige wijze verwezen wordt naar het programma Erasmus+.

Om meer zicht te krijgen op beelden, praktijken en beoogde opbrengsten van internationaliseringspraktijken en wat door de respondenten wordt gezien als belemmerende en bevorderende factoren voor de inzet van Erasmus+ middelen is een **gestructureerde interviewleidraad** opgesteld (zie bijlage 2). De topics in de interviewleidraad zijn – afgeleid van de onderzoeksvragen – de beelden van internationalisering die er zijn bij collega's, de wijze waarop internationalisering deel uitmaakt van het curriculum van de opleiding, de beoogde opbrengsten van internationalisering bij studenten en voor docenten/medewerkers, of en hoe er een beroep wordt gedaan op het programma Erasmus+, en welke doelen daarbij beoogd worden. Daarnaast is specifiek gevraagd naar succesfactoren en belemmeringen bij het programma Erasmus+.

Participanten

Bij een selectie van lerarenopleidingen zijn medewerkers geïnterviewd. De selectie heeft plaatsgevonden nadat de resultaten van de eerste onderzoeksvraag waren verwerkt. Bij de vragenlijst hebben we gevraagd of mensen wilden meewerken aan dit vervolgonderzoek en zijn lerarenopleidingen geselecteerd waarvan inmiddels bekend was dat ze gebruik maakten van het programma Erasmus+. Bij de selectie is daarnaast in ieder geval rekening gehouden met landelijke spreiding, de omvang van de opleidingen en een verhoudingsgewijze spreiding over de verschillende soorten lerarenopleidingen. Bij alles geldt dat de opleiding ook ten tijde van de uitnodiging voor het interview nog bereid moest zijn deel te nemen aan het vervolgonderzoek. Dat was ondanks eerdere toezeggingen niet altijd zo. In die situaties hebben we nog een aanpassing gedaan op de oorspronkelijke selectie en is zoveel als mogelijk een 'passende' vervanging gezocht.

We zijn uitgegaan van zestien geselecteerde opleidingen waarvan we zestien respondenten van de vragenlijsten benaderd hebben en waarmee telefonisch een afspraak is gemaakt voor het interview. Aan hen is gevraagd een naam en emailadres te noemen van een docent of een manager van dezelfde opleiding waarvan de respondent wist dat deze betrokken was bij internationalisering. Die persoon wilden we eveneens interviewen. Van veertien opleidingen kregen we de naam van een collega die we konden benaderen. In totaal zijn dertig mensen geïnterviewd die zeventien opleidingen vertegenwoordigen.

Onderzoeksethiek

De participanten die zijn geïnterviewd hebben voorafgaand aan het interview ieder afzonderlijk een toestemmingsformulier (informed consent) ondertekend. De onderzoeksdata van de online vragenlijst en van de interviews zijn opgeslagen op beveiligde online locaties die voldoen aan de AVG-regelgeving: Surfdrive en een schijf van de HAN die speciaal is bedoeld voor de opslag van onderzoeksdata. In de rapportage worden geen namen genoemd en er is bij het rapporteren over de resultaten optimaal ingezet op anonimiteit. De beschrijving mag niet te herleiden zijn tot individuen of hogescholen.

Resultaten

Resultaten vragenlijst

Met de vragenlijst wilden we antwoord op de eerste vraag:

Wat is de huidige stand van zaken binnen lerarenopleidingen met betrekking tot Erasmus+ projecten, zowel wat betreft KA1-projecten (docenten- en studentenmobiliteit) als KA2-projecten (strategische partnerschappen met een focus op de lerarenopleiders) in cijfers (omvang, verdeling naar opleiding/studie)?

Respondenten

Deze wijze van namen verzamelen betekende ook dat we van een aantal opleidingen twee of zelfs drie namen hebben gekregen. Bij de analyse leverde dat soms bijzondere resultaten op. Zo werd van een en dezelfde opleiding door de een gezegd dat de omvang 500 tot 1000 studenten was terwijl een collega dan zegt dat er meer dan 2000 studenten zijn. Wie van de respondenten het goed heeft, is in dit geval te achterhalen. Lastiger is het als de ene collega zegt dat twintig procent van de studenten naar het buitenland gaat tijdens de studie en een andere collega zegt dat het minder dan vijf procent is. Mede daarom is ervoor gekozen om de resultaten van de vragenlijst hoofdzakelijk op respondentniveau te rapporteren in plaats van op opleidingsniveau. We willen zo dicht mogelijk bij de waarheid komen zoals verwoord door de betrokkenen. De genoemde getallen moeten ook gelezen worden als getallen die in de hoofden van de respondenten zitten. Dat kan afwijken van feitelijke aantallen. De gevarieerde antwoorden maken in ieder geval duidelijk dat niet alle betrokkenen goed zicht hebben op aantallen en de financiering van internationaliseringsactiviteiten.

De vragenlijsten zijn met een begeleidend schrijven eind oktober 2020 gestuurd met het verzoek voor 10 november de vragenlijst in te vullen. Op 10 november 2020 is een reminder gestuurd.

We hebben van alle 'soorten' lerarenopleidingen respons gekregen. Daarvan heeft in de meeste gevallen het grootste deel van de opleidingen gereageerd.

Tabel 1: overzicht respondenten

Benaderd	Respons
34 (locaties van) pabo's	21 pabo's, 27 medewerkers die betrokken zijn bij internationalisering
9 lerarenopleidingen vo – (v)mbo waarvan drie inclusief lerarenopleidingen voor het beroepsonderwijs, een lerarenopleiding voor de groene sector en eenmaal inclusief academie voor lichamelijke opvoeding	8 lerarenopleidingen vo – (v)mbo, 12 medewerkers
6 academies voor lichamelijke opvoeding	5 opleidingen, 6 medewerkers
7 kunstvak docentenopleidingen (KVDO)	4 opleidingen, 5 medewerkers
9 universitaire lerarenopleidingen	8 universiteiten, 9 medewerkers
13 universiteiten voor BKO/SKO	7 universiteiten, 8 medewerkers

De resultaten worden per opleidingssoort en daarbinnen per respondent gerapporteerd. Voor de leesbaarheid rapporteren we hier alleen de resultaten van de pabo als grootste opleiding en voor alle opleidingen samen. In bijlage 3 staan de resultaten van de andere opleidingen per opleidingssoort.

De pabo's

Internationalisering algemeen

Van de pabo's hebben 27 respondenten gereageerd. Zij zijn werkzaam op 21 verschillende pabo's. De functies die ze daar bekleden in het kader van internationalisering zijn divers maar vooral de functienamen zijn zeer divers. Afwisselend zijn ze coördinator internationalisering, assistent international office, beleidsmedewerker internationalisering, docent met uren voor internationalisering of directielid met de portefeuille internationalisering. Er zijn twee pabo's die minder dan 500 studenten hebben, veertien pabo's hebben tussen 500 en 1000 studenten. Er zijn twee hele grote pabo's die dan ook verschillende locaties hebben. Alle andere zitten tussen de 1000 en 2000. We hebben vastgesteld dat de omvang van de opleiding niets zegt over de mate waarin de opleiding internationaal actief is.

Pabo's kennen vrijwel allemaal een vastgesteld internationaliseringsbeleid op opleidingsniveau, zoals valt te zien in Tabel 2. Een respondent die 'Anders, namelijk' invulde, gaf aan dat er beleid in de maak is, en de ander lichtte toe dat er vanuit het faculteit beleidsplan een activiteitenplan internationalisering is opgesteld.

Tabel 2: Is er internationaliseringsbeleid op opleidingsniveau en hoe wordt het in praktijk gebracht?

	Op opleidingsniveau	Alleen op instellingsniveau	Geen beleid	Anders
Pabo (n=27)	23		2	2

Noot. n = het aantal respondenten

Het internationaliseringsbeleid wordt volgens de respondenten in de meeste gevallen ook in praktijk gebracht. Op die vraag zeggen 13 respondenten ja, 9 respondenten zeggen meer wel dan niet. Slechts 3 zeggen meer niet dan wel. Bij die laatste drie geldt als toelichting dat het management niet of onvoldoende meewerkt (zie tabel 3). Als toelichting bij de vraag of het beleid in praktijk wordt gebracht geldt volgens de respondenten dat de pabo's aandacht voor internationale competenties belangrijk vinden, maar het moet altijd passen binnen de opleiding. Het management geeft het ook niet altijd veel aandacht en dat heeft weer effect op de mate waarin het in praktijk wordt gebracht. Uitvoering van het curriculum is daarnaast altijd afhankelijk van de werkvloer, dus van de docenten die het moeten uitdragen.

Tabel 3: Wordt het beleid zoals vastgesteld ook in praktijk gebracht?

	Ja, zeker	Meer wel dan niet	Meer niet dan wel	Nee
Pabo (n=27)	13	9	3	

Studenten kunnen en gaan naar het buitenland voor uitwisseling en voor allerlei activiteiten. 26 respondenten geven aan dat het mogelijk is (tabel 4).

Tabel 4: Mogelijkheid voor studenten om naar het buitenland te gaan

	Ja	Nee
Pabo (n=27)	26	1

Op de vraag hoe groot het percentage is dat dit doet is het antwoord zeer wisselend. Er zijn opleidingen waar alle studenten minimaal enkele dagen naar het buitenland gaan en dan is het 100 procent. Dat geldt voor zes pabo's. Ongeveer 5 procent van de studenten gaat voor een lang verblijf. Aantallen variëren verder: bij een kleine helft van de pabo's is het minder dan 25 procent. Vijf pabo's zitten tussen 25 en 50 procent en twee tussen de 50 en 75 procent (tabel 5).

Als toelichting bij deze percentages wordt genoemd dat studenten niet te vaak gaan omdat ze niet te lang van huis weg willen en/of dat ze het niet kunnen betalen. Als het verplicht is doen studenten het wel. Voorlichting doet veel bij het enthousiasmeren van studenten. Je kunt een buitenlandverblijf verplicht stellen als opleiding, maar het promoten ervan op bijvoorbeeld een open dag doet ook heel veel. Dan raken studenten enthousiast. Vaak is het dan op zo'n opleiding al gebruikelijk dat studenten voor langere tijd gaan en zijn er veel docenten bij betrokken en dat heeft invloed. We vinden twee pabo's in minder stedelijke gebieden waarbij respondenten duidelijk zeggen dat hun studenten liever thuis blijven en niet naar het buitenland willen.

Tabel 5: Percentage studenten dat naar het buitenland gaat (incl. verplichte studiereis)

	< 5%	5 – 10%	10 – 25%	25 – 50%	50 - 75%	75 - 100%	Geen mogelijkheid	Weet niet
Pabo (n=27)	1	2	8	5	2	6	1	2

Op de vraag of docenten (lerarenopleiders) naar het buitenland kunnen gaan is het antwoord altijd: ja, er is veel mogelijk. Docenten gaan om verschillende redenen en altijd voor eigen professionalisering (zie Tabel 6).

Tabel 6: Mogelijkheden voor docenten en medewerkers van de opleiding om voor eigen professionalisering naar het buitenland te gaan

	Meewerken project	Congres of conferentie	Meelopen of zelf lesgeven	Cursus volgen
Pabo (n=27)	20	27	22	22

Het percentage docenten dat om een van die activiteiten naar het buitenland gaat, varieert sterk. Zes respondenten zeggen dat minder dan 5 procent van de docenten naar het buitenland gaat, tien respondenten hebben het over minder dan 10 procent van de docenten (waarvan zesmaal 5 procent) en zes respondenten hebben het over 10 tot 25 procent. Er zijn twee respondenten die opvallend hoge percentages noemen. Volgens hen gaat van hun pabo 70 tot 80 procent van de docenten naar het buitenland. Drie respondenten geven aan dat ze het niet weten (tabel 7).

Tabel 7: Percentage docenten dat naar het buitenland gaat

	< 5%	5 – 10%	10 – 25%	25 – 50%	50 - 75%	75-100%	Weet niet
Pabo (n=27)	6	10	6		1	1	3

Redenen voor docenten om niet te gaan zijn te volle agenda's en werkdruk. Of het ontbreekt sowieso aan tijd bijvoorbeeld ook door de thuissituatie. Wat ook genoemd wordt, zijn – vergeleken met eerdere jaren – minder flexibele roosters; je kunt niet zomaar een week voor jezelf regelen dat je geen lesactiviteiten hebt. Docenten gaan ook niet omdat het niet genoeg gepromoot wordt. Ze kennen de mogelijkheden niet of te weinig. Bovendien staat het niet bovenaan het lijstje van professionaliseringsactiviteiten. Op dit moment is professionalisering op het gebied van toetsing heel belangrijk. Vaak gebeurt naar het buitenland gaan op eigen initiatief. En als je zelf enthousiast bent, krijg je het wel (financieel) geregeld.

Programma Erasmus+

Aan opleidingen is daarnaast expliciet gevraagd of er bij internationaliseringsactiviteiten gebruik wordt gemaakt van Erasmus+ middelen. Zestien respondenten zeggen 'ja', acht 'ja, maar beperkt', twee zeggen er 'nee' en een zegt 'dat weet ik niet'. Het merendeel dus wel (tabel 8).

Tabel 8: Inzet Erasmus + middelen (KA1 en KA2)

	Ja	Ja, maar beperkt	Nee	Weet niet
Pabo (n=27)	16	8	2	1

Als het gaat om studentmobiliteit maken de meeste pabo's, als het mogelijk is, gebruik van Erasmus+ beurzen (tabel 9).

Tabel 9: Inzet Programma Erasmus+ KA1 voor studentenmobiliteit

	Ja	Ja, maar beperkt	Nee	Weet niet
Pabo (n=27)	20	3	2	2

Bij een hogeschool waar een buitenlandverblijf verplicht is in het vierde jaar en bij twee hogescholen waar het erg gepromoot wordt, gaat 75 tot 100 procent van de studenten met een Erasmus+ beurs naar het buitenland. Bij andere hogescholen gaat het om kleinere aantallen: tweemaal wordt minder dan 5 procent genoemd, vier maal tussen de 5 en 10 procent, drie respondenten zeggen tussen de 10 en 20 procent en zes respondenten noemen getallen tussen de 25 en 50 procent. Zeven respondenten geven aan dat ze het niet weten of noemen geen getal omdat het sterk wisselt (tabel 10).

Tabel 10: Percentages studenten die met gebruik van Erasmus+ naar het buitenland gaan

	< 5%	5 – 10%	10 – 20%	20 – 50%	50 – 75%	75 – 100%	Geen gebruik Erasmus+	Weet niet
Pabo (n=27)	2	4	3	6		3	2	7

Er zijn twee pabo's die geen gebruik maken van studentmobiliteit, waarvan één respondent als reden aangaf dat ze vinden dat ze als opleiding niet voldoende kunnen bieden aan andere hogescholen en universiteiten. Om die reden hebben ze gekozen voor kortlopende uitwisselingen. Bij een enkele

hogeschool is Erasmus+, voornamelijk mobiliteiten (KA1) heel populair geworden, zowel bij studenten als medewerkers.

Als studenten met een Erasmus+ beurs naar het buitenland gaan is het vaker voor het studieprogramma dan voor stage. Tien respondenten geven aan dat het overwegend voor het studieprogramma is. Evenveel respondenten (vier) geven aan dat het vaker voor het studieprogramma of vaker voor stage is. Drie keer wordt gezegd alleen voor stage en een zegt half om half (tabel 11).

Tabel 11: Wat doen studenten met Erasmus+ beurs in het buitenland?

	Stage	Vaker voor stage dan voor studie	Half om half	Vaker voor studie dan voor stage	Onderdeel studieprogramma	Geen gebruik Erasmus+	Weet niet
Pabo (n=27)	3	4	1	4	10	2	3

Voor bijna alle pabo's geldt dat docenten die naar het buitenland gaan, gebruikmaken van een Erasmus+ beurs voor mobiliteit. Elf respondenten zeggen 'ja' en dertien zeggen 'ja, maar beperkt'. Twee respondenten geven aan dat er geen gebruik van wordt gemaakt en voor een respondent is dat onbekend (tabel 12).

Tabel 12: Inzet Erasmus + beurzen programma voor docenten/medewerkers

	Ja	Ja, maar beperkt	Nee	Weet niet
Pabo (n=27)	11	13	2	1

Niet alle pabo-respondenten geven antwoord op de vraag hoe groot het percentage docenten is dat met een Erasmus+ beurs naar het buitenland gaat. Anderen noemen wel een getal. Drie respondenten geven aan dat het om minder dan vijf procent van de docenten gaat. Viermaal wordt 5 procent genoemd, eenmaal tussen 10 en 25 procent. Twee noemen een getal tussen de 25 en 50 procent. Vijf keer lezen we tussen de 50 en 75 procent. Van 75 tot 100 procent zijn er ook nog vier (tabel 13). Als toelichting bij de percentages wordt de werkdruk genoemd. Docenten hebben geen tijd om naar het buitenland te gaan; kunnen soms ook moeilijk vrij maken omdat ze onderwijsverplichtingen hebben. En niet alle docenten weten dat ze naar het buitenland kunnen gaan.

Tabel 13: Percentage docenten dat met gebruik van Erasmus+ naar het buitenland gaan

	< 5%	5 – 10%	10 – 25%	25 – 50%	50 – 75%	75 – 100%	Geen gebruik Erasmus+	Weet niet
Pabo (n=27)	3	4	1	2	5	4	2	6

De activiteiten die docenten met de Erasmus+ beurs in het buitenland doen zijn divers en eigenlijk doen ze alles wat opgesomd wordt in de vragenlijst als professionaliseringsactiviteit: volgen van een cursus, lesgeven of meelopen met een collega, internationale weken, congres of conferentie

bijwonen en meewerken aan een project. Het is eigenlijk van alles, maar vooral verzorgen van onderwijs en begeleiden van studenten heeft wel de overhand (tabel 14).

Tabel 14: *Activiteiten van docenten in het buitenland*

	Meewerken project	Congres of conferentie	Meelopen of zelf lesgeven	Cursus volgen
Pabo (n=27)	20	27	22	22

Op de vraag of er gebruikgemaakt wordt van KA2 subsidies voor strategische partnerschappen wordt zeven keer 'ja' gezegd, zeven keer 'nee', drie keer 'op dit moment niet maar eerder wel eens', en tien respondenten weten het niet (tabel 15).

Tabel 15: *Inzet Kernactiviteit 2 gelden van het Erasmus + beurzen programma*

	Ja	Nu niet eerder wel	Nee	Weet niet
Pabo (n=27)	7	3	7	10

Als toelichting bij het antwoord wordt vermeld dat er vaker wel een intentie is om een partnerschap aan te vragen maar dat de kans van slagen zo klein is dat er uiteindelijk toch geen beroep op wordt gedaan. Deelname vereist veel tijd, veel eigen inzet en vooral de tijdsinvestering voor een aanvraag is erg groot. Iemand noemt dat hij terugverlangt naar het Comeniusprogramma.

Thema's voor partnerschappen die genoemd worden zijn: kennis van andere landen en culturen (6x), Europees en wereldburgerschap (6x), diversiteit in de klas (5x), en moderne vreemde talen (4x). Andere thema's die nog genoemd worden zijn sociaal entrepreneurship, kennis verwerven, en reflecteren op je eigen omgeving/beroep/cultuur (tabel 16).

Tabel 16: *Thema's waarvoor strategische partnerschappen (KA2) met andere programmalanden worden of werden aangegaan*

	Moderne vreemde talen	Diversiteit in de klas	Kennis van andere landen en culturen	Europees en wereldburgerschap	Anders
Pabo (n=10)	4	5	6	6	4

Noot. n = aantal respondenten van pabo's waar gebruik wordt gemaakt van KA2-middelen

De resultaten van de vragenlijst van alle opleidingssoorten samengevat

Hier worden de resultaten uit de vragenlijst van de verschillende soorten lerarenopleidingen zowel in de tekst als in tabellen met elkaar vergeleken.

Internationaliseringsbeleid op opleidingsniveau

Wanneer de verschillende soorten lerarenopleidingen met elkaar worden vergeleken, valt op dat volgens de respondenten er bij de meeste pabo's (93%) en ALO's (83%) sprake is van internationaliseringsbeleid op opleidingsniveau. Op één ALO (17%) en twee pabo's is internationaliseringsbeleid in ontwikkeling. Van de KVDO's geeft 60 procent van de respondenten aan dat er internationaliseringsbeleid is op opleidingsniveau. Bij de tweedegraads lerarenopleidingen is dit met 40 procent minder het geval, en bij de ULO's is hier slechts volgens één op de negen respondenten (11 %) sprake van. Wel is er bij de ULO's zonder internationaliseringsbeleid op opleidingsniveau volgens 67 procent van de respondenten sprake van beleid op instellingsniveau. Een respondent van de ULO's die 'Anders, namelijk' had geantwoord (de 11%) gaf aan dat er een en ander op papier staat (in lijn met de strategie van de universiteit), maar dat het (nog) beperkt is (zie tabel 31).

Tabel 31: is er Internationaliseringsbeleid op opleidingsniveau?

	Op opleidings-niveau	Alleen op instellings-niveau	Geen beleid	Anders
Pabo (n=27)	85%		7%	7%
Tweedegraads (n=12)	42%	17%	25%	33%
ALO (n=6)	83%			17%
KVDO (n=5)	60%	20%	20%	
ULO (n=9)	11%	67%	11%	11%

Vooraf op de pabo's en de ALO's wordt internationaliseringsbeleid volgens de respondenten het meest in praktijk gebracht. Dat zijn ook de opleidingen die in de meeste gevallen beleid op opleidingsniveau hebben geformuleerd. Voor alle opleidingen geldt dat het altijd meer wel dan niet is (tabel 32).

Tabel 32: Wordt het internationaliseringsbeleid ook in praktijk gebracht?

	Ja, zeker	Meer wel dan niet	Meer niet dan wel	Nee	n.v.t. (er is geen beleid) / antwoord ontbreekt
Pabo (n=27)	48%	33%	11%		7%
Tweedegraads (n=12)	17%	42%	42%		
ALO (n=6)		100%			
KVDO (n=5)	20%	40%			40%
ULO (n=9)	33%	22%	11%		33%

Studentenmobiliteit

Bij alle soorten lerarenopleidingen is het voor studenten zo goed als altijd mogelijk om naar het buitenland te gaan, behalve bij de ULO's. Bij de ULO's is er volgens 56 procent van de respondenten geen mogelijkheid. Dat heeft te maken met het volle programma en de stage of 'docent in opleiding' verplichtingen (tabel 33).

Tabel 33: Mogelijkheid voor studenten om naar het buitenland te gaan

	Ja	Nee
Pabo (n=27)	96%	4%
Tweedegraads (n=12)	100%	
ALO (n=6)	100%	
KVDO (n=5)	100%	
ULO (n=9)	44%	56%

Wat betreft het percentage studenten dat in het kader van de opleiding minstens een of enkele dagen naar het buitenland gaat vallen met name de pabo's op twee manieren op. Ten eerste zijn er hierin veel verschillen tussen de pabo's: de spreiding van de percentages die genoemd worden is groot, van minder dan 5 procent volgens 4 procent van de respondenten tot 75 tot 100 procent volgens 22 procent van de respondenten. Op de tweede plaats onderscheidt de pabo zich van de andere soorten lerarenopleidingen door het feit dat volgens 29 procent van de respondenten meer dan 50 procent van de studenten naar het buitenland gaat. Bij de tweedegraads lerarenopleidingen zijn de antwoorden ook gevarieerd, maar in geen van de gevallen wordt een percentage hoger dan 50 procent genoemd. Bij de ALO's is de schatting dat niet meer dan 10 procent van de studenten naar het buitenland gaat. Op veel ULO's is het voor studenten niet mogelijk om naar het buitenland te gaan. Waar het wel mogelijk is, zijn er grote verschillen tussen de ULO's. Zowel bij de ULO's als de lerarenopleidingen voor de beroepsgerichte vakken zijn studenten veelal in deeltijd op de opleiding en dat maakt dat er minder ruimte is om internationaal te gaan (tabel 34).

Als toelichtingen voor de relatief geringe hoeveelheid studenten die naar het buitenland gaan worden genoemd dat studenten niet gaan omdat ze niet te lang van huis weg willen of omdat ze worden opgeleid voor het Nederlandse onderwijs. Als het verplicht is doen studenten het wel en dat leidt tot de hoge percentages (soms honderd procent) bij de pabo's. Voorlichting doet veel bij het enthousiasmeren van studenten, dat moet al gebeuren op de open dag. Van studenten wordt ook gezegd dat ze liever thuisblijven of niet reislustig zijn.

Tabel 34: Percentage studenten dat naar het buitenland gaat

	< 5%	5 – 10%	10 – 25%	25 – 50%	50 - 75%	75 - 100%	Geen mogelijkheid	Weet niet
Pabo (n=27)	4%	7%	30%	19%	7%	22%	4%	7%
Tweedegraads (n=12)	17%	17%	17%	17%				33%
ALO (n=6)	17%	83%						
KVDO (n=5)	40%	40%	20%					
ULO (n=9)	22%		11%		11%		56%	

Docentenmobiliteit

Er zijn voor docenten en medewerkers van de opleiding veel mogelijkheden om voor eigen professionalisering naar het buitenland te gaan. Vooral als het gaat om het bezoeken van congressen of conferenties. Wat betreft het meewerken aan een internationaal project, het meelopen met een collega in het buitenland, of zelf les geven of een cursus volgen in het buitenland, zijn de verschillen tussen de verschillende soorten lerarenopleidingen wat groter; met name op de ULO's zijn de mogelijkheden hiervoor beperkter dan op andere soorten lerarenopleidingen. Universitaire docenten gaan vaker voor onderzoeksdoeleinden. Overigens geldt dat ook voor docenten van de ALO's en KVDO's. Zij gaan vaak als onderdeel van hun lectoraatswerkzaamheden (tabel 35).

Tabel 35: Mogelijkheden voor docenten en medewerkers van de opleiding om voor eigen professionalisering naar het buitenland te gaan

	Meewerken project	Congres of conferentie	Meelopen of zelf lesgeven	Cursus volgen
Pabo (n= 27)	74%	100%	81%	81%
Tweedegraads (n=12)	75%	92%	92%	83%
ALO (n=6)	100%	100%	100%	100%
KVDO (n=5)	60%	80%	80%	80%
ULO (n=9)	67%	100%	44%	33%

De percentages van docenten die gebruikmaken van de mogelijkheid om naar het buitenland te gaan voor hun eigen professionalisering zijn bij alle soorten lerarenopleidingen relatief laag. Bij de meeste instellingen schat een ruime meerderheid van de respondenten dat niet meer dan 10 procent van de docenten hiervan gebruikmaakt. Een uitzondering hierop vormen de ULO's. Een belangrijke reden die genoemd worden bij de lage percentages is op alle opleidingen de werkdruk. In een aantal gevallen nog gecombineerd met de thuissituatie die langer weggaan moeilijk maakt (tabel 36).

Tabel 36: Percentage docenten dat naar het buitenland gaat

	< 5%	5 – 10%	10 – 25%	25 – 50%	50 - 75%	75-100%	Weet niet
Pabo (n=27)	22%	37%	22%		4%	4%	11%
Tweedegraads (n=12)	25%	50%	8%	8%			8%
ALO (n=6)	50%	17%	17%	17%			
KVDO (n=5)	20%	80%					
ULO (n=9)		22%	22%	11%	11%	11%	22%

Het programma Erasmus+

Inzet Erasmus+ middelen

Vooral pabo's, ALO's en tweedegraads lerarenopleidingen blijken gebruik te maken van Erasmus+ middelen (KA1 en KA2). Bij de ALO's en tweedegraads lerarenopleidingen antwoordt een meerderheid van de respondenten dat er slechts beperkt gebruik van wordt gemaakt. KVDO's en ULO's maken voor minder dan 50 procent gebruik van Erasmus+ middelen en dan vaak ook beperkt (tabel 37).

Tabel 37: Inzet Erasmus+ middelen (KA1 en KA2)

	Ja	Ja, maar beperkt	Nee	Weet niet
Pabo (n=27)	59%	30%	7%	4%
Tweedegraads (n=12)	17%	58%	8%	17%
ALO (n=6)	17%	67%	17%	
KVDO (n=5)	20%	20%	40%	20%
ULO (n=9)		44%	22%	33%

Erasmus + beurzen voor studenten

Op pabo's wordt volgens 85 procent van de respondenten gebruikgemaakt van het Programma Erasmus+ voor studentenmobiliteit. Bij tweedegraads lerarenopleidingen en ALO's wordt hier volgens respectievelijk 75 en 66 procent van de respondenten ook gebruik van gemaakt, maar veel vaker slechts in beperkte mate. In KVDO's wordt met 20 procent relatief weinig gebruikgemaakt van Erasmus+ beurzen voor studentmobiliteit, en door de ULO's wordt, voor zover de respondenten dit weten, hier in het geheel geen gebruik van gemaakt (tabel 38).

Tabel 38: Inzet Programma Erasmus+ KA1 voor studentenmobiliteit

	Ja	Ja, maar beperkt	Nee	Weet niet
Pabo (n=27)	74%	11%	7%	7%
Tweedegraads (n=12)	42%	33%	8%	17%
ALO (n=6)	33%	33%	17%	17%
KVDO (n=5)	40% ¹		40%	20%
ULO (n=9)			67%	33%

Wat betreft de percentages studenten die met gebruik van Erasmus+ naar het buitenland gaan zijn er zowel binnen als tussen de soorten lerarenopleidingen veel verschillen. Wat vooral opvalt is dat bij de tweedegraads lerarenopleidingen relatief veel studenten met Erasmus+ naar het buitenland gaan: 42 procent van de respondenten schat dat het om meer dan 50 procent gaat. Dit gaat ook op voor de KVDO's: op de ene KVDO waar wel gebruik wordt gemaakt van Erasmus+ middelen voor studentmobiliteit, gebeurt dit voor meer dan 75 procent van de studenten die naar het buitenland

¹ Bij KVDO geldt in een geval dat ze KA1 alleen gebruiken voor buitenlandse studenten die naar hun opleiding komen.

gaan. Op de pabo's en ALO's is er sprake van grote variatie in de percentages die de respondenten noemen (tabel 39).

Tabel 39: Geschatte percentages studenten die met gebruik van Erasmus+ naar het buitenland gaan

	< 5%	5 – 10%	10 – 20 %	20 – 50%	50 - 75%	75 - 100%	Geen gebruik Erasmus+	Weet niet
Pabo (n=27)	7%	15%	11%	22%		11%	7%	26%
Tweedegraads (n=12)	17%				17%	25%	8%	33%
ALO (n=6)	17%	17%	17%	17%			17%	17%
KVDO (n=5)						20%	60%	20%
ULO (n=9)							67%	33%

Op alle soorten lerarenopleidingen gaan studenten die gebruikmaken van Erasmus+ middelen voornamelijk naar het buitenland voor een onderdeel van het studieprogramma. Studenten van ALO's gaan zelfs uitsluitend voor een onderdeel van het studieprogramma naar het buitenland. Vergeleken met de andere soorten lerarenopleidingen gaan studenten van de pabo relatief vaak naar het buitenland voor een stage (tabel 40).

Tabel 40: Wat doen studenten met Erasmus+ beurs in het buitenland?

	Stage	Vaker voor stage dan voor studie	Half om half	Vaker voor studie dan voor stage	Onderdeel studieprogramma	Geen gebruik Erasmus+	Weet niet
Pabo (n=27)	11%	15%	4%	15%	37%	7%	11%
Tweedegraads (n=12)		17%	8%	8%	42%	8%	17%
ALO (n=6)					67%	17%	17%
KVDO (n=5)				20%		60%	20%
ULO (n=9)						67%	33%

Erasmus+ beurzen (KA1) voor docenten

Wat betreft de inzet van het Erasmus+ beurzen voor docenten/medewerkers (KA1) valt vooral de pabo op: volgens maar liefst 89 procent van de respondenten wordt hier in meer of mindere mate gebruik van gemaakt. Dit ligt fors hoger dan bij de overige soorten opleidingen, waar dit percentage op 50 procent of lager ligt. De respondenten van met name de tweedegraads lerarenopleidingen en de ULO's hebben echter geen goed beeld van in hoeverre Erasmus+ middelen hiervoor worden gebruikt; respectievelijk 42 en 33 procent heeft deze vraag met 'weet ik niet' beantwoord. Volgens een meerderheid van de respondenten van de KVDO's en ULO's wordt geen gebruik gemaakt van Erasmus+ middelen (KA1) voor docenten en medewerkers (tabel 41).

Tabel 41: Geschatte inzet Programma Erasmus+ voor docenten/medewerkers (KA1)

	Ja	Ja, maar beperkt	Nee	Weet niet
Pabo (n=27)	41%	48%	7%	4%
Tweedegraads (n=12)	17%	33%	8%	42%
ALO (n=6)		50%	33%	17%
KVDO (n=5)	20%		60%	20%
ULO (n=9)		11%	56%	33%

Er is een grote spreiding wat betreft de percentages docenten die met gebruik van Erasmus+ naar het buitenland gaan, met name wanneer gekeken wordt naar de pabo's en de tweedegraads lerarenopleidingen. Het lijkt er op dat docenten op pabo's vaker naar het buitenland gaan met Erasmus+ dan hun collega's op andere soorten lerarenopleidingen. 34 procent van de respondenten van de pabo's gaf aan dat meer dan 50 procent van de docenten naar het buitenland gaat met Erasmus+ (tabel 42).

Tabel 42: Percentage docenten die met gebruik van Erasmus+ naar het buitenland gaan

	< 5%	5 – 10%	10 – 25%	25 – 50%	50 - 75%	75 - 100%	Geen gebruik Erasmus+	Weet niet
Pabo's (n=27)	11%	15%	4%	7%	19%	15%	7%	22%
Tweedegraads (n=12)	8%	17%	8%	8%	8%		8%	42%
ALO (n=6)	33%		33%				17%	17%
KVDO (n=5)						20%	60%	20%
ULO (n=9)							56%	44%

KA2-subsidies

Wat betreft KA2-subsidies van het Erasmus+ programma, blijkt dat het met name tweedegraads lerarenopleidingen zijn die hier gebruik van maken (42 procent). Daarna volgen de ALO's, met 33 procent; maar 50 procent van de respondenten van de ALO's gaf aan dat er eerder wel gebruikgemaakt is van KA2-subsidies. KVDO's en ULO's maken er het minst gebruik van, met respectievelijk 40 procent en 33 procent van de respondenten die 'nee' antwoorden. Opvallend is dat van alle soorten opleidingen relatief veel respondenten niet op de hoogte zijn van of en in hoeverre er gebruik wordt gemaakt van KA2-gelden (tabel 43).

Tabel 43: Inzet KA2 subsidies van het programma Erasmus+

	Ja	Nu niet eerder wel	Nee	Weet niet
Pabo (n=27)	26%	11%	26%	37%
Tweedegraads (n=12)	42%	8%	8%	42%
ALO (n=6)	33%	50%	17%	
KVDO (n=5)		20%	40%	40%
ULO (n=9)	11%		33%	56%

Gekeken naar de thema's waarvoor strategische partnerschappen (KA2) met andere programmalanden worden of werden aangegaan, blijkt het naar verhouding het meest gebruikt te worden voor Europees en wereldburgerschap, vervolgens voor kennis van andere landen en culturen, daarna voor diversiteit in de klas, en naar verhouding het minst voor moderne vreemde talen (tabel 44).

Tabel 44: Thema's waarvoor strategische partnerschappen (KA2) met andere programmalanden worden of werden aangegaan

	Moderne vreemde talen	Diversiteit in de klas	Kennis van andere landen en culturen	Europees en wereldburgerschap	Anders	Weet niet
Pabo (n=10)	40%	50%	60%	60%	40%	
Tweedegraads (n=6)	50%	33%	50%	50%	33%	
ALO (n=5)	20%	40%	40%	40%	60%	
KVDO (n=1)						100%
ULO (n=1)				100%		

Noot. n = aantal respondenten van opleidingen waar gebruik wordt gemaakt van KA2-middelen.

Resultaten inventarisatie beleidsplannen

Op ons verzoek hebben de mensen die benaderd zijn voor het interview het beleidsplan van hun instelling en soms van hun opleiding toegestuurd. In een aantal gevallen is er zowel op instellings- als opleidingsniveau een beleidsplan internationalisering. Als er volgens de participant geen beleidsplan was of als het niet bekend was zijn we gaan zoeken op de website van de hogeschool of universiteit. Op die wijze vonden we altijd toch een beleidsnotitie over internationalisering.

Van de zeventien instellingen die geparticipeerd hebben, beschikken er vijftien over een vastgesteld internationaliseringsbeleidsplan. Twee keer werd aangegeven dat het nog in de maak is. Het niveau en de wijze waarop het beleid beschreven is, is divers. Er zijn hogescholen waar het hogeschoolbeleid vertaald is naar beleidskaders op opleidingsniveau of op faculteits- dan wel academie niveau. Op de universiteiten gaat het in alle gevallen om beleidsplannen op universitair niveau of faculteitsniveau. Universitaire lerarenopleidingen hebben geen beleidsplannen.

Internationalisering is onderdeel van de kwaliteit die de instelling wil leveren. Kwaliteitsaspecten zijn: bijdragen aan diversiteit, aan de interculturele samenleving en aan het wereldburgerschap. Instellingen willen met hun onderwijs bewerkstelligen dat zowel studenten als medewerkers zich bewust zijn van de Europese dimensie en van politieke en culturele diversiteit. Ze willen studenten afleveren die in een interculturele samenleving kunnen participeren. Ze willen internationale en interculturele competenties bevorderen. Ze willen als instelling participeren in internationale netwerken, ook voor onderzoek. Eigenlijk komen alle internationale competenties die eerder genoemd zijn aan bod. De instellingen verschillen soms in de doelgroepen die ze met het

internationaliseringsbeleid voor ogen hebben. Dat is meer gericht op studenten of juist meer op de medewerkers opdat zij goede opleiders, voorbeelden of docenten zijn.

Bij de universiteiten staat voorop dat ze als wetenschappelijk instituut internationaal bekend willen zijn. Dat wordt op de eerste plaats genoemd en als onderdeel van hun internationale bekendheid is het van belang dat studenten een internationale blik en competenties ontwikkelen. Specifiek de universiteiten noemen ook dat ze aantrekkelijk willen zijn voor buitenlandse studenten. Dat vereist een wetenschappelijke en onderwijsstaf die daarvoor open staat en voor alle buitenlandse studenten een optimale omgeving creëert. Overigens zijn er ook hogescholen die hun onderzoeksactiviteiten internationaal willen profileren en daarvoor internationale samenwerking zoeken.

Alle instellingen leggen een verbinding tussen internationaliseringsbeleid en professionalisering van hun medewerkers. Specifieke ontwikkelthema's en doelen die vaker genoemd worden zijn taalvaardigheid optimaliseren, het kunnen omgaan met diversiteit / een mixed classroom en het ontwikkelen en onderhouden van een internationaal vakgebied.

Binnen de beleidsplannen worden in alle gevallen opbrengsten voor studenten beschreven. Die opbrengsten raken aan de Internationale competenties die door Nuffic zijn verwoord als: studenten moeten worden voorbereid op het wereldburgerschap, ze moeten leren omgaan met diversiteit zowel internationaal als intercultureel als op andere vlakken; hun interculturele sensitiviteit moet vergroot worden; het draagt bij aan hun persoonlijke ontwikkeling en professionele ontwikkeling.

Dertien van de zeventien instellingen noemen Erasmus+ in hun beleidsplannen. In de meeste gevallen ook de wijze waarop het ingezet wordt. Tien instellingen noemen expliciet dat ze het inzetten voor studentmobiliteit, dat kan zowel inkomend als vertrekkend zijn. Vijf instellingen geven aan dat ze Erasmus+ gebruiken voor docentmobiliteit en twee keer wordt ook mobiliteit van medewerkers genoemd. Er is een instelling die focust op uitwisseling met Erasmus-partners. Instellingen geven ook aan Erasmus+ middelen te gebruiken voor hun internationaliseringsbeleid (2x) en voor internationale (samenwerkings)projecten (3x).

Resultaten interviews

De resultaten worden gerapporteerd per opleiding. De pabo is de grootste opleiding en een groot deel van de interviews is afgenomen bij medewerkers van de pabo. Bij het rapporteren van de resultaten starten we bij de pabo's. Van de andere opleidingen wordt vergeleken met de pabo gerapporteerd. Dat betekent dat vooral genoemd wordt wat duidelijk afwijkt van de resultaten van de pabo of juist in grote mate overeenkomt. Daarmee willen we voorkomen dat we te veel in herhalingen vallen.

Over de interviews

De duur van de interviews varieerde van dertig minuten tot ruim negentig minuten. Het verschil in tijdsduur is vooral te verklaren door het verschil in zeer 'praatgrage' participanten versus participanten die volstaan met een gericht antwoord op de vraag. Dat hing in een aantal gevallen ook samen met de mate waarin ze op de hoogte waren van internationaliseringsactiviteiten. Daarnaast verschilden de interviewers in de mate waarin ze participanten lieten praten. Veel praten leidt doorgaans tot veel herhalingen. Bij de analyse is dat niet meegenomen; zes keer eenzelfde argument door een respondent weegt niet zwaarder dan één keer een argument noemen door een andere respondent.

De interviews zijn online afgenomen (via Teams), daarvan zijn audio-opnames gemaakt die vervolgens woordelijk zijn getranscribeerd. De transcripten zijn ingevoerd in het analyse programma Atlas – ti. Op basis van de interviewleidraad zijn richtinggevend codes en subcodes vastgesteld. Waar teksten dat noodzakelijk maakten zijn subcodes vervangen totdat we een overzicht hadden dat dekkend was voor de teksten.

De pabo's

De participanten

Aan het vervolgonderzoek hebben in totaal dertien participanten meegedaan die werkzaam zijn op acht pabo's. Een van de participanten die volgens de ingevulde vragenlijst op de tweedegraads lerarenopleiding werkte, is ook als coördinator internationalisering actief voor de pabo en heeft tijdens het interview geen onderscheid gemaakt tussen de opleidingen waarbij hij betrokken is. Daarom zijn antwoorden van hem tevens meegenomen bij de pabo.

We gaan uit van de antwoorden per opleiding waarbij wel gekeken wordt naar het aantal participanten dat een vergelijkbaar antwoord geeft.

Aan de participanten is gevraagd wat hun functie is binnen de instelling. Daarnaast is gevraagd of ze alleen actief zijn voor internationalisering of internationalisering combineren met docentschap. Van drie pabo's hebben we met iemand gesproken die vooral bezig is met internationalisering, alle andere participanten hebben naast hun docentschap een aantal uren voor internationalisering. De hoeveelheid uren per week en soms op jaarbasis is zeer divers. Daarnaast is ook de ondersteuning, die er van een centraal bureau is, te verschillend om uitspraken te kunnen doen over het aantal uren dat wekelijks ingezet wordt voor internationalisering. Dat aantal wordt nog verbloemd omdat uit de gesprekken bleek dat er ook docenten met taakuren zijn die zeer bevlogen zijn en ook veel van hun vrije tijd in 'internationalisering' stoppen. Dus het aantal uren op het takenplaatje zegt niet alles over de uren die worden ingezet.

Beelden van internationalisering

Een belangrijk onderdeel van het interview betrof de beelden die er zijn over internationalisering; hoe praten collega's over, en wat denken collega's bij internationalisering. Bijna alle geïnterviewden

geven aan dat internationalisering door hun collega's belangrijk wordt gevonden en er positief op wordt gereageerd. Er is een persoon die aangeeft dat dit niet zo is. Collega's binnen de pabo vinden het belangrijk en lijken bij internationalisering vooral te denken aan studenten die naar het buitenland gaan en – in mindere mate – aan buitenlandse studenten die komen. Gesprekken gaan ook over curriculumontwikkeling en de plek die internationalisering daarbij heeft. In veel gevallen wordt als opbrengst het leren omgaan met diversiteit genoemd:

“Als het gaat over de studenten, dan gaat het over breder kijken dan de plek die ze nu kennen. Wij hebben als hogeschool veel te maken met studenten die uit kleine dorpen komen. De stad waar wij zitten is de grootste stad die zij kennen, met veel multiculturele wijken. Voor sommigen is dat echt wel een nieuw beeld. Dus als het gaat over internationalisering, dan gaat het ook heel erg over verder kijken dan de plek die je kent.”

Binnen het curriculum gaat het dan ook vaak over het belang van *internationalisation@home*:

“We hebben een programma waarbij we zowel scholen gaan bezoeken als musea, gebedshuizen als een moskee en een synagoge. We staan met z'n allen in het Rijksmuseum, we gaan naar het binnenhof, we gaan ook naar scholen in de Bijlmer bijvoorbeeld. Zo kunnen studenten eigenlijk zien hoe het is om in Amsterdam of in de Randstad voor de klas te staan.”

In iets mindere mate gaat het over collega's die naar het buitenland gaan. Slechts op twee pabo's gaat het gesprek over internationale collega's die hun instelling komen bezoeken (dit neemt niet weg dat bij vrijwel alle pabo's wanneer er later in het interview gericht naar gevraagd werd, naar voren kwam dat er wel degelijk ook collega's vanuit het buitenland de instelling komen bezoeken). Zonder daar gericht naar te vragen wordt internationalisering niet gekoppeld aan leerkrachtvaardigheden voor de studenten die zij opleiden en eigenlijk ook maar heel beperkt aan taalverwerving. Het management staat volgens de participanten positief tegenover internationalisering. Een enkeling merkt op dat het bij hun management ook gaat om een vinkje voor de accreditatie maar dat is een uitzondering.

Studenten van de pabo vinden internationalisering belangrijk, is de ervaring van de geïnterviewden. Daarbij denken studenten volgens hen nog het vaakst aan 'naar het buitenland gaan'. Er wordt zeer wisselend gedacht over de redenen waarom studenten het belangrijk vinden. Het vaakst wordt opgemerkt dat studenten het belangrijk vinden voor hun professionele ontwikkeling maar dat is niet op alle pabo's zo. Heel divers wordt steeds door enkelen opgemerkt dat studenten het belangrijk vinden om te leren van het vreemde, om talen te leren of voor hun persoonlijke ontwikkeling. Maar er zijn ook studenten die bij mobiliteit vooral denken aan het maken van leuke reisjes.

Studenten gaan volgens de participanten om wisselende redenen niet naar het buitenland. meer dan de helft van de pabo's noemt dat het gewoon te duur is. Studenten kunnen het niet betalen. Vaak – door drie of vier pabo's - wordt ook opgemerkt dat studenten hun bijbaan en dan vooral de inkomsten daarvan nodig hebben, ze niet wegwillen van huis (bijvoorbeeld vanwege een vriendje of vriendinnetje), belemmerd worden door hun gebrek aan taalvaardigheid in het Engels, bang zijn studievertraging op te lopen, of niet gaan vanwege persoonlijke omstandigheden (zoals gezondheidsredenen).

“Taal is soms een barrière, dan zeggen ze: ‘Ja, oeh dat Engels van mij, is dat goed genoeg?’ Dus daar proberen wij én in te stimuleren én in te overtuigen: ‘Dat ga je uitstekend redden, en de passieve kennis van de taal is veel beter dan jij denkt, en als je in die context zit, nou jij kent dat.’, blablabla. Maar goed, dat blijven wel drempels soms.”

Gekoppeld aan professionalisering docenten

De participanten geven aan dat maar voor de helft van de pabo's internationalisering ook echt formeel deel uitmaakt van het professionaliseringsbeleid van de opleiding. In veel van deze gevallen is geen sprake van verplichting, maar is het vooral het aanbieden van mogelijkheden voor professionalisering op internationaal gebied en het stimuleren om hier gebruik van te maken. In de praktijk blijkt dat docenten, als ze dat willen, voor hun eigen verdere professionele ontwikkeling vrijwel altijd naar het buitenland kunnen gaan.

“Nou ik denk niet dat het officieel onderdeel is van het professionaliseringbeleid. Ik geloof niet dat onze managers in voortgangsgesprekken daar naar vragen. Want ik denk dat je daar op doelt, of dat een must is, in die zin. Dat gebeurt bij onze opleiding niet. Wij stimuleren collega's om dat te doen vanuit ons bureau internationalisering, maar het is niet zo dat er vanuit het management een verplichting ligt, of dat daar enige druk ligt.”

“Het professionaliseringsbeleid is er wel, en dat is heel breed, en dat is ook ingericht vanuit de behoefte van de collega. Als een collega bij ons zou aangeven: ik zou dat graag op die plek willen doen in Engeland, want ik wil dat en dat zien, en ik wil dat ervaren, en ik wil daarin het onderwijs gaan verzorgen en voelen, dan kan dat.” [...]

Docenten vinden internationaal gaan belangrijk maar noemen daarbij ook belemmeringen die maken dat ze niet gaan. Het meest genoemd en door alle pabo's is de volle agenda, het volle programma dat geen tijd laat om je bezig te houden met internationalisering. Een argument dat vervolgens het hoogst scoort (drie pabo's) is het management dat geen prioriteit geeft aan internationalisering.

“Dan ontbreekt het hen eigenlijk vaak aan tijd en mogelijkheden. Dat ze zeggen van: ‘Ja, leuk, maar het kan nu niet want ik heb jonge kinderen of ik heb nu andere fases in mijn leven waardoor ik niet zomaar een week weg wil.’”

“... waar we nu heel erg tegenaan lopen is: vroeger mochten wij onze lessen gewoon zelf verzetten. Als ik dan zag dat ik bijvoorbeeld drie lessen had op die dagen dat ik in het buitenland moest zijn, ging ik dat verzetten. Dat mag allemaal niet meer. Dat moet je allemaal wel tig weken van tevoren aankondigen. Dus je bent niet meer zo flexibel.”

“Ik geef het aanbod wel aan, maar niet iedereen wil daar gebruik van maken. Ik durf het niet heel goed te zeggen. Ik denk dat het ook wel te maken heeft [met] werkdruk in het algemeen, ons curriculum zit al best wel vol. Dit betekent ook dat het een verhoogde werkdruk oplevert. En ik kan mij voorstellen dat als dat niet primair in je baan of in je curriculum hoort, dat je dan denkt van: ja, het is al best veel. En er zijn collega's die daar wat voortvarender in zijn, die zijn er avontuurlijker in. En er zijn ook collega's die daar wat conservatiever in zijn, van hen hoeft het niet zo. Dus daarin zie je ook verschil tussen collega's en mensen.”

Internationalisering in het curriculum van de opleiding

Een onderdeel van het interview is vragen naar de plaats van internationalisering in het curriculum van de opleiding. Op één na geven alle opleidingen en alle participanten aan dat internationalisering op een of andere wijze onderdeel uitmaakt van het curriculum. Bij meer dan de helft van de pabo's gaat het bovendien om een verplicht onderdeel waarin de studenten een week of langer naar het buitenland gaan. Dat is in de meeste gevallen geen recente ontwikkeling maar al heel lang op die wijze geregeld. De pabo's geven aan dat er aan internationalisering vrijwel altijd ook leerdoelen gekoppeld zijn. Het meest genoemd (door iedereen behalve één) is leren voor interculturele diversiteit (denk aan het in de klas omgaan met leerlingen met verschillende culturele

achtergronden), voor internationale oriëntatie (denk aan het vergelijken van het onderwijs in het buitenland met dat in Nederland) en bijdragen aan persoonlijke ontwikkeling. Het spreekt voor iedereen vanzelf dat het dan ook gaat om leerkrachtvaardigheden. Dit zijn aspecten die een toekomstig leraar nodig heeft.

“De leeruitkomsten heb ik nou even niet zo snel bij de hand, maar het gaat over het feit dat [...] je voor de klas natuurlijk ook te maken krijgt met allerlei verschillende culturen, omdat je natuurlijk een grote diversiteit aan leerlingen of studenten in je groep hebt, en dat je daar ook over na moet denken, en dat je bewust van moet zijn. Dus een stuk bewustwording zit daar ook in.”

“Wij willen de studenten vormen en voorbereiden op het innemen van hun plek in de samenleving als leraar. En dan moeten ze voorbereid zijn op die samenleving als pluriformiteit, en ze moeten dus kunnen omgaan met pluriformiteit. Dus omgaan met pluriformiteit en diversiteit is denk ik onze grote uitdaging van internationalisering. En daarbij spelen natuurlijk andere dingen, als je iets van de wereld gezien hebt, dat dat natuurlijk ook voor de kinderen interessant is.”

Wanneer participanten van de pabo's het, buiten de leerdoelen om, over de opbrengsten van internationalisering hebben, dan hebben zij het er vooral over dat internationalisering bijdraagt aan de persoonlijke ontwikkeling van studenten. Leeropbrengsten die door vijf pabo's worden genoemd zijn vanuit andere perspectieven leren kijken, je blik verbreden. Leeropbrengsten die minder vaak worden genoemd zijn het leren van vreemde talen en leren voor interculturele diversiteit.

“Studenten zijn bijvoorbeeld veel weerbaarder geworden, veel zelfstandiger, sowieso qua taal, een taalontwikkeling. Dat toetsen we nu ook in het instrument van Erasmus. Er is geen student die niet vooruit gaat in taalbeheersing. En de student zelf kijkt er natuurlijk ook met heel veel plezier op terug. En ik heb nog heel veel contact ook met oud-studenten, omdat ik die studenten intensief heb begeleid. En dan weet ik uit ervaring dat na een paar jaar dat de studenten voor de klas hebben gestaan, dan pas kunnen ze eigenlijk onderdelen van de opleiding die ze gehad hebben op waarde inschatten, omdat ze dan eigenlijk een goed beeld hebben. [...] Eigenlijk komen ze dan weer terug op dat verblijf dat ze hebben gehad in het buitenland, en dat ze daar heel veel aan gehad hebben.”

“[...]ik zie altijd dat studenten als andere mensen terugkomen. Dat is natuurlijk anders dan als je drie maanden gestudeerd hebt tegenover twee weken. Maar een ervaring in een andere context, wij zien dat meer terug in de interpersoonlijke vaardigheden van studenten. Dat ze meer openstaan voor meningen van andere. Meer openstaan voor andere culturen. [...] Wat wij zien is dat ze gewoon opener en zelfstandiger terugkomen. En het vervelende is dat je dat niet aan een competentie kunt ophangen. Je kunt niet tegen een student zeggen van: ‘Je bent volwassener geworden.’ Want dat is niet toetsbaar. Maar toch zien we dat wel, die studenten maken gewoon een bepaalde verandering door. Die zijn opener geworden.”

Internationalisering is vaak ingebed in een bepaald deel van het curriculum, bijvoorbeeld in een minor of als onderdeel van een module oriëntatie op jezelf en op de wereld. Op alle opleidingen maakt internationalisering deel uit van de vrije keuzeruimte die elk curriculum heeft in het hbo heeft. Alle opleidingen kennen een minor internationalisering waaraan dan eigenlijk altijd een buitenlandverblijf zit verbonden. Daarnaast kennen opleidingen wisselend vrije ruimte die kan ingevuld met internationalisering. *Internationalisation@home* komt het meest voor in de vrije ruimte.

Het programma Erasmus+

Opleidingen maken allemaal gebruik van het programma Erasmus+. Zes van de acht pabo's gebruiken het voor buitenlandverblijven van docenten en diezelfde pabo's zetten het ook in voor het ontvangen van internationale contacten. Daarnaast wordt het door diezelfde pabo's ook ingezet bij internationale projecten of omgang met internationale partners.

Alle pabo's maken eveneens gebruik van Erasmus+ beurzen voor studenten die naar het buitenland gaan en zeven van de acht zetten het ook in voor het ontvangen van buitenlandse studenten.

Op vrijwel alle opleidingen wordt het gebruik van Erasmus+ beurzen aangeraden.

“Ik zeg altijd tegen anderen waarom maak je geen gebruik van Erasmus+, zonde.”

“Voordelen die ik noem is dat er gewoon geld is voor studenten en voor docenten om een buitenlandervaring aan te gaan. Want heel veel studenten vinden het natuurlijk best duur als je naar Noorwegen gaat, dat is een duur land om naartoe te gaan. Maar als jij dan een paar honderd euro krijgt, dan helpt dat wel, en zeker nu ze geen studiebeurs meer krijgen. Want toen die studiebeurs eraf was gelopen, zagen wij ineens ook het aantal studenten die naar het buitenland gingen afnemen. En, gelukkig maar, één jaar daarna waren ze gewend aan lenen en maakt het niet meer uit of ze nou 30.000 of 40.000 euro rood staan. En dan kiezen ze wel voor Europa. Dat ze weten dat ze dan nog financieel ondersteund worden.”

“Ja ik vind Erasmus+ absoluut een aanrader. Ik denk dat het een must is. Iedereen die internationalisering serieus neemt, en dat zou elke academie, hogeschool, universiteit, en volgens mij doen ze dat ook, moet uiteraard wat mij betreft daar gebruik van maken. Je doet je onderwijs tekort, je doet je studenten tekort, als je daar geen gebruik van maakt. [...] Omdat het mogelijkheden schept voor studenten om dit soort kansen te grijpen, en tuurlijk, een Erasmusbeurs voor een student is niet voldoende om dat financieel te bekostigen, er zal altijd geld bij moeten. Maar het kan voor studenten net even dat zetje zijn om dat op te gaan pakken en die ervaring op te gaan doen. Dus dat blijft heel belangrijk wat mij betreft.”

Opleidingen geven verschillende redenen aan om er geen gebruik van te maken maar er is geen enkele reden die door meer dan drie pabo's genoemd wordt. Twee redenen die door participanten van drie pabo's worden genoemd zijn het onbekend zijn met Erasmus+ en omdat het teveel administratie met zich meebrengt. Meer dan de helft van de opleidingen geeft aan dat ze Erasmus+ graag vaker zouden willen inzetten.

“Mijn grootste belemmering is zelf tijd. En dat ligt natuurlijk ook bij mij, maar ook bij de organisatie, omdat dat dus, kijk dat gaat over geld, en geld gaat ook over documentatie, dat gaat over verslaggeving, papierwinkel. Dat kost heel erg veel tijd, om dat goed te doen, om dat gedegen te doen, om dat verantwoord te doen, en dat begrijp ik allemaal. Maar goed, die tijd is er niet altijd in onderwijs naast alle andere taken die er nog zijn.”

“Ja wat altijd een heikel punt is maar dat zul je ook wel van andere collega's horen, dat is natuurlijk de administratieve last. En voor mobiliteit hebben we dat best goed georganiseerd. Maar als je projecten wilt aanvragen, is dat best heel veel werk. Dan moet je eigenlijk bijna een expert zijn of je moet iemand inhuren om je te assisteren om een aanvraag te schrijven.”

Wat zijn succesfactoren voor internationalisering en de inzet van Erasmus+?

Als belangrijke succesfactor voor internationalisering in het algemeen (en daarmee indirect voor het gebruik van Erasmus+ middelen) wordt genoemd het enthousiasme van collega's en studenten om ervaringen mee te delen; in alledaagse informele interacties, maar ook in georganiseerde sessies

waarin geïnformeerd wordt aan anderen wat er is meegemaakt bij de buitenlandreis. Dit kan anderen stimuleren om ook een internationale ervaring op te doen.

“...ik zeg: ‘En deze student is net uit Noorwegen en gaat vertellen hoe geweldig hij het daar heeft gehad. Luister vooral naar zijn verhaal.’ Dan zitten ze ademloos te luisteren. Dan wil iedereen naar Noorwegen. Dan denk ik: Dat is de kracht van internationalisering. Ik denk dat die kracht meer bij studenten moet liggen, misschien wel, dan bij ons. En tuurlijk, wij moeten het ze vertellen, ze er bewust van maken. Onbekend maakt onbemind. Maar ik denk ook dat ik als coördinator daar te weinig gebruik van maak. Gebruik klinkt een beetje als een naar woord, maar studenten willen dat ook graag delen, die willen ook graag inspireren.”

Ook noemen enkelen een ondersteunend management. Management dat internationalisering ondersteunt heeft volgens geïnterviewden een positieve impact. Mensen die zich inzetten voelen zich daardoor meer gesteund.

Vier opleidingen geven aan dat ze herinvoering van korte verblijven voor studenten gewenst vinden:

“Uit die langdurigere Erasmusmobiliteit zie ik minder Europese samenwerking, daar klikt het met een paar collega’s heel goed. Terwijl als je zo’n heel intensief project doet waar dertig, veertig studenten uit zes, acht landen bij elkaar komen, waar ze echt van ’s ochtends vroeg tot ’s avonds laat met een bepaalde thematiek bezig zijn. Daar vindt veel meer verankering plaats na zo’n cursus. Die contacten blijven veel warmer.”

Wat levert internationalisering en inzet van Erasmus+ beurzen op voor studenten?

In alle gevallen wordt enthousiast gereageerd op de vraag of het iets oplevert. Er wordt gezegd dat het voor alle studenten een fantastische meerwaarde heeft, zowel persoonlijk als professioneel. Opbrengsten worden ook gekoppeld aan het toekomstig leraarschap.

“Leraren die als student in het buitenland zijn geweest nemen dat mee in hun onderwijs als leraar. Alles wat ze daar geleerd hebben, kunnen ze doorgeven in hun eigen klas. Stage en studie is allebei waardevol en allebei op eigen manier. Bij het ene komen ze meer in contact met medestudenten uit andere landen, bij het andere meer met het onderwijs en de leerlingen. Voor aanstaande leraren is het heel belangrijk. een leraar is degene die de buitenland ervaring gaat verspreiden.”

Wat levert inzet van Erasmus+ beurzen op voor docenten?

Ook voor docenten is het verblijf in het buitenland of contacten hebben met buitenlandse collega’s waardevol. Het geeft een bredere kijk op het leven; op het eigen leven maar ook op de wereld: *“Collega’s die het hebben meegemaakt zijn altijd enthousiast. Ze geven aan dat ze dat ook weer in hun eigen onderwijspraktijk meenemen.”*

Wat zou Erasmus+ anders kunnen doen?

- Studenten/docenten worden soms overvraagd bij een langer buitenlandverblijf. Ze hebben dan al zoveel meegemaakt en moeten dan nog veel op papier zetten. Het verblijf daar is genoeg leerwinst.
- Er wordt vaker gezegd dat korte verblijven voor studenten minstens zo waardevol zijn. Dat betekent meer studenten die kunnen profiteren van een buitenlandverblijf dan nu.
- De financiering is genoemd als ‘ding’. Het is een mooie aanvulling maar internationaal gaan vraagt ook altijd extra eigen geld. Dat kan niet iedere student betalen of kunnen niet alle ouders bijdragen. Daarmee blijft met een Erasmus+ beurs naar het buitenland gaan toch iets voor een selecte groep studenten.

- Er is veel enthousiasme over netwerken, projecten en samenwerkingsverbanden die met KA2-subsidie zijn opgezet. Dat is als een aanvraag gehonoreerd is. De aanvraag zelf vraagt erg veel inzet van mensen en de kans op honorering wordt klein genoemd. Die inzet betekent een relatief forse investering van de opleiding en daar zijn managers niet altijd happig op. Daarnaast is ook de gevraagde co-financiering hoog en de dagvergoeding laag. Dat betekent ook dat managers niet altijd enthousiast zijn.

De tweedegraads lerarenopleidingen (voor avo en (v)mbo en de (groene) beroepsgerichte vakken)

De participanten

Aan het vervolgonderzoek hebben in totaal tien participanten meegedaan die werkzaam zijn op zes tweedegraads lerarenopleidingen. Een van de participanten die volgens de ingevulde vragenlijst op de tweedegraads lerarenopleiding werkte, is ook als coördinator internationalisering actief voor de ALO. Hij heeft tijdens het interview geen onderscheid gemaakt tussen de opleidingen waarbij hij betrokken is. Zijn antwoorden zijn daarom tevens meegenomen bij deze tweedegraads opleidingen. Lerarenopleidingen voor de beroepsgerichte vakken maken deel uit van de tweedegraads lerarenopleidingen waarmee is gesproken. De uitkomsten van het interview afgenomen bij twee lerarenopleiders van de lerarenopleiding voor de groene sector zijn voor de rapportage samengevoegd met die van alle tweedegraads opleidingen.

De mensen waarmee gesproken is, combineren in bijna alle gevallen hun docentschap met een aantal taakuren die voor internationalisering bedoeld zijn. Er is een persoon die geen taakuren heeft voor internationalisering.

Beelden van internationalisering

Van de zes tweedegraads lerarenopleidingen wordt volgens de participanten op drie hiervan internationalisering belangrijk gevonden door een meerderheid van de collega's, op twee ervan wordt het door een minderheid van de collega's als belangrijk gezien, en op de laatste is het beeld wisselend. Anders dan bij de pabo's hebben de tweedegraads lerarenopleidingen te maken met verschillende opleidingen binnen een instituut en vaak een onderverdeling in talen, bèta en wereldoriënterende opleidingen. Zij geven aan dat de positieve aandacht voor internationalisering het grootst is bij de talensecties, gevolgd door de opleidingen voor vakken als geschiedenis, aardrijkskunde en economie en duidelijk het minst bij de bètaopleidingen. Dit vormt een mogelijke verklaring voor het gegeven dat het hier door veel minder collega's belangrijk wordt gevonden en er ook minder aan internationalisering wordt gedaan. De opdeling in richtingen geldt niet voor de lerarenopleiding voor de groene sector.

“Ik denk dat het gesprek over internationalisering heel erg varieert, want wij hebben natuurlijk drie clusters. Wij hebben alfa, gamma en bèta. En afhankelijk van aan wie je het gaat vragen krijg je gewoon hele verschillende verhalen. De diversiteit is wel groot, want wat je ziet als je bijvoorbeeld bij alfa zou vragen. De moderne vreemde talen bijvoorbeeld, daar is de internationalisering gewoon stevig aanwezig, omdat studenten worden aangemoedigd om naar het buitenland te gaan, dus mobiliteit wordt aangemoedigd. In het kader daarvan worden docenten ook enthousiast, en willen zij vaak ook kijken van waar gaan onze studenten allemaal heen en wat zijn de mogelijkheden. Maar als je dan naar bèta gaat, je gaat richting wiskunde en de sciences, dan zit bijvoorbeeld kennis van een ander land, volk en cultuur er gewoon heel weinig in het programma. Maar ook die drive om mobiliteit aan te gaan is er gewoon veel minder. Maar ja dan hebben we bedrijfswiskunde en daar is het is dan weer wel.”

Net als bij de pabo geven deze participanten aan dat bij internationalisering de gesprekken vooral gaan over studenten die een deel van de opleiding in het buitenland doen en voor de helft van de opleidingen dan ook over internationale studenten die naar hun opleiding komen. Het gaat nauwelijks over collega's die naar het buitenland gaan of internationale collega's die hun instelling opzoeken. Participanten noemen vaak dat internationalisering een plek moet hebben in het curriculum van de opleiding. Het zit er in of ze zijn er mee bezig om te onderzoeken op welke wijze dat zou kunnen. Daarbij gaat het dan ook hier vaak om *internationalisation@home*. En vergelijkbaar met de pabo wordt internationalisering gekoppeld aan 'leren omgaan met diversiteit'. Gezien vanuit de talensecties is juist hier het leren van een moderne vreemde taal heel belangrijk.

"Je hebt natuurlijk de internationalisering van het curriculum, dat is op opleidingsniveau aan de gang. Dat is onze taak voor de aankomende jaren, om te zorgen dat dat een impuls krijgt. Van: Hoe doe je dat nou? Wat valt daaronder? Hoe gaan we die docenten stimuleren om dat van de grond te krijgen? Er gebeurt heel veel. We zijn enerzijds bezig om dat in kaart te brengen: wat gebeurt er nou allemaal? Ik was bezig met een opsomming van wat er allemaal gebeurt."

"Internationalisering wordt vaak gezien als mobiliteit, maar is ook inclusiviteit en diversiteit en interculturele competenties, en wij zijn een ontzettend diverse school en een diverse opleiding en een stad waar ook van alles gebeurt. Dus het inzicht groeit dat internationalisering niet per definitie mobiliteit is, maar ook juist zeg maar internationalization@home."

Van vier van de zes opleidingen wordt gezegd dat het management positief staat tegenover internationalisering. Op één daarvan is er twijfel over de oprechtheid daarvan; het lijkt soms alleen belangrijk voor een vinkje bij de accreditatie. Wat betreft het management wordt ook genoemd dat er meerdere lagen zijn die van invloed zijn. Als direct leidinggevenden het belangrijk vinden maar de hogere laag niet, komt het nog te weinig van de grond.

Volgens de participanten vinden studenten van de tweedegraadsopleiding internationalisering ongeveer even vaak niet als wel belangrijk. Het belang zit in leren omgaan met diversiteit; dat komt weer overeen met de pabostudenten. Als reden om voor mobiliteit te kiezen wordt het vaakst genoemd dat studenten hun eigen land van herkomst willen leren kennen (zoals Marokko, Turkije of de Antillen). Andere redenen die vaker worden genoemd zijn interesse in een specifiek land (bijvoorbeeld een Scandinavisch land met een bepaalde onderwijsaanpak, of voor talenstudenten het land van hun doeltaal), en de zoektocht naar avontuur, uitdaging en horizonverbreding.

"Sommigen zijn specifiek geïnteresseerd in een bepaald land, dat zie je nu bijvoorbeeld veel met Zuid-Korea omdat ze geïnteresseerd zijn in k-pop enzo. Studenten Talen willen natuurlijk naar het Verenigd Koninkrijk enzo, het is ook een beetje beroep gerelateerd."

"Maar, ik denk, ze willen zich breder ontwikkelen. En meer zien van de wereld. Wat ik net ook al aangaf, ze zijn allemaal ook aardrijkskundedocenten."

De redenen waarom studenten van de tweedegraads lerarenopleiding niet voor mobiliteit kiezen zijn vergelijkbaar met die van de studenten van de pabo. Het vaakst wordt genoemd dat zij geen studieachterstand op willen lopen; een buitenlandverblijf past niet in het drukke programma. Daarnaast worden ook de financiële situatie, de thuissituatie en persoonlijke omstandigheden genoemd als redenen om thuis te blijven.

“De lerarenopleiding is zo gestructureerd, dat je altijd buiten die minor om op een Nederlandse school moet zitten, voor die stages, om het werk te leren, om daar die beroepsopdrachten te doen. Dus er is geen ontsnappingsmogelijkheid.”

Gekoppeld aan professionalisering docenten

Bij vier tweedegraads lerarenopleidingen worden docenten actief gestimuleerd om deel te nemen aan professionaliseringsactiviteiten die op het gebied van internationalisering worden aangeboden. Bij de twee overige tweedegraads lerarenopleidingen wordt het niet actief gestimuleerd, maar zijn er wel mogelijkheden voor docenten om naar het buitenland te gaan met het oog op professionalisering:

Opbrengsten voor docenten die door enkele participanten worden genoemd zijn onder meer het opbouwen van een internationaal netwerk, het ontwikkelen van internationale competenties, kennisdeling met internationale partners, en het verbinden van kennisdeling, onderzoek en onderwijs. Ze noemen daarbij ook belemmeringen die maken dat ze niet ‘internationaal gaan’. Net als bij de pabo worden ook hier het meest genoemd de volle agenda evenals het volle lesprogramma dat geen tijd laat om je bezig te houden met internationalisering. Passend bij eerdere opmerkingen over het management dat niet enthousiast is, wordt dat niet enthousiaste management ook als belemmering genoemd door drie van de zes opleidingen.

Internationalisering in het curriculum van de opleiding

Vergelijkbaar met de pabo zit internationalisering ook hier in het curriculum, zowel in het voor ieder voorgeschreven curriculum als in het vrije keuzedeel. De meeste nadruk heeft internationalisering bij de talenopleidingen. Bij vier van de tweedegraads lerarenopleidingen is een verplichte buitenlandreis van een week of langer onderdeel van het curriculum van de talenopleidingen, en in enkele gevallen ook bij aardrijkskunde en biologie.

“Je mag tot de zomer niet naar het buitenland om te studeren, tenzij het echt in de eindtermen staat. En bij de talen hebben wij zoiets, ja daar is het echt wel essentieel. Bij aardrijkskunde staat het er ook echt in. Bij de andere vakken, niet dat ik weet, maar nogmaals ik hou me niet met ieder vak en internationalisering bezig. Dus bij bijvoorbeeld biologie is het nog niet een apart aandachtspunt, je zou wel kunnen zeggen we hebben een excursie buitenland, een internationale excursie, dus min of meer wel, maar dan op het gebied, zeg maar, dat ze ook de natuur daar leren kennen en daarmee aan de slag gaan. We hebben een laboratorium in het buitenland waar ze naartoe gaan en technieken leren die wij niet kunnen bieden, en dan zijn ze in het buitenland. Dus dat wordt wel meegenomen, maar of het zo expliciet wordt meegenomen in de eind kwalificaties, dat vraag ik me af. Ik denk het niet.”

De leerdoelen en genoemde leeropbrengsten zijn hetzelfde als bij de pabo en passen binnen het competentiemodel van het Nuffic. Daarbij wordt ook verwezen naar het leraarschap. Vaker dan bij de pabo gaat het hier weer om het leren van moderne vreemde talen.

“Culturele vaardigheden die bewegen zich ook weer op het vlak van het begrip van een andere cultuur; verdiep je je daarin, wat valt je op aan die andere cultuur en wat vind je daar nu van, vind je dat gek, vreemd of normaal, of weet je het eigenlijk niet. Nou ja, hoe benader je dat soort dingen, en als je straks leraar wordt wat zegt dat dan over hoe jij met kinderen om moet gaan uit een andere cultuur? Dat zijn de kernvragen.”

“... interculturele competenties zijn heel belangrijk is voor een aankomend docent, om ook met de eigen klas goed om te kunnen gaan, daar begrip voor te hebben, bewust te zijn dat er

verschillende culturen zitten, en om daar wat meer gevoel bij te hebben en ook te weten van: ja, dit wel en dat moet je zeker niet doen, en hoe je daar mee om moet gaan. Dus ik denk toch wel uiteindelijk omdat het aankomend docenten zijn, dat zij beter met hun klas kunnen omgaan. En om beter gereedschap te hebben om daar naar te kijken en om daar op te handelen.”

Op alle opleidingen maakt internationalisering deel uit van de vrije-keuzeruimte zoals een minor. Vier van de zes opleidingen kennen een minor internationalisering waaraan dan eigenlijk altijd ook een buitenlandverblijf zit verbonden. Daarnaast kennen opleidingen wisselend vrije ruimte die ingevuld kan worden met internationalisering. *Internationalisation@home* komt het meest voor in de vrije ruimte.

Het Programma Erasmus+

Opleidingen maken allemaal gebruik van Erasmus+ en stimuleren het gebruik daarvan. Ze zetten het in voor het buitenlandverblijf van docenten en studenten en voor het ontvangen van collega's en studenten. Opvallend is de grote inzet voor internationale projecten en samenwerkingsverbanden. Vijf van de opleidingen geven aan dat er minder gebruik wordt gemaakt van Erasmus+ dan gewenst door onbekendheid daarmee. Een even groot aantal opleidingen maakt er minder gebruik van door de grote hoeveelheid administratie en tijd die gaat zitten in het indienen van een aanvraag. Na aftrek van de loonkosten die gaan zitten in de tijd voor het indienen van de aanvraag blijft er, volgens een van de participanten, van de subsidie (mits deze al wordt toegekend) netto nog maar een beperkt bedrag over. De relatief lage kans op toekenning wordt door drie participanten ook als belemmering genoemd. Enkele participanten noemen dat als andere middelen sneller voor handen zijn, dan daarvoor wordt gekozen. Ook bleek uit de interviews met participanten van vier opleidingen dat er een zekere expertise nodig is voor het indienen van een aanvraag. Als er nog weinig ervaring is met het aanvragen van Erasmus+ middelen dan kan dit een belemmering vormen.

“Nou, voor mij zou het heel handig zijn als ik beter wist hoe zo'n KA2 aanvraag ging. Ik heb ontzettend gezocht en ook van dat ouwe project, die mevrouw wist heel veel, gevraagd van: 'Joh, waar kan ik nou weten hoe het werkt?' En ik heb ook de penhouder in Engeland heel vaak gebeld van: 'Je moet me toch even helpen.', want begrotingen en allemaal dat soort dingen. En ook bij ons intern, het viel zelf onder een groot project, dus daar is ook weer een afdeling voor, die kijken mee, en onze eigen financiële afdeling, en projectnummers. Het zou heel erg zou helpen als er een beetje een handzame handleiding is, want het is echt wel heel erg divers en ingewikkeld.’

Een opleiding noemt dat studenten soms meer geïnteresseerd zijn in een verblijf buiten Europa, zeker als het om drie maanden gaat. Voor uitwisseling binnen Europa is de taal vaak een probleem. Studenten kunnen naar veel landen binnen Europa alleen gaan als ze tweetalig zijn opgevoed doordat een van hun ouders uit een ander Europees land komt. De taal blijft een grote belemmering voor een internationale stage binnen Europa.

Wat zijn succesfactoren voor internationalisering en de inzet van Erasmus+?

Als belangrijke succesfactor wordt ook hier genoemd het belang van het kunnen delen van de opbrengsten en ervaringen opgedaan in het buitenland. Participanten vinden het jammer dat niet meer studenten gebruik maken van een Erasmus+ beurs. Vier opleidingen noemen dat de mogelijkheid een internationale ervaring op te doen bij studenten al veel eerder onder de aandacht moet worden gebracht. En anders dan bij de pabo's wordt hier door twee van de zes opleidingen genoemd dat een langer verblijf juist waardevoller is. Een goede voorbereiding van studenten die naar het buitenland gaan wordt ook genoemd als een factor die bij kan dragen aan een leerzame internationale ervaring, bijvoorbeeld door hen een gestructureerde opdracht mee te geven en hen

een denkkader aan te reiken. Iemand merkt op dat er eigenlijk meer tweetalig onderwijs zou moeten zijn op de lerarenopleiding. Dat zou het gemakkelijker maken om buitenlandse studenten te ontvangen.

“Nou, als ze echt naar het buitenland gaan, dan denk ik dat ze het echt alleen leren als ze een hele gestructureerde opdracht meekrijgen. Want wat we dus hadden gemerkt, [aan] het begin dachten we: de ervaring doet dat zelf, je geeft ze een grote opdracht mee en die ervaring is genoeg. Ze leren dan heel veel, ze komen groter thuis met meer zelfvertrouwen, maar ze weten niet waar het in zit. Ze kunnen er hun vinger niet opleggen wat er dan zo belangrijk was. Wat ik merk, is dat als je ze echt goed voorbereidt, en als je ze echt goede opdrachten en diepgaande reflectievragen meegeeft, dat ze dan veel meer de waarde in gaan zien van alles wat ze daar doen, ook ter plekke. Ik heb dat eerlijk gezegd van een collega geleerd, want die collega gaf binnen een minorprogramma wat we hebben [...] een cursus culturele en interculturele communicatie; en in het kader daarvan gaf hij ter voorbereiding een groot aantal opdrachten. Hij gaf gewoon lessen voordat studenten weggingen. Hij zat heel erg op de theorie. Nu hadden wij van: teveel theorie meegeven is ook weer zoiets. Maar wat je wel merkte, is dat zijn studenten wel veel verder kwamen tijdens hun verblijf.”

“Van een buitenlandervaring worden studenten wijzer en dat wil ik ze graag meegeven. Ze ervaren dat het in een ander land anders is, dat er anders gecommuniceerd wordt, interessante ideeën doen ze altijd op en dat verrijkt. Dat je je realiseert dat het niet altijd gaat zoals je dat zelf gewend bent te doen. In hun toekomstig handelen kunnen ze daardoor ook op andere ideeën komen.”

Wat levert inzet van Erasmus+ beurzen op voor docenten?

“Het heeft zeker effect op het diversiteitsdenken bij docenten. Je leert ook veel van het college geven in een ander land en samen onderzoeksprojecten opzetten. Ook heel waardevol. Je leert inhoudelijk veel maar ook over de manier van problemen oplossen. Je neemt dat allemaal mee in de lessen die je hier weer geeft.”

Docenten zijn vooral heel enthousiast over de opbrengst die zij ervaren binnen samenwerkingsprojecten. Het wordt als bijzonder waardevol ervaren om voor langere tijd met collega's actief bezig te zijn met het ontwikkelen van onderwijs en/of kennis binnen je eigen vakgebied. De contacten die op die wijze ontstaan zijn vaak blijvend, ook na afronding van het project.

Wat zou Erasmus+ anders kunnen doen?

- Alle formulieren invullen wordt als veel gedoe ervaren voor mensen die daar geen ervaring mee hebben. Er moet binnen de instelling hulp zijn, anders lukt dat niet. De beoordeling van de aanvragen komt erg precies. Iemand geeft aan dat ze wel 25 dingen moest invullen en als er een niet goed is, gaat het niet door. Drie van de opleidingen geven aan dat de lage kans op toekenning een belemmering vormt voor het aanvragen van Erasmus+ middelen. Als je niet iemand hebt die de obstakels wil nemen, gaat het niet lukken. De vele administratie helpt ook niet bij het onder de aandacht brengen van internationalisering.
- De Erasmus+ beurzen zijn mooi maar niet toereikend voor alle studenten. Financiën staan ontwikkelingen soms in de weg.
- Voor deeltijdstudenten is een lang verblijf in het buitenland niet mogelijk omdat ze ook een baan hebben en vaak ook nog zorgtaken. Internationalisering zoals nu geregeld is alleen mogelijk voor voltijdstudenten.

- Voor studenten is drie maanden weg vaak een niet te nemen drempel. En studenten die wel drie maanden weg willen, gaan liever dan ook echt ver weg dus naar een land buiten Europa.
- Erasmus+ is bij veel docenten onbekend en wordt dan alleen bekend als er een enthousiaste medewerker internationalisering is. Promotiemateriaal van Erasmus+ kan heel behulpzaam zijn, zoals filmpjes of publicaties.
- Monitoringsgesprekken zijn bijzonder waardevol, omdat je dan ook echt op het niveau van de student hoort wat het allemaal heeft betekend.
- Samenwerkingsprojecten worden door deelnemers heel erg gewaardeerd. Binnen instituten worden plannen daarvoor niet altijd enthousiast ontvangen omdat er zoveel eigen geld in moet. Bij kleinere projecten is dat nog te doen maar het gaat ook soms om grotere bedragen. En dat betekent dat er een grote rem op zit. *“Je leert het meest van de samenwerkingsprojecten maar ik adviseer toch eerst altijd negatief omdat er zoveel eigen geld in moet.”*
- Projecten zijn hele goede opstapjes voor een waardevol internationaal netwerk.

De ULO's

De participanten

Aan het vervolgonderzoek hebben in totaal vijf participanten meegedaan die werkzaam zijn op drie universitaire lerarenopleidingen (ULO's).

Beelden van internationalisering

ULO's maken deel uit van een universiteit en die zijn altijd internationaal gericht omdat ze op wetenschappelijk gebied internationaal willen meetellen. Bovendien willen universiteiten aantrekkelijk zijn voor internationale masterstudenten of *post graduates*. Dat zit ook vooral in het hoofd bij de geïnterviewden. Daarnaast gaat het ook over de lerarenopleiding. Van twee universiteiten geeft een persoon aan dat collega's internationalisering belangrijk vinden, anderen vinden het minder of niet belangrijk. Collega's denken ook hier bij internationalisering vooral aan studenten die naar het buitenland gaan en op de tweede plaats geldt ook bij alle universiteiten dat ze denken aan (onderzoeks)projecten die ze samen met buitenlandse collega's doen. In iets mindere mate denken ze aan studenten die van buiten komen naar hun lerarenopleiding. Over alle andere onderwerpen gaat het gesprek veel minder. Genoemd worden – steeds door minder dan de helft van de participanten – dat gesprekken gaan over de plek die internationalisering in het curriculum zou moeten hebben en het leren van het vreemde. Een keer wordt genoemd dat internationalisering maakt dat studenten leren omgaan met diversiteit.

Er is één respondent die aangeeft dat het management internationalisering belangrijk vindt. Bij anderen lijkt het geen onderwerp voor het management.

Studenten lijken internationalisering nauwelijks belangrijk te vinden. Maar twee participanten geven aan dat studenten het wel belangrijk vinden. Bij studenten wordt het dan gelinkt aan horizonverbreding, een voorbereiding op de mogelijkheid in het buitenland te gaan werken of de interesse die ze in een bepaald land hebben. Door een enkeling wordt ook genoemd dat studenten dan denken aan het leren van een taal of leren van het vreemde (bijvoorbeeld leren over hoe het onderwijs in het buitenland eruit ziet en daaruit inspiratie putten voor het eigen onderwijs).

Gekoppeld aan professionalisering docenten

De participanten geven aan dat internationalisering geen deel uitmaakt van hun professionalisering als docent op de lerarenopleiding. Wel als het gaat om hun onderzoeksactiviteiten en universitair docent zijn. Daarvoor is internationalisering belangrijk (publiceren, internationale samenwerking rondom onderzoeksthema's et cetera). Ze leiden op de lerarenopleiding leraren op voor het Nederlandse onderwijs en daarbinnen past internationaal gaan eigenlijk niet. In een enkel geval wordt internationalisering gekoppeld aan meer kennis opdoen en internationaal ontwikkelen met betrekking tot de didactiek van het vak dat ze geven. Een belemmering voor henzelf om niet internationaal te gaan is een propvolle agenda.

“Internationalisering wordt wel gekoppeld aan de professionele ontwikkeling van de medewerkers maar dan vooral het bezoeken van buitenlandse conferenties. Verder wordt het echt aan de medewerkers zelf overgelaten. Het is natuurlijk wel dat als je promotieonderzoek succesvol wilt uitvoeren, dan moet je wel bijvoorbeeld het onderzoek hebben gepresenteerd in een internationale setting. Dus dat wordt wel gestimuleerd. Ook voor promovendi om naar buitenlandse conferenties te gaan. En natuurlijk voor medewerkers die een onderzoekstaak hebben. Maar verder niet echt. Dat moet de medewerker dan zelf aangeven.”

Studenten gaan volgens de participanten niet naar het buitenland omdat ze – volgens één universiteit - voor het Nederlandse onderwijs worden opgeleid. Daarnaast is er geen tijd voor in het drukke programma. Ze zijn in deeltijd op de opleiding en voor een groot deel van de week als docent in opleiding verbonden aan een school. Een enkeling noemt ook de thuissituatie die het voor studenten onmogelijk maakt.

Internationalisering in het curriculum van de opleiding

Internationalisering staat maar binnen één universiteit vermeld in het curriculum. Impliciet maakt het bij twee anderen wel deel uit van het curriculum. Het is dan vaker gekoppeld aan bepaalde opleidingen of stromingen. Een van de universiteiten leidt ook op voor tweetalig onderwijs en internationale scholen. Anders dan de hbo-lerarenopleidingen kennen de universitaire lerarenopleidingen geen vrije keuze ruimte in de vorm van minoren. Wel is er in enkele gevallen ruimte om te kiezen voor een keuzeonderdeel op het gebied van internationalisering.

De participanten geven aan dat bij internationalisering leerdoelen horen als leren voor omgaan met interculturele diversiteit, voor omgaan met diversiteit en voor persoonlijke ontwikkeling. Dat geldt steeds voor één opleiding. Drie opleidingen noemen dat het gaat om internationaal competent zijn. Leerdoelen worden niet gelinkt aan leerkrachtvaardigheden. Voor één opleiding is de wijze van omgaan met internationalisering er al heel lang, voor een ander is het vrij recent en van de derde universiteit is dat onbekend.

Het programma Erasmus+

De participanten zijn niet bekend met Erasmus+, op één na. Die participant geeft aan niet altijd te kiezen voor Erasmus+ vanwege de administratie die er mee gemoeid is. Erasmus gelden worden wel ingezet voor uit reizende en in reizende studenten en voor partnerschappen bij deze ULO. Voor de andere twee geldt dat als ze naar het buitenland willen (meestal voor onderzoeksdoeleinden) ze daarvoor financiering bij het bureau internationalisering van de universiteit vragen. En dat wordt eigenlijk altijd toegekend als het bezoek te verantwoorden is. Twee universiteiten geven aan dat ze wel meer gebruik zouden willen maken van Erasmus+ beurzen.

Wat zijn succesfactoren voor internationalisering en de inzet van Erasmus+?

Als meest waardevol van internationale uitwisseling door docenten wordt genoemd het participeren in een internationaal netwerk waarin je samen iets ontwikkelt, samen kennis opdoet.

“We hebben met zes internationale lerarenopleidingen besproken welke leraren we als opleiding nu eigenlijk afleveren. Dat was heel waardevol. Dan zie je hoe verschillend dat is en tegelijk dat ze dan toch overal wel les kunnen geven.’ ‘Mooie voorbeelden zijn de samenwerkingsverbanden met een aantal landen die we hebben. Bij de start was Erasmus+ betrokken. We hebben gewoon gekeken waar liggen onze Erasmus partners en dat heeft geleid tot die drie landen.”

Wat levert internationalisering en inzet van Erasmus+ beurzen op voor studenten?

Participanten geven ook hier aan dat het voor studenten veel oplevert maar dat wordt niet in alle gevallen gekoppeld aan de leraar in opleiding. Persoonlijk is het heel waardevol. Studenten zijn te kort op de lerarenopleiding om als onderdeel daarvan naar het buitenland te gaan.

Wat levert internationalisering en inzet van Erasmus+ beurzen op voor docenten?

Ook voor docenten is het verblijf in het buitenland waardevol maar het wordt niet gelinkt aan het lerarenopleiderschap. Een opleider heeft met internationale collega's een master ontwikkeld en dat was waardevol en de contacten die daaraan zijn overgehouden zijn nog steeds waardevol.

Wat zou Erasmus+ anders kunnen doen?

Er is te weinig bekend over het programma Erasmus+ om te zeggen wat anders zou kunnen.. Wel stelde iemand voor het op de agenda van het landelijk overleg van universitaire lerarenopleidingen te zetten (interuniversitaire commissie lerarenopleiding: ICL) te zetten opdat er meer aandacht komt voor internationalisering binnen de lerarenopleidingen.

Kunstvak docentenopleidingen

Er is één persoon geïnterviewd van de kunstvak docentenopleidingen (KVDO). Binnen de kunstopleidingen is de docentenopleiding een kleine afdeling. Opvallend is dat bij 'kunst' internationalisering belangrijk lijkt opdat kunstenaars internationaal georiënteerd zijn. Voor docenten (leraren) in de kunstvakken lijkt dat binnen die academies minder belangrijk. Dat geldt tenminste voor die ene academie die geparticipeerd heeft.

Beelden van internationalisering

Internationalisering wordt door sommige collega's wel belangrijk gevonden, door andere niet. Collega's denken dan aan studenten die naar het buitenland gaan. Het gesprek gaat bij internationalisering over leren omgaan met diversiteit en *internationalisation@home*. Het management staat volgens de participant positief tegenover internationalisering. Studenten van de KVDO vinden internationalisering niet belangrijk. Ze worden opgeleid voor het Nederlandse onderwijs en zien internationalisering daarom niet als een onmisbaar onderdeel voor hun toekomstige beroepsuitoefening. Als ze internationalisering wel belangrijk vinden, gaat het vooral over het leren omgaan met diversiteit.

Gekoppeld aan professionalisering docenten

Internationalisering is nog geen onderdeel van het professionaliseringsbeleid van docenten, maar men is wel bezig om dit te verwerken in een meerjarig personeelsplan, met name met het oog op interculturaliteit en op een uitwisseling met buitenlandse opleidingen om het onderwijs te verbeteren: dat docenten in een wat bredere community met onderwijsontwikkeling bezig zijn in

plaats van alleen maar in je eigen curriculum en team. Lerarenopleiders gaan zelf niet naar het buitenland omdat het niet te combineren is met hun thuissituatie, hun agenda te vol zit en ze andere prioriteiten hebben.

Internationalisering in het curriculum van de opleiding

Internationalisering maakt wel deel uit van het curriculum, zowel van het verplichte als van het vrije keuze deel. Leerdoelen daaraan gekoppeld zijn ook het leren omgaan met diversiteit. In die zin wordt het ook gekoppeld aan leerkrachtvaardigheden. Het opleidingsbeleid dat er ligt op het gebied van internationalisering is echter van zeer recente datum.

Het programma Erasmus+

Voor studentmobiliteit wordt de aanvraag van Erasmus+ middelen academie-breed georganiseerd. De participant vindt dat er wel (meer) gebruikgemaakt zou moeten worden van Erasmus+ en zou dat ook graag vaker doen. Erasmus+ zou dan ook ingezet kunnen worden voor structurele samenwerking met vaste partners. Het gebeurt nu vaak niet omdat een aanvraag veel administratie en daardoor veel tijd kost en dan zijn er al snel die andere prioriteiten.

Wat zijn succesfactoren voor internationalisering en de inzet van Erasmus+?

“Door een internationale ontmoeting kom je in een soort flow. Er komen nieuwe dingen waar mensen enthousiast op af komen dus dat is wel heel bijzonder. Dat zijn hele mooie opbrengsten.”

Wat levert internationalisering en inzet van Erasmus+ beurzen op voor studenten?

Voor studenten kan het heel waardevol zijn omdat ze dan veel leren over de didactische aanpak en de beroepsvoorbereiding op andere plekken. En ze leren natuurlijk hoe er in andere landen anders naar de inhoud van hun vak wordt gekeken.

Wat levert internationalisering en inzet van Erasmus+ beurzen op voor docenten?

Voor docenten is het belangrijk dat ze in een wat bredere omgeving met onderwijsontwikkeling bezig zijn en niet alleen in hun eigen kringetje. Dat nemen ze ook weer mee naar hun eigen collega's en eigen opleiding.

Basis en Senior Kwalificaties Onderwijs

Er is één persoon geïnterviewd die binnen een van de universiteiten verantwoordelijk is voor professionalisering die bedoeld is om de certificaten BKO of SKO te halen. Daarvoor is gekozen omdat de andere participanten niet bekend waren met Erasmus+ of aangaven dat er geen gebruik van wordt gemaakt. Omdat dit een andere afdeling is dan de lerarenopleidingen kon de persoon die wel heeft geparticipeerd de interviewvragen eigenlijk ook niet beantwoorden. Deze rapportage wijkt dan ook af van die van de anderen.

Die afdeling en de persoon die meewerkte aan dit onderzoek heeft geen speciale uren voor internationalisering. De opzet van hun cursus is vraaggestuurd en daardoor kan de afdeling te maken krijgen met internationalisering als cursisten met een leervraag komen die daarmee te maken heeft. De professionaliseringsactiviteiten zijn altijd op maat. De cursisten komen zelf met leervragen die aansluiten bij hun werkzaamheden. Bijvoorbeeld als een cursist zijn BKO wil halen voor het doceren aan een *mixed classroom* dan wordt rond dat thema een leerportfolio gemaakt.

Omdat het voor de universiteit wel belangrijk is dat ze internationaal meetellen (masterstudenten aantrekken, onderzoeksprojecten, internationale publicaties) zijn er wel docenten die hun leertraject rondom internationalisering willen doen. De participant schat dat dat vijf procent van de cursisten is.

De participant weet niet of er binnen de universiteit gebruik wordt gemaakt van Erasmus+. Collega's van de afdeling gaan niet naar het buitenland en cursisten gaan ook nooit als onderdeel van de voorbereiding op de BKO/SKO.

Conclusies

De conclusies die we op basis van de gepresenteerde resultaten kunnen trekken worden per onderzoeksvraag geformuleerd. Omdat de resultaten van de medewerkers op de universiteiten van de BKO/SKO professionalisering zeer afwijken van de lerarenopleidingen wordt die resultaten niet meegenomen in de conclusies.

1 Wat is de huidige stand van zaken binnen lerarenopleidingen met betrekking tot Erasmus+ projecten, zowel wat betreft KA1-projecten (docenten- en studentenmobiliteit) als KA2-projecten (strategische partnerschappen met een focus op de lerarenopleiders) in cijfers (omvang, verdeling naar opleiding/studie)?

Hoe vaak Erasmus+ middelen worden ingezet en dat in vergelijking met het totale budget voor internationalisering is op basis van dit onderzoek niet in precieze cijfers vast te stellen. Dat heeft te maken met de wijze waarop de instellingen voor hoger onderwijs 'internationalisering' georganiseerd hebben. Grotere instellingen hebben vaak een bureau of kantoor internationaal met een eigen begroting. Die bureaus doen ook de financiën.

Er zijn hogescholen die op opleidingsniveau of op faculteitsniveau een gemandateerde coördinator of stafmedewerker internationalisering hebben. In zo'n situatie is er ook op opleidingsniveau een medewerker die tijd (lees uren) heeft om de informatie te lezen die er rondom internationalisering is (zoals de Erasmus+ Programmagids) en om die informatie actueel te houden. De meeste opleidingen hebben docenten die een aantal taakuren hebben voor internationalisering, variërend van nul uur tot een paar uur per week. In een enkel geval is het veertig uur per week maar dan voor meer opleidingen binnen educatie. Op de universitaire lerarenopleidingen hebben medewerkers geen taakuren voor internationalisering. Deze medewerkers hebben als verantwoordelijke voor internationalisering binnen hun opleiding geen totaal financieel overzicht. Zij zijn in alle gevallen betrokken bij de internationalisering als onderdeel van het curriculum van hun opleiding en gericht op versterking van dat onderdeel van hun opleiding. Een aantal van hen is bekend met Erasmus+ en weet de condities die gelden bij een KA1- en KA2-aanvraag. Anderen zijn dat niet. Zij zijn internationaal actief op plan- en uitvoeringsniveau en 'vragen' geld van het bureau dat de begroting doet. Niet iedereen die we gesproken en bevroegd hebben, kent het programma Erasmus+ . Daarnaast is er nog een deel dat het programma wel kent maar niet weet welke mobiliteit of projecten daaruit precies bekostigd worden.

Het programma Erasmus+ in de lerarenopleidingen

De meeste lerarenopleidingen geven aan dat ze veel gebruikmaken van Erasmus+ als studenten en docenten internationaal gaan. Voor de pabo's, de tweedegraads lerarenopleidingen en ALO's geeft een zeer ruime meerderheid aan dat ze dat doen. Voor de KVDO's en ULO's is dat minder.

Studenten van de tweedegraads lerarenopleidingen gaan volgens de respondenten het vaakst met een Erasmus+ beurs naar het buitenland. Daarnaast gaan er nog relatief veel studenten van de pabo's en de ALO's met een Erasmus+ beurs naar het buitenland. Op de vraag hoeveel procent van alle uit reizende studenten gebruikmaakt van een Erasmusbeurs zijn de antwoorden wel zeer divers en lijken daardoor ook onvoldoende betrouwbaar. Studenten gaan in alle gevallen vaker voor een onderdeel van het studieprogramma dan voor stage naar het buitenland met een Erasmus+ beurs. Stage is vanwege de taal ook lastiger. In Europa lukt het alleen als het Engelstalig is, voor studenten

moderne vreemde talen of als studenten een taal uit een ander Europees land spreken omdat ze zelf tweetalig zijn opgevoed.

Van de respondenten van de pabo zegt bijna negentig procent dat er voor docentenmobiliteit gebruik wordt gemaakt van Erasmus+ beurzen. Bij de tweedegraads en ALO's zegt de helft van de respondenten dat. Relatief vaak geven respondenten aan dat ze het niet weten. Een kleine helft van de respondenten geeft aan dat er nu of in het verleden gebruik is gemaakt van een KA2-beurs. Veel respondenten geven ook aan dat ze niet weten of daar gebruik van is gemaakt.

2 Welk beeld bestaat er binnen lerarenopleidingen van internationalisering, en hoeveel belang wordt er gehecht aan internationalisering?

Beeld van internationalisering

Voor het beantwoorden van deze vraag zijn we in de interviews nagegaan waar de gesprekken over gaan als het om internationalisering gaat. Voor het geheel van de participanten gaat het dan het vaakst over studenten die naar het buitenland gaan (25x), gevolgd door curriculumontwikkeling (18x), (leren omgaan met) diversiteit (15x), internationale (samenwerkings)projecten (15x), studenten die vanuit het buitenland komen (13x), internationalisation@home (11x), collega's die naar het buitenland gaan (10x) en tot slot studiereizen/excursies (7x).

De respons is hoog bij de vragenlijst en daaruit is af te leiden dat de mensen die benaderd zijn – en dus betrokken bij internationaliseringsactiviteiten binnen hun opleiding – belang hechten aan internationalisering. Deelnemers geven in meerderheid aan dat collega's internationalisering belangrijk vinden.

Per opleidingssoort zijn een aantal verschillen aan te geven. Op de **pabo's** wordt internationalisering volgens de respondenten door de meeste collega's en het management belangrijk gevonden. Studenten van de pabo vinden internationalisering ook belangrijk en ook voor hen draait het dan vooral om 'naar het buitenland gaan'. Studenten van de pabo lijken dat vooral belangrijk te vinden voor hun professionele ontwikkeling; in mindere mate worden redenen genoemd als leren van het 'vreemde' of talen leren.

Bij de **tweedegraads lerarenopleidingen** wordt internationalisering vooral belangrijk gevonden door de talensecties en secties wereldoriënterende vakken en minder door collega's van de bètasecties. Het management is ook niet op alle opleidingen even enthousiast. Studenten van de tweedegraadsopleiding vinden internationalisering even vaak niet als wel belangrijk. Binnen de tweedegraads gaat het relatief vaak om studenten die hun land van herkomst willen leren kennen zoals Turkije en Marokko. Andere studenten zijn op zoek naar andere vormen van onderwijs, avontuur, uitdaging en horizonverbreding.

Op de **ULO's** zijn docenten en management vanuit de lerarenopleiding minder gericht op internationalisering. Bij de gesprekken daarover wordt relatief vaak gedacht aan internationale (samenwerkings)projecten. Studenten lijken zelf internationalisering ook minder belangrijk te vinden. Internationalisering wordt op de **Kunstvak Docentenopleidingen** wisselend belangrijk gevonden en er wordt vooral gesproken over studenten die naar het buitenland gaan. Studenten lijken internationalisering niet belangrijk te vinden. Als ze wel zouden gaan zou het zijn om het leren omgaan met diversiteit.

Belang van internationalisering

De mensen waarmee we voor dit onderzoek contact hadden door middel van de vragenlijst of interviews vinden internationalisering van groot belang voor het onderwijs en voor de lerarenopleiding. Collega's zijn volgens de participanten vaker wel dan niet enthousiast. Tegelijkertijd werd ook door hen verwoord dat het belang dat internationalisering krijgt en de daarvoor gepleegde inzet afhankelijk is van hun enthousiasme. Internationalisering moet zijn aandacht vaak delen met heel veel andere thema's die aandacht eisen van lerarenopleiders of binnen het curriculum.

Ondersteunend voor het belang zijn de mogelijkheden die er zijn om iets aan internationalisering te doen. Op vrijwel alle opleidingen, uitgezonderd de universitaire lerarenopleidingen, mogen en kunnen studenten een deel van hun opleiding in het buitenland doen. Het percentage studenten dat daar gebruik van maakt is niet heel hoog, zoals ook uit eerder onderzoek bekend was.

Pabostudenten gaan het vaakst naar het buitenland, waarbij een grote variatie is tussen de verschillende pabo's die bij het onderzoek betrokken waren. Studenten van de ULO's, de kunstopleidingen en de ALO's gaan beperkt.

Voor de geringe percentages worden verschillende redenen genoemd. Voor alle opleidingen samen geldt als belangrijkste argument de angst om studievertraging op te lopen (15x), gevolgd door financiële overwegingen: het is te duur en/of ze raken de inkomsten van hun bijbaan ook kwijt (9x), de thuissituatie waaronder vriendje of vriendinnetje (9x) en persoonlijke omstandigheden zoals gezondheidsredenen (8x). In alle gevallen geldt dat deeltijdstudenten vrijwel nooit gaan omdat ze vanwege hun werk of thuisomstandigheden niet kunnen of willen gaan. Niet voor zo'n lange periode weg kunnen geldt ook voor de ULO-studenten die drie of vier dagen per week 'docent-in-opleiding' zijn. Bij de ALO en KVDO en voor een deel van de tweedegraads opleidingen wordt genoemd dat er geen vergelijkbare opleidingen zijn in het buitenland en studenten opgeleid worden voor het Nederlandse onderwijs. Niet gaan heeft ook een financiële component.

Bijna altijd bestaat er voor docenten de mogelijkheid om naar het buitenland te gaan. Als een docent wil gaan, is daar eigenlijk altijd geld voor te vinden en krijgen ze toestemming. Docenten van de universitaire lerarenopleiding gaan het minst om les te geven maar juist wel weer vaak voor onderzoeksactiviteiten, dus vaker voor een congres of conferentie. Het percentage docenten dat gaat is niet hoog en vrijwel altijd wordt genoemd dat de werkdruk te hoog is. Docenten hebben geen tijd om te gaan. Docenten die al wat langer binnen het hbo werken, noemen ook dat het tegenwoordig moeilijker (of onmogelijk) is om dagen vrij te roosteren door dat zelf met studenten te regelen.

Medewerkers die 'gaan voor internationalisering' zijn afhankelijk van de morele en financiële ondersteuning van het management. Ze ervaren niet altijd morele support. Voor het management lijkt het dan niet belangrijk en is er weinig waardering. Dat kan samengaan met weinig financiële ondersteuning maar is niet altijd zo. Het is ook mogelijk dat er 'altijd wel een potje is' en medewerkers toch ervaren dat hun inzet niet geapprecieerd wordt. Zoals iemand opmerkte: 'toen een aanvraag voor een project gehonoreerd was en we best veel geld kregen, was er amper een reactie van de directeur'. Naast deze managers zijn er ook die erg enthousiast zijn en aanzetten tot veel activiteiten op het terrein van internationalisering. En als een soort tussensituatie kwamen we tegen dat er op managementniveau enthousiasme is maar internationalisering moet wedijveren met zoveel andere belangrijke thema's die aandacht moeten krijgen.

3a Wat is het beleid met betrekking tot internationalisering binnen de lerarenopleidingen en hoe is Erasmus+ in deze beleidsplannen opgenomen? Als Erasmus+ niet in de beleidsplannen is opgenomen, wat is hier de reden voor? Hoe zou Erasmus+ wel in de beleidsplannen en in het onderwijsprogramma kunnen passen?

Van de zeventien instellingen waarvan medewerkers hebben meegewerkt aan een interview hebben we via de participanten beleidsplannen verzameld en doorgelezen. Alle hogescholen en universiteiten waarvan medewerkers geïnterviewd zijn, hebben een beleidsplan internationalisering op instellingsniveau. Het bestaan daarvan was niet altijd bekend bij de deelnemers aan het interview. Op de pabo's en ALO's is het vaakst daarnaast ook internationaliseringsbeleid beschreven op opleidingsniveau. Participanten van die opleidingen kennen het internationaliseringsbeleid ook. Dat is minder op de tweedegraads lerarenopleidingen. Bij de universitaire lerarenopleidingen is er nauwelijks beleid op opleidingsniveau.

Internationalisering wordt in de beleidsplannen vaak geformuleerd als onderdeel van de kwaliteit die de instelling wil leveren. Kwaliteitsaspecten zijn: bijdragen aan diversiteit, aan de interculturele samenleving en aan het wereldburgerschap. Instellingen willen met hun onderwijs bewerkstelligen dat zowel studenten als medewerkers zich bewust worden van de Europese dimensie en van politieke en culturele diversiteit. Ze willen studenten afleveren die daarin kunnen participeren. Belangrijk is het participeren in internationale netwerken; dat geldt zowel voor hun medewerkers als voor de studenten die ze opleiden. Naast universiteiten noemen ook hbo-instellingen vaak dat ze voor hun onderzoek internationale samenwerking en uitwisseling zoeken. Voor de universiteiten is het vooral ook van belang dat ze interessant en toegankelijk zijn voor buitenlandse studenten. Hun docenten moeten kunnen werken in *mixed classrooms*.

Alle instellingen leggen op beleidsniveau een verbinding tussen internationaliseringsbeleid en professionalisering van hun medewerkers. Doelen die daarbij vaker worden genoemd zijn taalvaardig zijn (voor Engelstalig onderwijs), het kunnen omgaan met diversiteit / een *mixed classroom* en het ontwikkelen en onderhouden van een internationaal netwerk binnen hun vakgebied. Binnen de beleidsplannen worden ook beoogde leeropbrengsten voor studenten beschreven. Die opbrengsten worden op dat niveau beschreven conform de internationale competenties zoals door Nuffic geformuleerd.

In dertien van de zeventien beleidsdocumenten wordt expliciet verwezen naar Erasmus+ en dan meestal ook naar de wijze waarop het wordt ingezet. Tien instellingen noemen expliciet dat ze het inzetten voor studentmobiliteit. Vijf instellingen geven aan dat ze Erasmus+ gebruiken voor docent en/of medewerkersmobiliteit. Er is een instelling die focust op uitwisseling met Erasmus-partners. Instellingen geven ook aan Erasmusmiddelen te gebruiken voor hun internationaliseringsbeleid (2x) en voor internationale (samenwerkings)projecten (3x).

Bij vraag 4 wordt ingegaan op argumenten om Erasmus+ niet in te zetten en gewenste aanpassingen met betrekking tot het programma Erasmus+.

3b Wat willen lerarenopleidingen bereiken met Erasmus+?

Onderdeel van het interview was de wijze waarop Erasmus+ een plek heeft in het curriculum van de verschillende opleidingen. Niet alle participanten zijn bekend met Erasmus+ dus hier gaat het ook om de vraag of internationalisering onderdeel is van het curriculum en de vraag of daaraan ook

leerdoelen zijn gekoppeld. Bij de pabo's en de tweedegraadsopleidingen speelt Erasmus+ een grote rol binnen internationaliseringsactiviteiten.

Bij de pabo's en de tweedegraadsopleidingen maakt internationalisering in alle gevallen deel uit van het curriculum. Bij de pabo en bij de tweedegraads lerarenopleidingen voor talen en wereldoriëntatie gaat het vaak ook om verplichte onderdelen die voor alle studenten gelden. Dat is bijvoorbeeld de verplichting een week in het buitenland door te brengen maar kan ook *internationalisation@home* betreffen. Aan internationalisering zijn vrijwel altijd ook leerdoelen gekoppeld, die raken aan de Nuffic competenties voor internationalisering. Het spreekt voor iedereen vanzelf dat het dan ook gaat om leerkrachtvaardigheden.

Daarnaast is internationalisering vaak ingebed in een vrije-keuzedeel van het curriculum zoals een minor internationalisering. Onderdeel van die minor is altijd een buitenlandverblijf.

Op de universitaire lerarenopleidingen is internationalisering alleen onderdeel van het curriculum binnen de opleidingen die internationaal georiënteerd zijn. Studenten worden opgeleid voor tweetalig onderwijs of internationale scholen.

Op de vraag wat internationalisering en het programma Erasmus+ opleveren voor studenten wordt in alle gevallen positief gereageerd. Het heeft altijd een fantastische meerwaarde, zowel persoonlijk als professioneel. Opbrengsten worden gekoppeld aan het toekomstig leraarschap. Studenten worden wijzer, volwassener; ze doen nieuw ideeën op, het is verrijkend. Het gaat om winst voor de student als toekomstig leraar. Ze leren van andere inhouden en andere didactische aanpakken. In alle gevallen is het ook persoonlijk zeer waardevol.

Opleidingen geven aan dat de opbrengst van een buitenlandverblijf verhoogd kan worden door te zorgen voor een goede voorbereiding op de opleiding en het meegeven van een opdracht of denkkader in te zetten bij het buitenland verblijf. Opleidingen zouden meer internationale studenten kunnen aantrekken als ze zelf meer tweetalig onderwijs verzorgen.

Ook wordt genoemd dat vroege voorlichting studenten enthousiast kan maken. Eigenlijk al op open dagen moeten opleidingen de mogelijkheden rondom internationalisering bekendmaken. Studenten gaan niet vanzelf en moeten gestimuleerd worden.

3c In hoeverre draagt Erasmus+ bij aan de professionalisering van opleiders?

Volgens de beleidsplannen internationalisering is professionalisering op dat aspect altijd een aandachtsgebied. Maar de helft van de participanten van de pabo geeft aan dat internationalisering formeel deel uitmaakt van het professionaliseringsbeleid van de opleiding. Het wordt nooit als verplichting ervaren maar altijd wel als mogelijkheid. Zo kunnen docenten vrijwel altijd als ze dat willen voor hun eigen verdere professionele ontwikkeling naar het buitenland gaan.

Die ruimte is er ook op de tweedegraads lerarenopleidingen en bij de meeste opleidingen worden docenten ook gestimuleerd om dat te doen. Lerarenopleiders van de universitaire lerarenopleiding worden gestimuleerd internationaal te gaan voor hun professionele ontwikkeling maar dan vooral als onderzoeker en eigenlijk nauwelijks als opleider.

Opbrengsten die verdeeld over de opleidingen genoemd worden zijn het opbouwen van een internationaal netwerk, het ontwikkelen van internationale competenties, kennisdeling met internationale partners, en het verbinden van kennisdeling, onderzoek en onderwijs.

Docenten vinden internationaal gaan belangrijk maar noemen ook belemmeringen voor het niet gaan. Meest genoemd en op alle opleidingen is het volle programma. Niet ondersteund worden door het management wordt bij de pabo nauwelijks genoemd, wel bij de tweedegraads opleidingen. Behalve op de pabo wordt op tweedegraads lerarenopleidingen ook genoemd dat docenten internationalisering minder belangrijk vinden omdat ze voor het Nederlands onderwijs opleiden.

Op de vraag of een Erasmus+ beurs voor docenten wat oplevert wordt instemmend gereageerd. Het is voor docenten altijd waardevol contact te hebben met buitenlandse collega's. Het geeft een bredere kijk op het leven; op het eigen leven maar ook op de wereld. Het vergroot het diversiteitsdenken en maakt je dus een betere opleider. De meeropbrengst voor universitaire lerarenopleiders wordt gelinkt aan het wetenschappelijk onderzoek, minder aan het opleiden van leraren.

4 Wat zijn bevorderende (en belemmerende) factoren binnen het programma Erasmus+ die ertoe leiden dat lerarenopleiders en studenten (leraren in opleiding) veel (of weinig) leren van een internationale ervaring? Zijn er goede voorbeelden die als inspiratie voor de hele sector zouden kunnen gelden?

Het programma Erasmus+ past altijd in de beleidsplannen waarin – zo stellen we vast – op strategisch niveau is beschreven wat de instelling wil zijn en wil uitdragen met betrekking tot internationalisering. En Erasmus+ biedt ook voldoende voor lerarenopleiders en studenten (leraren in opleiding) om veel te leren van een internationale ervaring. Bij vraag 2 en 3 is verwoord wat maakt dat lerarenopleiders (3) en hun studenten (2) niet altijd kiezen voor internationalisering. Hier vatten we samen waarom er op lerarenopleidingen wel of geen gebruik wordt gemaakt Erasmus+ beurzen op operationeel niveau.

De docenten/medewerkers die we gesproken hebben en die de vragenlijsten hebben ingevuld vinden internationalisering belangrijk omdat het in hun ogen bijdraagt aan de kwaliteit van het onderwijs waarvoor ze zich verantwoordelijk voelen. En daarom willen ze er in de meeste gevallen voor 'gaan' en die missie uitdragen naar hun collega's en de studenten die ze opleiden. Dat staat voorop. Internationalisering vraagt extra financiering omdat er reis- en verblijfkosten aan zijn verbonden. Daarnaast kost het inzet, dat wil zeggen tijd. Het is voor de participanten belangrijk dat ze de extra onkosten gefinancierd krijgen en een acceptabel deel van de ingezette tijd moet vergoed worden (in uren).

Het programma Erasmus+ is een aantrekkelijke financier maar kent als financier ook nadelen. Bij het interviewen is gevraagd wat belemmerende factoren zijn, waarom opleidingen er voor kiezen geen gebruik te maken van Erasmus+.

Redenen die zij daarbij noemen:

Voor medewerkers

- De onbekendheid met het Programma Erasmus+.
- Specifiek voor KA2 geldt als grote drempel de omvangrijke administratie die de aanvraag ervan met zich meebrengt gerelateerd aan de slaagkans. De aanvraag zelf vraagt erg veel inzet van mensen en de kans op honorering wordt klein genoemd. Die inzet betekent een relatief forse investering van de opleiding en daar zijn managers niet altijd happig op. Daarnaast is ook de gevraagde co-financiering hoog en de dagvergoeding laag. Dat betekent ook dat managers niet altijd enthousiast zijn.
- Er is een zekere expertise nodig voor het indienen van een aanvraag. Als er nog weinig ervaring is met het aanvragen van Erasmus+ middelen en er is binnen de instelling geen ondersteuning, kan dit een belemmering vormen.

Specifiek voor studentenmobiliteit

- Zeker voor deeltijdstudenten is een lang verblijf in het buitenland moeilijk te realiseren. En als studenten toch langer weg willen dan willen ze ook verder weg dan Europa.

- Studenten/docenten worden soms overvraagd bij een langer buitenlandverblijf. Ze hebben dan al zoveel meegemaakt en moeten dan nog veel op papier zetten. Het verblijf daar is genoeg leerwinst.
- De financiering is genoemd als 'ding'. Een Erasmus+ beurs is een mooie aanvulling maar internationaal gaan vraagt ook altijd extra eigen geld. Dat kan niet iedere student betalen of kunnen niet alle ouders bijdragen. Daarmee blijft met een Erasmus+ beurs naar het buitenland gaan toch iets voor een selecte groep studenten.

Wat zou Erasmus+ anders kunnen doen?

- Er wordt vaker gezegd dat korte verblijven voor studenten minstens zo waardevol zijn. Dat betekent meer studenten die kunnen profiteren van een buitenlandverblijf dan nu. Er is veel behoefte aan herinvoering van kortere verblijfsmogelijkheden met een Erasmus+ beurs.
- Erasmus+ is bij veel docenten onbekend en wordt dan alleen bekend als er een enthousiaste medewerker internationalisering is. Promotiemateriaal van Erasmus+ kan heel behulpzaam zijn, zoals filmpjes of publicaties. Het zou ook op de agenda van de landelijke koepel van universitaire lerarenopleidingen (ICL) kunnen.
- Minder hoge drempels voor het aanvragen van samenwerkingsprojecten die erg gewaardeerd worden en veel opleveren.
- Ook subsidies geven voor bezoek van conferenties, congressen (1x genoemd).
- Een handleiding en/of ondersteuning bij de aanvragen (1x genoemd).
- Werken aan manieren om internationale contacten laagdrempelig te maken (1x genoemd).

Redenen om gebruik te maken van het programma Erasmus+ (succesfactoren) zijn:

- Er zit een follow up aan een buitenlandreis. Studenten kunnen presenteren aan anderen wat ze hebben meegemaakt. Tegelijkertijd wordt dit ook wel eens als nadeel genoemd. Studenten moeten dan ook nog 'veel' als ze terug zijn.
- Heel waardevol zijn de netwerken met andere Europese partners die via Erasmus+ worden opgebouwd. Internationale ontmoetingen leiden altijd tot veel enthousiasme, een flow.

Discussie

Het is een diverse groep mensen die de vragenlijst hebben ingevuld en zijn geïnterviewd en die. Niet divers in de mate waarin ze zich betrokken voelen bij internationalisering maar wel in de omvang die internationaliseringsactiviteiten hebben binnen hun werktaak. Hoe groter het aantal taakuren of de aanstelling op dit terrein hoe meer er bekend is over bijvoorbeeld de mate waarin studenten en/of collega's internationaal gaan en in hoeverre daarbij ook gebruik wordt gemaakt van het Programma Erasmus+. Respondenten konden niet op alle vragen antwoord geven en hebben dat ook laten weten. Tegelijkertijd kregen we soms ook antwoorden waarvan we wisten dat ze niet altijd betrouwbaar waren omdat collega's van dezelfde opleiding dan andere antwoorden gaven.

De respondenten zijn divers, de geïnventariseerde data zijn divers. Desondanks heeft het onderzoek een realistisch, genuanceerd en veelzijdig beeld opgeleverd van de wijze waarop internationalisering deel uitmaakt van de lerarenopleidingen en wat internationalisering volgens hen oplevert. Daarnaast is aangegeven wat er gedaan kan worden opdat internationalisering meer wordt ingezet.

Het belang van internationalisering voor het onderwijs en dus voor de lerarenopleiding zoals in eerdere (onderzoeks)notities is vastgesteld wordt volledig ondersteund door iedereen die aan het onderzoek heeft deelgenomen. Zij stellen ook vast dat de belangstelling en het enthousiasme dat er

bij hen is, weliswaar door veel maar niet door alle collega's en managers in de praktijk gedeeld wordt. Te vaak wordt nog gedacht – ook door studenten – dat internationalisering minder belangrijk is omdat we in Nederland (in eerste instantie) leraren opleiden voor het Nederlands onderwijs. Uitbreiding van de communicatie over internationalisering en de manier waarop bijvoorbeeld het programma Erasmus+ dat mogelijk maakt, kan helpen. De gesprekken over internationalisering door dit onderzoek heeft respondenten ook daarover aan het denken gezet. Communiceren en informeren over internationalisering is zowel voor collega's als voor studenten gewenst. Studenten moeten geïnformeerd worden over de mogelijkheden die er zijn en gestimuleerd worden om ook echt internationaal te gaan.

De aandacht die internationalisering binnen de hogescholen en universiteiten krijgt lijkt sterk afhankelijk van personen en persoonlijke inzet. De ondersteuning op instellingsniveau is niet geïnventariseerd. De wijze waarop respondenten ondersteuning daarvan ervaren is wisselend, evenals de tijd die zij zelf krijgen om aan internationalisering te besteden. Dat leidt tot een wisselende hoeveelheid aandacht die internationalisering krijgt binnen de instellingen; een verschil in aandacht dat ook door Van den Bos (2020) is vastgesteld. Het enthousiasme en de inzet van medewerkers internationalisering – vaak docenten met taakuren – is eveneens een bepalende factor voor de aandacht die het krijgt. Ondersteuning en/of stimulering door bestuurders en het management is cruciaal voor zowel de noodzakelijke morele als financiële ondersteuning. Enthousiaste lerarenopleiders blijven als roependen in de woestijn als die laag niet uitdraagt wat blijkt de beleidsplannen vaak wel de intentie van de hoger-onderwijsinstellingen is.

Een terugblik op wat al bekend is uit eerder onderzoek leert dat het percentage lerarenopleiders en studenten (als toekomstige leraren) dat een internationale ervaring opdoet, maar beperkt is. Dat wil zeggen beperkt zoals gepercipieerd door de respondenten. Er is geen vergelijking gemaakt met andere opleidingen binnen het hoger onderwijs en de getallen die geleverd zijn, variëren sterk. Ze geven wel de indruk dat het aantal dat 'internationaal gaat' niet hoog is. Op de lerarenopleidingen gaan ondanks de formele mogelijkheden maar weinig studenten en lerarenopleiders 'internationaal'. Resultaten van dit onderzoek stemmen overeen met de gegevens van Nuffic (2018): pabostudenten gaan eigenlijk nog het meest. Er zijn argumenten voor het geringe aantal genoemd die specifiek voor de lerarenopleiding gelden. Het programma binnen de lerarenopleidingen zit heel vol. Er moet heel veel en internationalisering moet concurreren met heel veel andere belangrijke thema's. *Internationalisation@home*, zoals vaker opgemerkt, eventueel gecombineerd met korte internationale contacten lijkt beter te passen bij het ervaren volle programma. Bij kortere contacten, eventueel online, is Engels doorgaans de voertaal. Dat voorkomt de taalproblemen die er zijn. Zowel bij het stagelopen als aanstaande leraar en studieprogramma's volgen op andere lerarenopleidingen in Europa kan de taal een probleem zijn. Buiten het Verenigd Koninkrijk en Ierland is spreekvaardigheid in een andere taal voorwaarde en daar voldoen maar heel weinig studenten aan.

Op basis van de beleidsplannen internationalisering en de respons in dit onderzoek stellen we vast dat internationalisering gelinkt wordt aan de competenties zoals door Nuffic geformuleerd. Zoals ook Van den Bos (2020) vaststelt vinden lerarenopleidingen internationalisering belangrijk voor de eigen persoonlijke ontwikkeling van de studenten alsook om ze voor te bereiden op de culturele diversiteit waarmee ze in hun toekomstig werk als leraar te maken krijgen. Studenten moeten interculturele competenties ontwikkelen; de kennis, houding en vaardigheden die nodig zijn in de omgang met kinderen en mensen met een andere internationale of culturele achtergrond. Ook een internationale oriëntatie wordt vaak als leerdoel genoemd (denk aan het vergelijken van het onderwijs in het buitenland met dat in Nederland). De leeropbrengsten die respondenten zien bij studenten die internationaal actief zijn stemmen ook overeen met wat in eerder onderzoek is vastgesteld (bijvoorbeeld door Kans, Driessen, Achterbosch, en Gremmen, 2020).

Op de uitnodiging voor het interview over internationalisering besloten we dat begrip niet nader te omschrijven, juist om de eigen beeldvorming van de participanten boven tafel te krijgen. Opvallend was dat niemand van de participanten vroeg wat we bedoelden met internationalisering. Over de invulling van het begrip inclusief leerdoelen en leeropbrengsten, is iedereen het meer wel dan niet eens.

‘Internationaal gaan’ of ‘internationalisering’ kan en moet meer op de lerarenopleidingen. Voor een deel ligt de bal bij de lerarenopleidingen zelf, voor een deel ook bij het Nationaal Agentschap Erasmus+.

Literatuur

Bos, R. van den (2020). *Internationalisering in Lerarenopleidingen: een verkenning van de stand van zaken wat betreft internationalisering in pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen*. Nuffic.

Driessen, M., Dayus, J., Denissen, M., Greeve, P. van, Hoo, M. de & Orfanidou, K. (2018). *Professionalisering en Erasmus+. Een eerste verkenning*. Nuffic / CINOP. Vertrouwelijk rapport.

Kans, K., Driessen, M., Achterbosch, H., & Gremmen, M. (2020). *Professionaliseren over de grens. De impact van internationale uitwisseling en samenwerking met Erasmus+ op de professionele ontwikkeling van onderwijsmedewerkers*. Den Bosch / Den Haag: Erasmus+. Geraadpleegd van https://www.erasmusplus.nl/sites/default/files/assets/Rapport_Professionaliseren_Over_De_Grens.pdf

Internationalisering in Beeld 2018. Feiten en cijfers uit het onderwijs. Den Haag: Nuffic. Geraadpleegd van <https://www.nuffic.nl/documents/887/internationalisering-in-beeld-2018.pdf>

NIDI en CBS (2020), *Bevolking 2050 in beeld: drukker, diverser en dubbelgrijs*. NIDI. Geraadpleegd van <https://publ.nidi.nl/output/2020/nidi-cbs-2020-bevolking-2050-in-beeld.pdf>

Onderwijsraad (2016). *Internationaliseren met ambitie*. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/adviezen/2016/05/31/internationaliseren-met-ambitie>

Verbeek, F. (2019). *De opbrengsten van internationale mobiliteit voor de professionele ontwikkeling van onderwijsmedewerkers*. Den Bosch / Den Haag: Erasmus+ en Kohnstamm Instituut. Geraadpleegd van https://www.erasmusplus.nl/sites/default/files/assets/Rapportage%20mobiliteit%20onderwijsmedewerkers_28052019_0.pdf

Talis (2018). *Teaching and Learning International Survey: De werkbeleving van Nederlandse leraren in internationaal perspectief*. Geraadpleegd van www.talis2018.nl.

Erasmus+ online vragenlijst lerarenopleidingen

Vragenlijst naar Internationalisering binnen de lerarenopleidingen

In opdracht van het Nationaal Agentschap Erasmus+ (voor Onderwijs en Training) onderzoeken wij of er gebruik wordt gemaakt van dit Europese subsidieprogramma binnen de lerarenopleidingen. We denken bij jou aan het goede adres te zijn met de vragenlijst. Wil je het laten weten als dat niet zo is.

We willen per opleiding een ingevulde vragenlijst. Wil je de vragenlijst doorsturen naar een collega als dat om die reden nodig is of eventueel zelf twee keer de vragenlijst invullen, voor elke opleiding apart.

Gegevensverwerking Door de vragenlijst in te vullen stem je ermee in dat de gegeven informatie wordt gebruikt voor het onderzoek. De informatie wordt vanzelfsprekend anoniem verwerkt.

Alvast hartelijk dank voor het invullen! Met vriendelijke groet, Gerda Geerdink Edwin Buijs

Achtergrondgegevens

Wat is je functie?

Wat is de naam van je hogeschool of universiteit?

Opleiding

Bij welke lerarenopleiding ben je betrokken bij internationalisering?

Pabo

Tweedegraads vo en (v)mbo

Tweedegraads voor de beroepsgerichte vakken

Tweedegraads voor de beroepsgerichte vakken in het groene onderwijs

Hbo masters

Academie voor Lichamelijke Opvoeding (ALO)

Docentenopleiding kunstzinnige vorming

Universitaire lerarenopleiding

Vul hier de locatie in, als dat van toepassing is.

Wat is (globaal) de omvang van deze opleiding in aantal studenten ingeschreven in 2020/2021?

Minder dan 500

Meer dan 500 maar minder dan 1000

Meer dan 1000 maar minder dan 2000

Meer dan 2000

Internationaliseringsbeleid

Is er een vastgesteld internationaliseringsbeleid op het niveau van de **instelling** (hogeschool, universiteit)?

Ja

Nee

Anders, namelijk _____

Weet ik niet

Is er een vastgesteld internationaliseringsbeleid op het niveau van de **opleiding**?

Ja

Nee

Anders, namelijk _____

Weet ik niet

Wordt het beleid zoals vastgesteld ook in praktijk gebracht? (de pandemie en de gevolgen daarvan buiten beschouwing gelaten)

Ja, zeker

Meer wel dan niet

Meer niet dan wel

Nee

Kun je het antwoord op de bovenstaande vraag toelichten?

Buitenlandervaring voor studenten

Kunnen studenten van de opleiding individueel hun stage of een ander onderdeel van de studie in het buitenland doen?

Ja

Nee

Anders, namelijk _____

Weet ik niet

Hoe groot is (ongeveer) het percentage afgestudeerde studenten dat gebruik heeft gemaakt van de mogelijkheid om naar het buitenland te gaan?

Kun je een toelichting geven op dit percentage? Kun je dit verklaren?

Buitenlandervaring voor docenten/medewerkers

Kunnen docenten/medewerkers van de opleiding voor hun eigen professionalisering naar het buitenland? (meerdere antwoorden mogelijk)

Ja, voor het volgen van een cursus

Ja, om daar les te geven of mee te lopen met een buitenlandse collega

Ja, om een congres of conferentie te bezoeken

Ja, om mee te werken aan een internationaal project

Nee

Anders, namelijk _____

Weet ik niet

Hoe groot is (ongeveer) het percentage docenten/medewerkers dat gebruikmaakt van de mogelijkheid om naar het buitenland te gaan voor hun eigen professionalisering?

Kun je een toelichting geven op dit percentage? Kun je dit verklaren?

Gebruik van Erasmus+ middelen

Wordt er als onderdeel van internationalisering gebruikgemaakt van Erasmus+ middelen (KA1 en KA2)?

Ja

Ja, maar beperkt

Nee

Weet ik niet

Kun je je antwoord op bovenstaande vraag toelichten?

Wordt er gebruikgemaakt van het Programma Erasmus+ (KA1) voor studentmobiliteit?

Ja

Ja, maar beperkt

Nee

Weet ik niet

Kun je je antwoord op de bovenstaande vraag toelichten?

Bij hoeveel procent (ongeveer) van de studenten die individueel voor een onderdeel van de studie of stage naar het buitenland gaan, wordt gebruikgemaakt van het Programma Erasmus+ (KA1)?

Als studenten met gebruik van het Programma Erasmus+ naar het buitenland gaan, gaan ze dan vooral voor een onderdeel van het studieprogramma of voor stage?

Overwegend voor een onderdeel van het studieprogramma

Vaker voor een onderdeel van het studieprogramma dan voor stage

Vaker voor stage dan voor een onderdeel van het studieprogramma

Overwegend voor stage

Anders, namelijk _____

Weet ik niet

Niet van toepassing

Wordt er gebruikgemaakt van het Programma Erasmus+ (KA1) voor docent/medewerkersmobiliteit?

Ja

Ja, maar beperkt

Nee

Weet ik niet

Kun je je antwoord op de bovenstaande vraag toelichten?

Bij hoeveel procent (ongeveer) van de docenten/medewerkers die naar het buitenland gaan wordt gebruikgemaakt van het Programma Erasmus+ (KA1)?

Kun je toelichten wat de belangrijkste activiteiten zijn van docenten/medewerkers die met het Programma Erasmus+ naar het buitenland gaan? Denk aan: in het kader van beroepsontwikkeling een training volgen in een ander Programmaland, bijvoorbeeld een taaltraining, job shadowing, observatieperiodes, of een opleiding bij een partnerinstelling of organisatie in een ander Programmaland.

Erasmus+ middelen voor strategische partnerschappen

Wordt er binnen de opleiding gebruikgemaakt van Erasmus+ middelen voor strategische partnerschappen (KA2)?

Ja

Nee

Op dit moment niet, maar eerder wel eens

Weet ik niet

Kun je toelichten waarom wel of niet gebruik wordt gemaakt van KA2-middelen?

Voor welke thema's worden (of werden) strategische partnerschappen (KA2) met andere Programmalanden aangegaan? (meerdere antwoorden mogelijk)

Moderne vreemde talen

Diversiteit in de klas

Kennis van andere landen en culturen

Europees en wereldburgerschap

Anders, namelijk _____

Weet ik niet

Tot slot

Is er iets wat je gemist hebt in deze vragenlijst en graag wilt vermelden?

Mogen we je, indien nodig, per mail nog enkele aanvullende vragen stellen?

Ja

Nee

We willen voor een uitgebreidere toelichting graag in gesprek met collega's van een aantal hogescholen/universiteiten. Kunnen we jou daarvoor benaderen? (De interviews worden bij voorkeur online gehouden.)

Ja

Nee

Vul hier s.v.p. je naam en e-mailadres in, zodat wij contact met je op kunnen nemen.

Bijlage 2: Interviewleidraad

Deel 1: Introductie van de geïnterviewde; vragen over de invulling van de werkzaamheden die met internationalisering te maken hebben

- a. Wat is je functie binnen de instelling? Docent, hoofddocent??
- b. Heb je formeel uren voor activiteiten rondom internationalisering? Hoeveel uren?
- c. Als er geen uren beschikbaar zijn: wat zijn jouw internationaliseringsbezigdheden?

Deel 2: Beelden van internationalisering bij collega's en management

1. Hoe wordt er binnen de opleiding gedacht en gesproken over internationalisering?
2. Is het een meerderheid van de collega's die internationalisering belangrijk vindt of juist een minderheid?
3. Hoe denkt jouw leidinggevende over internationalisering?
4. Over welke internationaliseringsactiviteiten gaat het binnen de opleiding als het gesprek over internationalisering gaat? (eerst open vragen)

Deel 3: Internationalisering als onderdeel van het curriculum van de opleiding

5. Wordt internationalisering binnen de opleiding gekoppeld aan leeropbrengsten of doelen die relevant zijn voor de leraar in opleiding?
6. Welke leeropbrengsten/doelen voor toekomstige leraren hebben collega's dan voor ogen? (open vraag en afhankelijk van het antwoord doorvragen door onderstaande te noemen en een reactie af te wachten)
7. Wat maakt dat studenten leren van een internationale ervaring?
8. Staan internationaliseringsactiviteiten in het Onderwijs en Examenreglement als voorgeschreven onderdeel van de opleiding?
 - a. Als verplicht onderdeel voor **alle** studenten?
9. Indien niet verplicht: Naar keuze, in keuzeonderdelen?
Op welke wijze zit het daar in? (vrij in te vullen studiepunten, minoren? Masterclasses? Honours programme)
10. Is dit opleidingsbeleid zoals dat nu in praktijk wordt gebracht er al lang? Of nog maar pas sinds kort?

Deel 4: Beelden en belang van internationalisering bij studenten

11. Wat vinden studenten van jullie opleiding van internationalisering? Hoe zien zij dat?
Doorvragen:
 - a. Waarom vinden studenten het (wel of juist niet) belangrijk?
 - b. Hoe is de verdeling tussen het percentage dat het wel versus niet belangrijk vindt?
12. In hoeverre vinden studenten internationalisering ook een cruciaal, onmisbaar onderdeel voor hun toekomstige beroepsuitoefening?

13. Zijn er studenten die het wel belangrijk vinden en toch niet kiezen voor mobiliteit?
14. Wordt door docenten met studenten ook gesproken over het belang van internationalisering als onderdeel van hun toekomstig beroep?

Deel 5: Belang van internationalisering voor medewerkers

15. Worden internationaliseringsactiviteiten ook gekoppeld aan opbrengsten voor:
 - a. de opleiding in het algemeen?
 - b. docenten?Is het specifiek voor docenten ook onderdeel van het professionaliseringsbeleid?

Deel 6: Programma Erasmus+

16. Wordt er door de opleiding een beroep gedaan op Erasmus+ middelen?
(we gaan ervan uit dat dit voor alle opleidingen die we geselecteerd hebben zo is)
 - a. Bij nee: vragen: waarom niet?
Wanneer kies je niet voor financiering van activiteiten via Erasmus+, en waarom niet?
 - b. Bij ja vragen: Is dat:
Voor de opleiding als geheel? Voor medewerkers?
Voor docenten? Voor studenten?
17. Wordt er een beroep gedaan op Erasmus+ voor specifieke **activiteiten**?
18. Welke activiteiten worden gefinancierd met Erasmus+ middelen?
19. Afhankelijk van het antwoord nog doorvragen en steeds ook naar waarom wel of waarom niet vragen):
 - a. Voor specifieke **doelen** van internationalisering? Welke doelen zijn dat dan?
20. Zou je vaker een beroep willen doen op het Erasmus+ programma dan nu gebeurt?
 - b. Waarom? / Waarom doe je het niet? / Wat weerhoudt je ervan?
21. Wat ervaar je als grootste belemmering om deel te nemen aan Erasmus+?
22. Zou je Erasmus+ aanraden aan collega's van andere opleidingen? Waarom wel / niet?
Recapitulerende algemene slotvragen:
23. Wat draagt Erasmus+ bij aan de opleiding tot leraar voor studenten?
24. Wat draagt Erasmus+ bij aan de professionalisering van medewerkers en docenten binnen lerarenopleidingen?
25. Ken je voorbeelden van geslaagde Erasmus+ projecten binnen lerarenopleidingen en waarom was dat geslaagd?
26. Heb je persoonlijke ervaring met Erasmus+? Kun je daar meer over vertellen?

Afsluiting (2 min) Is er iets niet ter sprake gekomen tijdens het interview wat je wel graag nog wilt delen?

Bijlage 3: Resultaten vragenlijsten per opleidingssoort

De tweedegraads lerarenopleidingen

Er zijn negen instituten voor tweedegraads opleidingen voor het voortgezet onderwijs en (voorbereidend) middelbaar beroepsonderwijs waarvan er door twaalf medewerkers voor acht opleidingen is meegewerkt aan dit onderzoek door de vragenlijst in te vullen. Bij drie van de acht instituten maken lerarenopleidingen voor de beroepsgerichte vakken (lerarenopleidingen gezondheid en welzijn) deel uit van de opleiding, een lerarenopleiding is ook inclusief een academie voor lichamelijke opvoeding (ALO). Een instelling heeft enkel een lerarenopleiding die opleidt voor de groene sector. Van sommige instituten kregen we op ons verzoek wie er verantwoordelijk is meer namen en e-mailadressen. De verschillende opleidingen binnen een instelling hebben dan ieder een eigen coördinator internationalisering. Niet alle personen zijn even goed geïnformeerd over hun instituut. Dat leiden we af uit de diverse antwoorden die we soms over dezelfde opleiding krijgen. Een persoon zegt dan dat er 500 tot 1000 studenten zijn binnen het instituut en iemand anders zegt meer dan 2000. De medewerkers die de vragenlijst hebben ingevuld hebben wisselende functies. Ze noemen: onderzoeker, lerarenopleider, projectleider, soms coördinator internationalisering, coördinator van de minor, docent vreemde talen, of beleidsmedewerker.

Op de vraag of er een vastgesteld internationaliseringsbeleid is op opleidingsniveau, komen wisselende antwoorden. Door vijf respondenten is deze vraag beantwoord met 'ja', door drie met 'nee'. Vier respondenten hebben 'Anders, namelijk' ingevuld, waarbij één iemand de toelichting gaf dat het op faculteitsniveau is. Een ander iemand gaf aan dat er op opleidingsniveau een activiteitenplan is dat dan weer afgeleid is van het faculteitsplan. Bij twee hogescholen met meerdere respondenten geven de respondenten verschillende antwoorden. Bij de ene hogeschool 'ja', 'nee' en 'Anders, namelijk: in ontwikkeling'. Bij de andere hogeschool met meerdere respondenten werd geantwoord met 'ja' en met 'Anders, namelijk: er zijn wel beschrijvingen, maar niet echt beleid'. Op één geval na is er bij alle hogescholen sprake van internationaliseringsbeleid op instellingsniveau; op de twee hogescholen zonder internationaliseringsbeleid op opleidingsniveau is wel sprake van internationaliseringsbeleid op instellingsniveau (tabel 17).

Tabel 17: Internationaliseringsbeleid op tweedegraads lerarenopleidingen

	Op opleidingsniveau	Alleen op instellingsniveau	Geen beleid	Anders
Tweedegraads (n=12)	5	2	3 ¹	4

Op de vraag of het beleid in praktijk wordt gebracht krijgen we ook wisselende antwoorden. Twee respondenten antwoorden 'ja, zeker', dat het beleid in praktijk wordt gebracht. Volgens vijf respondenten wordt het meer wel dan niet in praktijk gebracht. Volgens vijf andere respondenten meer niet dan wel (tabel 18). Hierbij werd door één respondent als toelichting gegeven: 'Het is een speerpunt van de hogeschool maar ik merk er niet veel van'. Als toelichting bij 'meer niet dan wel'

¹ Van één hogeschool met drie respondenten antwoordde een respondent 'ja', een ander antwoordde 'nee', en de laatste antwoordde anders, namelijk: 'in ontwikkeling'.

wordt ook opgesomd dat er aan het beleid geen begroting is gekoppeld. Het management draagt het niet altijd uit en het moet in alle gevallen aansluiten bij de werkvloer.

Op papier zijn er voor opleidingen internationale competenties beschreven. Voor een deel van de vakken (moderne vreemde talen) is er vaak een vanzelfsprekende connectie met collega's in het buitenland. Een van de respondenten noemt dat er een populaire minor is waar een verblijf in het buitenland deel van uitmaakt. Daarnaast wordt een onderdeel 'internationalisation@home' genoemd. Een opleiding heeft een leerlijn 'internationaal en intercultureel' als onderdeel van het curriculum beschreven. Het is nu aan de docenten die ook te implementeren.

Tabel 18: Wordt het beleid zoals vastgesteld ook in praktijk gebracht?

	Ja, zeker	Meer wel dan niet	Meer niet dan wel	Nee
Tweedegraads (n=12)	2	5	5	

Studenten kunnen binnen alle opleidingen een stage of onderdeel van de studie in het buitenland doen (tabel 19). Op dit moment gebeurt het niet door corona. Stage lukt vaak niet, wordt door iemand aangetekend.

Tabel 19: Mogelijkheid voor studenten om naar het buitenland te gaan

	Ja	Nee
Tweedegraads (n=12)	12	

Op de vraag hoe groot het percentage studenten is dat naar het buitenland gaat is het antwoord zeer wisselend. In de categorieën minder dan 5 procent, 5 tot 10 procent, 10 tot 25 procent en 25 tot 50 procent vallen elk twee respondenten, en bij vier respondenten ontbreken gegevens (tabel 20).

Als toelichting bij de percentages wordt genoemd dat het bij talenstudenten hoog is omdat het een verplicht onderdeel is. Toelichtingen bij lage percentages zijn: Studenten willen niet; ze willen het reguliere programma volgen; ze willen niet te lang van huis weg of kunnen het niet betalen. Ook een argument is dat studenten niet willen omdat ze worden opgeleid voor het Nederlandse onderwijssysteem. Voor deeltijdstudenten is het lastig om naar het buitenland te gaan, zeker voor langere tijd. Respondenten melden ook dat het met name interessant is voor de talenstudenten. Daarnaast zijn ook studenten van een vak als aardrijkskunde wel geïnteresseerd in een verblijf in het buitenland maar bijvoorbeeld de studenten van de opleidingen voor de bètavakken veel minder. Respondenten geven aan dat vroege voorlichting en enthousiasme bij docenten studenten wel over de streep kan trekken. Ook als het verplicht is, doen studenten het wel.

Tabel 20: Percentage studenten dat naar het buitenland gaat

	< 5%	5 – 10%	10 – 25%	25 – 50%	50 - 75%	75 - 100%	Weet niet
Tweedegraads (n=12)	2	2	2	2			4

Docenten kunnen naar het buitenland voor hun eigen professionalisering (tabel 21). Ze doen dat om mee te werken aan een internationaal project (9x), een congres of conferentie (11x), meelopen met een buitenlandse collega of zelf lesgeven (11x), of volgen van een cursus (10x). Ze gaan ook voor eigen studiereizen.

Tabel 21: Activiteiten van docenten in het buitenland

	Meewerken project	Congres of conferentie	Meelopen of zelf lesgeven	Cursus volgen
Tweedegraads (n=12)	9	11	11	10

Het percentage docenten dat naar het buitenland gaat varieert. Drie respondenten vermelden dat het om minder dan 5 procent gaat, volgens zes respondenten gaat tussen de 5 en 10 procent van de docenten naar het buitenland, volgens één respondent 20 procent en een respondent noemt 40 procent. De laatste respondent noemt hierbij als toelichting dat het sterk wordt gestimuleerd. Bij één respondent ontbreekt het antwoord (tabel 22).

Tabel 22: Percentage docenten dat naar het buitenland gaat

	< 5%	5 - 10%	10 - 25%	25 - 50%	50 - 75%	75 - 100%	Weet niet
Tweedegraads (n=12)	3	6	1	1			1

Docenten gaan niet zo vaak of helemaal niet naar het buitenland door werkdruk en roosters die niet flexibel zijn. Ook omdat ze focussen op het Nederlands onderwijs. Internationalisering is in grote steden ook veelal Urban education. Kennismaken met andere culturen en andere nationaliteiten is onderdeel van het curriculum omdat studenten daar als (toekomstig) leraar in hun eigen stad al mee te maken krijgen. Ook matige facilitering wordt genoemd als argument. Docenten gaan wel voor congressen en internationale netwerkconferenties naar het buitenland. Mobiliteit van de staf wordt ook niet echt aangemoedigd. Op één opleiding wordt het juist wel aangemoedigd.

Het programma Erasmus+

Op de vraag of er voor internationalisering gebruik wordt gemaakt van Erasmus+ middelen wordt voor twee opleidingen 'ja' gezegd; zeven opleidingen zeggen 'ja, maar beperkt', een zegt er 'nee' en voor twee opleidingen is het voor de respondenten niet bekend, ze weten het niet (tabel 23). Als toelichting bij het gebruik wordt genoemd: Bij 'ja': Als het kan gebruiken we dat. Bij 'ja, maar beperkt': Wel voor studenten, zowel voor uitgaande al inkomende studenten. Voor docenten niet zo vaak omdat de gevraagde cofinanciering relatief hoog is. De balans tussen de hoeveelheid werk en het subsidiebedrag is zoek. Dan mag het niet van het management. Beperkt voor docenten ook omdat de aanvraag te lastig is. Bij KA2 wordt ook hier genoemd dat de slagingskans erg klein is geworden sinds Erasmus+. Daarnaast is ook hier de gevraagde eigen bijdrage hoog en de dagvergoeding laag. Als het kan doen opleidingen wel mee, liever niet als penvoerder maar als partner.

Tabel 23: Inzet Erasmus+ middelen (KA1 en KA2)

	Ja	Ja, maar beperkt	Nee	Weet niet
Tweedegraads (n=12)	2	7	1	2

De volgende vraag is of er voor studentmobiliteit gebruik wordt gemaakt van Erasmus+ (tabel 24). Daarbij zeggen vijf respondenten 'ja' en vier respondenten 'ja, maar beperkt'. Een respondent had bij een eerdere vraag reeds aangegeven dat er geen gebruik wordt gemaakt van Erasmus+ middelen. Twee respondenten weten niet of er gebruik wordt gemaakt van Erasmus+ middelen voor studentmobiliteit of kunnen dat niet zeggen omdat het sterk varieert. Een van de respondenten die 'ja' heeft geantwoordt geeft als toelichting dat er zonder Erasmus+ geen mobiliteit in Europa mogelijk zou zijn voor hun studenten. Mobiliteit buiten Europa wordt gefinancierd uit een ander potje of vanuit de eigen opleiding maar Erasmus+ is hard nodig. Andere opleidingen zeggen eveneens dat studenten erg gebaat zijn bij de Erasmus+ beurzen. Er zijn voor studenten nauwelijks alternatieven.

Tabel 24: Inzet Erasmus + KA1 subsidies voor studentenmobiliteit

	Ja	Ja, maar beperkt	Nee	Weet niet
Tweedegraads (n=12)	5	4	1	2

Gevraagd naar percentages studenten die met gebruik van een Erasmus+ beurs naar het buitenland gaan, wordt genoemd: nauwelijks, substantieel, 1 procent, 55 procent, 75 procent, 90 procent, 95 procent, 100 procent van de studenten die binnen Europa gaan (tabel 25); dus hoge percentages. Erasmus+ draagt in hoge mate bij aan het internationaal gaan van studenten.

Tabel 25: Studenten die met gebruik van Erasmus+ naar het buitenland gaan

	< 5%	5 - 10%	10 - 20%	20 - 50%	50 - 75%	75 - 100%	Geen gebruik Erasmus+	Weet niet
Tweedegraads (n=12)	2				2	3	1	4

Studenten gaan vaker voor een onderdeel van het studieprogramma dan voor stage met een Erasmus+ beurs naar het buitenland (tabel 26). Eén respondent antwoordt dat het vroeger voornamelijk voor studie was, maar dat het aandeel stage gestaag groeit, waardoor de verdeling nu ongeveer half om half is. Een andere respondent geeft aan dat studenten vaker voor stage dan voor studie naar het buitenland gaan.

Tabel 26: Wat doen studenten met Erasmus+ beurs in het buitenland?

	Stage	Vaker voor stage dan voor studie	Half om half	Vaker voor studie dan voor stage	Onderdeel studieprogramma	Weet niet	Geen gebruik Erasmus+
Tweedegraads (n=12)		2	1	1	5	2	1

Op de vraag of er gebruikt wordt gemaakt van KA1 voor docentmobiliteit zijn de antwoorden divers. Twee respondenten zeggen 'ja', vier 'ja, maar beperkt', een respondent antwoordt 'nee', en vijf respondenten geven aan dat ze dit niet weten (tabel 27). Volgens de respondenten gebeurt het niet zo vaak omdat het docenten aan contacten ontbreekt om bijvoorbeeld ergens colleges te gaan geven. Het gebeurt wel vaker tijdens internationale weken of *summer courses* die op een hogeschool worden georganiseerd of in het buitenland op een collega-instelling. Docenten kiezen niet altijd voor Erasmus+ middelen omdat het soms handiger is hun buitenlandverblijf op een andere wijze gefinancierd te krijgen, bijvoorbeeld uit het eigen financieringsbeleid.

Tabel 27: Inzet Erasmus + beurzen programma voor docenten/medewerkers

	Ja	Ja, maar beperkt	Nee	Weet niet
Tweedegraads (n=12)	2	4	1	5

Percentages zijn wisselend. Er worden getallen genoemd als 0,1 procent, 5 procent, (minder dan) 10 procent, 10 tot 20 procent, 50 procent en ook een keer 75 procent. Respondenten moeten het antwoord vaak schuldig blijven, ze weten het niet (tabel 28).

Tabel 28: Geschatte percentage docenten dat met gebruik van Erasmus+ naar het buitenland gaat

	< 5%	5 - 10%	10 - 25%	25 - 50%	50 - 75%	75 - 100%	Geen gebruik Erasmus+	Weet niet
Tweedegraads (n=12)	1	2	1	1	1		1	5

Bij de toelichting van wat de belangrijkste activiteiten zijn van docenten in het buitenland, gaat het om heel verschillende activiteiten zoals bijdragen aan een internationale week, onderwijs verzorgen in reguliere programma's of *summer courses*, projecten en overleg met partners, conferenties, een cursus professionalisering op eigen vakgebied en *job shadowing*.

De volgende vraag is of er gebruikgemaakt wordt van Erasmus+ middelen voor KA2-partnerschappen (tabel 29). Vijf respondenten beantwoorden deze vraag met 'ja'. Twee respondenten geven daar als toelichting bij dat zij op dit moment partner zijn en één noemt dat ze meedoen als het aansluit bij thema's uit het eigen educatieve domein. Een respondent geeft aan op dit moment niet, maar eerder wel eens gebruik te hebben gemaakt van Erasmus+ middelen voor KA2-partnerschappen. Niet

meedoen heeft volgens respondenten te maken met de door hen ervaren lage slagingskans voor KA2 tegenwoordig. Deelname vereist veel tijd en daar is het management niet happig op.

Tabel 29: Inzet KA2 subsidies van het programma Erasmus+

	Ja	Nu niet eerder wel	Nee	Weet niet
Tweedegraads (n=12)	5	1	1	5

Respondenten noemen de volgende thema's voor strategische partnerschappen: Europees en wereldburgerschap (3x), moderne vreemde talen (3x), kennis van andere landen en culturen (3x), en diversiteit in de klas (2x). Daarnaast worden in de categorie 'Anders' nog door hen zelf ingebracht als thema's: opbouwen van netwerken (1x), gezamenlijke curriculumonderdelen ontwikkelen (1x), technieklessen en hoogbegaafdheid (1x), en onderwijsontwikkeling en begeleidingsmethodieken (1x) (tabel 30).

Tabel 30: Thema's waarvoor strategische partnerschappen (KA2) met andere programmalanden worden of werden aangegaan

	Moderne vreemde talen	Diversiteit in de klas	Kennis van andere landen en culturen	Europees en wereldburgerschap	Anders
Tweedegraads (n=6)	3	2	3	3	2

Noot. n = aantal respondenten van tweedegraads lerarenopleidingen waar gebruik wordt gemaakt van KA2-middelen.

Academies voor lichamelijke opvoeding

Er zijn zes academies voor lichamelijke opvoeding waar leraren voor bewegingsonderwijs worden opgeleid. Net als bij de docentopleidingen voor de kunsten zijn dit ongegradeerde lerarenopleidingen en leiden ze niet alleen voor het onderwijs op maar ook voor het begeleiden en leren van sporten in de creatieve sector. Vijf opleidingen en zes medewerkers hebben meegewerkt aan dit onderzoek door de vragenlijst in te vullen. Er zijn twee opleidingen met minder dan 500 studenten en drie opleidingen met meer dan 500 en minder dan 1000 studenten. De medewerkers die de vragenlijst invulden zijn coördinator internationalisering, opleidingsmanager, docent, teamleider of coördinator van de opleiding. Alle opleidingen hebben een vastgesteld internationaliseringsbeleid dat overal meer wel dan niet in praktijk wordt gebracht.

Studenten kunnen binnen alle opleidingen een stage of onderdeel van de studie in het buitenland doen. Het percentage dat daar gebruik van maakt is maar heel beperkt; het varieert tussen de drie en tien procent. Als toelichting bij de percentages wordt genoemd dat het moeilijk in het curriculum past. Soms kan het alleen als onderdeel van de minor omdat er verder geen ruimte is. Daarnaast speelt onzekerheid over wat ze daar gaan treffen een rol. Ook de taalbarrière maakt dat studenten niet gaan. Studenten geven de voorkeur aan een stage in Nederland omdat daar misschien een baan op volgt. Er zijn wel activiteiten voor kortere periodes waar ze gebruik van maken. Overigens ook niet zoveel omdat er weinig aandacht voor is op de opleiding.

Docenten kunnen naar het buitenland voor hun eigen professionalisering. Ze doen dat om mee te werken aan een internationaal project (6x); een congres of conferentie (6x) meelopen met een buitenlandse collega of zelf lesgeven (6x) of volgen van een cursus (6x). Het aantal docenten dat gebruik maakt van de mogelijkheid om naar het buitenland te gaan ligt volgens drie respondenten tussen de een en vijf procent. Twee respondenten zeggen twintig tot dertig procent. Docenten gaan vaak naar het buitenland als onderdeel van hun onderzoekswerkzaamheden. Een respondent noemt dat de hogeschool gericht is op zichzelf. Een ander noemt dat naar het buitenland gaan leidt tot meer werk. Medewerkers ervaren niet altijd de ruimte om te gaan omdat dan het reguliere werk blijft liggen. Het is gewoon te druk en ze zien de noodzaak niet. Er is ook een opleiding waar 'internationaal gaan' juist aangemoedigd wordt.

Het programma Erasmus+

Op de vraag of er voor internationalisering gebruik wordt gemaakt van Erasmus+ middelen zegt een respondent 'ja', vier respondenten zeggen 'ja maar beperkt', een respondent zegt 'nee'. De respondent die 'nee' heeft geantwoord weet echter niet zeker of er geen gebruik van wordt gemaakt.

Wordt er voor studentmobiliteit gebruikgemaakt van Erasmus+? Daarbij zeggen twee respondenten 'ja', twee respondenten 'ja maar beperkt', een respondent 'nee', en voor een respondent is het niet bekend. Een respondent zegt dat het dan meestal gaat om studenten die een minor in het buitenland doen. De percentages die genoemd worden zijn één keer onder de vijf procent, eenmaal tien procent, eenmaal twintig en eenmaal dertig procent. Studenten doen het in alle gevallen voor een onderdeel van het studieprogramma.

Dan de vraag of er gebruik wordt gemaakt van KA1 voor docentmobiliteit. Drie respondenten zeggen 'ja, maar beperkt', twee respondenten zeggen 'nee' en voor een respondent is het niet bekend. Als docenten gaan, nemen ze vaak niet de moeite een beroep te doen op Erasmus+ middelen. Ze krijgen het geld op een andere, voor hen minder omslachtige manier. Op de vraag hoe groot het percentage is, wordt twee keer twintig procent genoemd, een keer 1 tot 5 procent en een keer 0,5 procent. Ze gaan voor een congres in het verlengde van onderzoeksactiviteiten, voor een extra opleiding of voor les geven bij partners; kennis ophalen en delen.

Wordt er gebruikgemaakt voor KA2-partnerschappen? Twee respondenten zeggen 'ja' en drie respondenten dat ze dat wel eens hebben gedaan maar op dit moment niet. Beoogde opbrengsten: ingezet voor kennis van andere landen en culturen (2x), Europees en wereldburgerschap (2x), diversiteit in de klas (2x), moderne vreemde talen, ontwikkeling van bewegingsonderwijs en virtuele mobiliteit.

Universitaire lerarenopleidingen

Er zijn negen universitaire lerarenopleidingen. Van acht opleidingen en negen medewerkers hebben we de vragenlijsten ingevuld retour gekregen. De opleidingen hebben allemaal minder dan 500 studenten. De medewerkers die de vragenlijst hebben ingevuld hebben verschillende functies. Ze zijn beleidsmedewerker, zakelijk directeur, docent of coördinator van het onderdeel dat met internationalisering te maken heeft.

Er is in zeven gevallen een vastgesteld internationaliseringsbeleid op instellingsniveau; een respondent weet het niet voor zijn/haar universiteit. Bij één universitaire lerarenopleiding is er

internationaliseringsbeleid op opleidingsniveau. Op de vraag of het in praktijk wordt gebracht krijgen we wisselende antwoorden. Drie maal ja zeker, twee meer wel dan niet, een keer meer niet dan wel. Drie respondenten hebben 'niet van toepassing' aangegeven, met als toelichting: er is wel beleid op de universiteit maar niet op de lerarenopleiding. Een opleiding is begonnen met het uitwisselen van studenten en weer een ander aan een verkenning voor een zomeruniversiteit. Er gebeurt op de universiteit wel veel internationaal maar niet op opleidingsniveau. Een universiteit werkt veel samen met internationale partners. Er is één universitaire lerarenopleiding die een onderdeel heeft dat internationaal gericht is. De focus ligt op het lesgeven in tweetalig onderwijs en op internationale scholen met een stage in het buitenland.

Op de vraag of studenten een deel van hun opleiding in het buitenland kunnen doen geven vijf participanten aan dat dit niet kan, volgens twee participanten kan het wel en bij twee zou het kunnen maar komt het nauwelijks voor. Van de opleidingen waar het voor studenten mogelijk is om naar het buitenland te gaan en waarvan concrete schattingen in percentages zijn gegeven, gaat het in een geval om vijftien procent en een maal om 75 procent. De 75 procent is van de universiteit die een onderdeel heeft dat volledig gericht is op het buitenland. Een andere universiteit heeft binnen de opleiding ook extra aandacht voor het leraren opleiden voor de 'wereld'. Studenten die daaraan meedoen, vijftien procent, gaan ook naar het buitenland voor een deel van de opleiding. De twee respondenten die aangaven dat er mogelijkheden zijn om naar het buitenland te gaan, maar dat hier nauwelijks gebruik van wordt gemaakt, zijn in de gegevens in de categorie < 5% verwerkt.

Docenten kunnen naar het buitenland voor hun eigen professionalisering. Ze doen dat om mee te werken aan een internationaal project (6x); een congres of conferentie (9x); meelopen met een buitenlandse collega of zelf lesgeven (4x) of het volgen van een cursus (3x). Het percentage docenten dat naar het buitenland gaat voor hun eigen professionalisering varieert. De actiefste universiteit noemt 100 procent. Andere noemen 60 procent, 40 procent, 10 tot 25 procent, 20 procent, 10 procent, 5 tot 10 procent of 'weet ik niet'.

Het programma Erasmus+

Op de vraag of er voor internationalisering gebruik wordt gemaakt van Erasmus+ middelen wordt voor vier opleidingen 'ja maar beperkt', drie keer 'ik weet het niet' en twee keer 'nee' ingevuld. Als toelichting bij het gebruik wordt genoemd dat het niet van toepassing is omdat ze op de lerarenopleidingen korter naar het buitenland willen dan de minimumduur die voor Erasmus+ geldt.. Het gaat vaak om echt korte uitwisselingen, meestal met een andere universiteit.

Studentmobiliteit met een Erasmusbeurs leidt tot zes keer nee. Buitenlandverblijf moet altijd kort zijn omdat ze ook andere activiteiten hebben en studenten ook vaak nog van alles voor hun hoofdvak moeten doen. Van de ULO's met een internationaal programma gaan studenten minder dan twee maanden en dan kom je niet in aanmerking.

Het gebruik van KA1-subsidie is ook bij docenten weinig. Een keer wordt 'ja maar beperkt' genoemd. Vijf zeggen 'nee', en drie zeggen 'ik weet het niet'. Een respondent noemt dat hij het een keer gebruikt heeft voor een training.

De respondenten zijn niet zo bekend met KA2 middelen voor strategische partnerschappen. Voor een strategisch partnerschap hebben ze wel geld gekregen van het *international office* van de universiteit maar het is niet zo duidelijk of dat dan van Erasmus+ is. Een universitaire

lerarenopleiding geeft aan dat ze wat aan het opbouwen zijn. Maar ook voor hen is het lastig omdat studenten verplichtingen hebben op Nederlandse scholen.

De lerarenopleidingen voor de kunsten (KVDO)

De kunstvak docentenopleidingen zijn geen grote opleidingen, ze hebben allemaal minder dan vijfhonderd studenten. Er worden docenten opgeleid voor beeldende kunst en vormgeving, voor drama/theater, muziek en dans binnen alle onderwijsvormen. Bijzonder is ook dat ze niet alleen voor het onderwijs opleiden maar ook voor buitenschoolse centra en/of activiteiten die met kunst en educatie te maken hebben.

Vier van de zeven opleidingen hebben de vragenlijst ingevuld. Drie van die vier respondenten geven aan dat er vastgesteld internationaliseringsbeleid is en voor die drie opleidingen geldt ook dat er in de praktijk uitvoering wordt gegeven aan het beleid. Voor de ene opleiding is dat minder structureel dan voor de twee andere. Er is een opleiding die internationale contacten heeft waarmee ook geregeld en structureel wordt uitgewisseld.

De vier respondenten geven aan dat op hun opleiding studenten altijd stage of een ander onderdeel van de studie in het buitenland kunnen doen. Daar maken maar heel weinig tot maximaal twintig procent van de studenten gebruik van. Studenten kiezen er niet voor. Het is lastig een vergelijkbare opleiding te vinden in het buitenland of de taal is een probleem. Voor honderd procent van de studenten geldt dat ze wel naar het buitenland gaan voor festivals of korte projecten.

Docenten kunnen naar het buitenland voor alle mogelijkheden die opgesomd worden: volgen van een cursus, lesgeven of meelopen met een collega, een congres of conferentie bezoeken, of meewerken aan een internationaal project. Ze maken daar maar weinig gebruik van, minder dan tien procent van de docenten gaat. Daarbij genoemd argument is dat er weinig animo voor is. Docenten die gaan, doen dat meestal als onderdeel van een onderzoeksproject en dan bezoeken ze een congres of conferentie.

Het programma Erasmus+

Twee opleidingen zeggen geen gebruik te maken van Erasmus+, één opleiding zegt beperkt en één opleiding zegt ja. Er wordt door een van die twee vermeld dat het niet gebeurt omdat er vanuit de instelling weinig uitleg is over Erasmus+. Twee opleidingen gebruiken Erasmus+ voor studentenmobiliteit waarbij er een vermeldt dat het alleen voor inkomende studentenmobiliteit geldt. Voor de andere opleiding geldt dat negentig procent van de studentenmobiliteit met Erasmus+ gelden wordt betaald. Studenten gaan hier vaker voor een onderdeel van het studieprogramma dan voor stage naar het buitenland. Docenten die naar het buitenland gaan doen dat ook voor een groot deel met het Erasmus+ programma. Het gaat dan om *job shadowing* of voor de begeleiding van een project. Een respondent geeft aan niet bekend te zijn met KA2-middelen en kan dus ook niet zeggen of er gebruik van wordt gemaakt. Voor één opleiding geldt dat ze op dit moment geen strategisch partnerschap hebben maar dat in het verleden wel hebben gehad.

Basiskwalificatie/Senior kwalificatie Onderwijs

Vanaf 2012 geldt de landelijke afspraak dat iedereen die doceert in het hoger wetenschappelijk onderwijs een didactische scholing volgt die leidt tot een Basis Kwalificatie Onderwijs en – naar keuze

- een Senior Kwalificatie Onderwijs (BKO/SKO). Voor dit onderzoek is nagegaan of er binnen de trainingen of cursussen die worden verzorgd als voorbereiding op het behalen van het certificaat ook aandacht is voor internationalisering.

De vragenlijst is uitgezet bij alle dertien universiteiten. Van zeven universiteiten (acht medewerkers) hebben we een reactie ontvangen. Uit de reacties is af te leiden dat de beantwoording van de vragen in zes van de acht gevallen is gedaan door de persoon die als coördinator verantwoordelijk is voor de BKO/SKO van de gehele universiteit. In de meeste gevallen zijn het per universiteit minder dan honderd collega's die jaarlijks de BKO halen of de SKO halen.

Volgens de respondenten kennen alle universiteiten een internationaliseringsbeleid. Eén respondent weet niet of dat er is. Er is binnen de voorbereiding op de BKO/SKO op vijf van de zeven universiteiten aandacht voor internationalisering en ze vinden dat het ook onderdeel van de trainingen/cursussen moet zijn. Onderdelen die aan bod komen zijn lesgeven in '*international classrooms*' en omgaan met (culturele) diversiteit en hoe maak je diversiteit onderdeel van het curriculum. Het is in alle gevallen wel een beperkt onderdeel van het geheel. Een van de universiteiten zegt dat het voor hen heel erg belangrijk is. Internationalisering is daar vooral gericht over omgaan met diversiteit, omgaan met een diverse studentenpopulatie en daar rekening mee houden bij het onderwijs.

Maar op één universiteit is het opdoen van ervaringen in het buitenland een optie binnen de BKO maar daar maakt niemand gebruik van. Bij een universiteit is een bezoek aan een collega-universiteit sinds 2020 onderdeel van de SKO-voorbereiding. Door Corona is dat niet doorgegaan.

Het programma Erasmus+

Het antwoord op de vraag of er Erasmus+ middelen worden ingezet wordt vier keer met 'weet ik niet' en vier keer met 'nee' beantwoord. Diezelfde antwoorden komen er op de vraag of Erasmus+ beurzen ingezet worden bij mobiliteit en bij strategische partnerschappen. Ze weten niet of er gebruik wordt gemaakt van die middelen of ze geven aan dat er geen gebruik van wordt gemaakt.

Uit een afsluitende vraag is af te leiden dat ze internationalisering een belangrijk onderdeel vinden van de BKO/SKO en daar ook meer aandacht aan zouden willen besteden. Maar dat er ook te beperkte tijd is om dit te doen. Desgevraagd wil op één respondent na, iedereen ook benaderd worden voor een interview. Dat zien we als een bevestiging van de belangstelling voor internationalisering. Aspecten van internationalisering zitten ook in het programma. Mobiliteit en samenwerken met internationale partners is niet aan de orde bij de voorbereiding op de BKO/SKO.